

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η απευθείας εκλογή προέδρου από το λαό στις αρχές της δεκαετίας του 1990 σηματοδότησε την απαρχή μια νέας πολιτικής εποχής στη Ρωσία. Από τον Γιέλτσιν έως τον Πούτιν υπήρχε αυξανόμενη ευθύνη προς το ρωσικό λαό και μια αυξανόμενη τάση για οριστική αποκοπή, σε συγκεκριμένους τομείς, από τα απομεινάρια της σοβιετικής εποχής ταυτόχρονα με τη διατήρηση κάποιων στοιχείων που κατοχύρωναν τα συμφέροντα της εκάστοτε πολιτικής ελίτ.

Στις αρχές του 1990, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, ο Πρόεδρος Μπόρις Γιέλτσιν διόρισε κυβερνητικά στελέχη, τα οποία με τις φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις που εισήγαγαν κατάφεραν να ανατρέψουν σε σημαντικό βαθμό την κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία και τις αυταρχικές πολιτικές των περασμένων δεκαετιών, χωρίς ωστόσο να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής των πολιτών. Η επακόλουθη κατάλυση της πολιτικής συνοχής, η επιτακτική ανάγκη αποκατάστασης της σταθερότητας καθώς επίσης και η διασφάλιση της πολιτικής του επιβίωσης τον ώθησαν στην αναθεώρηση του ακραίου φιλοδυτικισμού των πρώτων ετών και την τοποθέτηση του πολιτικού «δεινόσαυρου» Πριμακόφ στο τιμόνι της χώρας. Κατόπιν, και πέρα από κάθε πρόβλεψη, επέλεξε τον άγνωστο στο ευρύ κοινό Πούτιν, ο συγκεντρωτισμός του οποίου γέννησε ανησυχίες για την συνέχιση των οικονομικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων.

Αναμφισβήτητα, η διαδικασία μετάβασης είναι παραπάνω από μια αλλαγή του πολιτικού συστήματος και τη μετάβαση στην οικονομία της αγοράς. Στη Ρωσία και στα πρώην σοσιαλιστικά κράτη και τα δύο αυτά στοιχεία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με μια ολοκληρωτική αναδόμηση της κοινωνίας.

Οι μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του 1990 έδρασαν αποφασιστικά στον εκδημοκρατισμό της Ρωσίας. Παράλληλα, όμως, έθεσαν τη χώρα σε μια βαθιά οικονομική, πολιτική και ηθική κρίση. Η πολιτική του Γιέλτσιν προκάλεσε ισχυρές φυγόκεντρες δυνάμεις με αποτέλεσμα να εμφανιστούν σημάδια κατάπτωσης. Απόρροια αυτής της κατάστασης, το γεγονός ότι βασική προτεραιότητα του Πούτιν

τέθηκε, από την πρώτη στιγμή, η σταθεροποίηση της χώρας, πέρα από δημοκρατικά ιδεώδη και αντίστοιχες αξίες αφού ήταν επιτακτική ανάγκη να αποτραπεί η επακόλουθη κατάρρευση. Στηριζόμενος στην ευνοϊκή συγκυρία και κυρίως τις υψηλές τιμές του πετρελαίου κατάφερε κατά βάση να θέσει τη Ρωσία σε τροχιά ανάκαμψης. Ωστόσο, δεν μπορούμε να πούμε πως ο απαραίτητος εκσυγχρονισμός και πολύ περισσότερο ο περαιτέρω εκδημοκρατισμός είχαν την ίδια ευτυχή κατάληξη. Εύλογα, πέρασαν σε δεύτερη μοίρα. Αρωγό στη συγκεντρωτική πολιτική επί Πούτιν αποτέλεσε και το Σύνταγμα του 1993, που παρέχει ισχυρές εξουσίες στο πρόσωπο του Προέδρου.

Ήδη με το διορισμό του Πούτιν στην πρωθυπουργία βρίσκονταν εν εξελίξει αλλαγές στη ρωσική κοινωνία και οικονομία, αλλαγές που είχαν ριζοσπαστικές προεκτάσεις: Την κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία είχε αντικαταστήσει η οικονομία της αγοράς, οι τιμές των αγαθών και της εργασίας καθορίζονταν από την αγορά, η συναλλαγματική αξία του εθνικού νομίσματος υπολογιζόταν διεθνώς ενώ η κρατική ιδιοκτησία είχε σταδιακά ιδιωτικοποιηθεί. Η οικονομία βρισκόταν, με άλλα λόγια, σε έναν καπιταλιστικό αναβρασμό. Ενώ, λοιπόν, συχνά υπερτονίζεται η δυναμική ανάπτυξη της οικονομίας επί Πούτιν, η Ρωσία δεν διαθέτει εσωτερική δυναμική συσσώρευσης και εγχώρια ανάπτυξη. Το μοντέλο που υιοθετεί ο Πούτιν είναι μια εταιρική οικονομία υπό τον έλεγχο του Κράτους. Όπως, μάλιστα, αποδεικνύεται και από την ασιατική μορφή καπιταλισμού, ο καπιταλισμός μπορεί να ανθίσει χωρίς τον δημοκρατικό μανδύα.

Τέλος, ένα εξίσου καίριο ζήτημα που αντιμετώπισε η Ρωσία μετά την πτώση του Κομμουνισμού ήταν η απώλεια του διεθνούς της κύρους και της ισχύς της. Στο διεθνές σύστημα κυριαρχούσαν πλέον οι Η.Π.Α.. Στα χρόνια του Γιέλτσιν δεν υπήρχε μια ισοσκελισμένη ατζέντα διαθέσιμων μέσων και επιδιωκόμενων στόχων, με αποτέλεσμα η Ρωσία να μη διαθέτει αξιόπιστη εξωτερική πολιτική. Με τον ερχομό του Πούτιν τα γεωπολιτικά δεδομένα αλλάζουν και επανέρχεται η ρεαλιστική εξωτερική πολιτική με βασικά μέσα την ενέργεια και την οικονομία. Είναι, λοιπόν, ενδιαφέρον να διερευνήσουμε την πορεία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας επί Γιέλτσιν και επί Πούτιν για να εξετάσουμε αν και κατά πόσο η

Ρωσία έχει ανακτήσει την παλιά της δύναμη και κύρος τις προοπτικές που διανοίγονται στο ρόλο της χώρας στην παγκόσμια σκακιέρα.

Στην προβληματική της μελέτης αυτής είναι λοιπόν να καταδειχτεί αρχικά το αντίκτυπο της πολιτικής Γιέλτσιν και αντίστοιχα αυτής του Πούτιν στη διαμόρφωση του πολιτικού συστήματος κατά τη μεταβατική περίοδο της Ρωσίας. Είναι δυνατή μια ανάπτυξη που στόχο δεν έχει ούτε μια αυταρχική τάση αλλά ούτε και μια χαοτική αποκέντρωση; Επιπλέον γεννάται το ερώτημα για ποιο στάδιο και ποια μορφή καπιταλισμού πρόκειται στην περίπτωση της ρωσικής οικονομίας; Τρίτον, αντικείμενο του κειμένου είναι ο ρόλος που διαδραματίζει η ενέργεια και η οικονομία στον επαναπροσδιορισμό της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και στην επάνοδό της ως «μεγάλη δύναμη» από την εποχή Γιέλτσιν έως τον Πούτιν.

Η παρούσα μελέτη έχει ως στόχο τη διερεύνηση του βαθμού προόδου της Ρωσίας προς τη μετάβαση σε σχέση με τις περιόδους που σημάδεψαν την εν λόγω διαδικασία υπό την προεδρεία των δύο προέδρων, Γιέλτσιν και Πούτιν. Ακριβώς επειδή η μετάβαση είναι μια πολυσήμαντη έννοια εξετάζονται τόσο το πολιτειακό, το πολιτικό όσο και το εξωτερικό αλλά και ενεργειακό-οικονομικό σύστημα και η αλληλεπίδραση όλων αυτών των καθοριστικών παραγόντων. Με αυτόν τον τρόπο επιχειρείται μια ενδελεχής ανάλυση της ρωσικής πραγματικότητας με απώτερο στόχο την μύηση του αναγνώστη σε μια πιο ολοκληρωμένη και πολύπλευρη κατανόηση της ρωσικής πολιτικής των τελευταίων ετών. Μιας πολιτικής που σημαδεύτηκε, εν πολλοίς, από την, αναμφίβολα, δυσχερή πορεία μετάβασης από την κομμουνιστική θεώρηση που γινόταν αντιληπτή σε κάθε έκφανση της πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής, επιχειρηματικής ζωής της μεγάλης αυτής χώρας.

Α. Το πολιτικό σύστημα της Ρωσικής Ομοσπονδίας: Οι θεσμικές και οι πολιτικές διαστάσεις της πορείας από ένα «καθεστώς μετάβασης» σε ένα «καθεστώς σταθεροποίησης».

1. Εισαγωγή: από τη «μετάβαση» στη «σταθεροποίηση»

Έμφαση θα δοθεί στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος και των σημαντικότερων εκφάνσεων του, αφού ο τρόπος αντίληψης και άσκησης της προεδρίας από τους δύο ηγέτες καθώς και οι σχέσεις ισχύος εντός της πολιτικής ελίτ αλλά και σε σχέση με το Κοινοβούλιο, τους θεσμούς και τους ολιγάρχες αλληλεπιδρούσαν στον αντίστοιχο των εξωτερικών σχέσεων της Μόσχας.

Ένα από τα πιο δομικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου ρωσικού πολιτικού συστήματος είναι η πολύ μικρή ηλικία του. Το 2008 απέχει μόλις δεκαπέντε χρόνια από το 1993, οπότε και τέθηκαν οι βάσεις του συστήματος αυτού, με την υιοθέτηση του νέου συνταγματικού πλαισίου και με τη διενέργεια των πρώτων κοινοβουλευτικών εκλογών. Η πρώτη φάση λειτουργίας του ρωσικού πολιτικού συστήματος χαρακτηρίζεται από την κυρίαρχη παρουσία του προέδρου Boris N. Yeltsin. Κατά τη διάρκεια της προεδρίας Yeltsin τέθηκε το θεσμικό πλαίσιο του πολιτικού παιχνιδιού, έγινε ανακατανομή της ισχύος ανάμεσα στους διάφορους παίκτες και έλαβαν χώρα οι διαδικασίες εκείνες που μετέτρεψαν τη Ρωσία σε ένα κράτος με δυτικού τύπου αντιπροσωπευτική δημοκρατία και ελεύθερη αγορά. Πρόκειται, επομένως, για μια χαρακτηριστική περίπτωση «καθεστώτος μετάβασης», το οποίο χαρακτηρίζεται από οικονομική, κοινωνική και πολιτική αστάθεια. Η αλλαγή κοινωνικο-οικονομικού συστήματος έδωσε την ευκαιρία σε νέες δυνάμεις να αναδειχθούν. Τα κόμματα, οι τοπικοί ηγέτες και η νέα επιχειρηματική ελίτ (οι «ολιγάρχες») έκαναν αισθητή την παρουσία τους και καθιερώθηκαν ως οι βασικοί

παράγοντες του νέου συστήματος. Από την άλλη πλευρά, το παραδοσιακά, στη Ρωσία, ισχυρό κρατικό κέντρο, παρά την αρχική κατάρρευσή του και τη χρόνια αναμφισβήτητη αδυναμία του κατά την περίοδο αυτή, κατάφερε ωστόσο να φέρει σε πέρας την οικονομική και πολιτική μεταβολή και να δώσει ομαλά τη σκυτάλη της εξουσίας στο διάδοχο καθεστώς του προέδρου Vladimir V. Putin. Η περίοδος της προεδρίας Putin θα χαρακτηριστεί από την επιστροφή της ισχυρής κεντρικής εξουσίας, την κοινωνική και οικονομική σταθερότητα στο εσωτερικό και την άνοδο την ισχύος και του γοήτρου της Ρωσίας στο εξωτερικό. Ο νέος ηγέτης θα στηριχτεί πάνω στις βάσεις που είχαν τεθεί κατά την προηγούμενη περίοδο (οικονομική μετάβαση, παγίωση θεσμικού πλαισίου και πολιτικών διαδικασιών) και θα διορθώσει, παράλληλα, αρκετά από τα κακώς κείμενα. Επομένως, η περίοδος Putin είναι ένα χαρακτηριστικό «καθεστώς σταθεροποίησης» Ωστόσο, τα προβλήματα και οι αμφιλεγόμενες ενέργειες δεν λείπουν ούτε από την περίοδο αυτή. Η επανισχυροποίηση της κεντρικής εξουσίας θα θέσει ουσιώδη ζητήματα δημοκρατίας, τα οποία η ρωσική ηγεσία θα πρέπει να αντιμετωπίσει αν θέλει να αποφύγει τα δεινά που προκάλεσε η πολιτική «υπανάπτυξη» στα ρωσικά καθεστώτα του παρελθόντος (τόσο στο τσαρικό, όσο και στο κομμουνιστικό). Το ζητούμενο είναι πλέον να καταστεί η Ρωσία μια «κανονική» περίπτωση κράτους, το οποίο θα καταφέρει να προχωρήσει στον δρόμο της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ανάπτυξης.

2. Το θεσμικό – συνταγματικό πλαίσιο του ρωσικού πολιτικού συστήματος

2.1. Το ρωσικό σύνταγμα του 1993: γενικά χαρακτηριστικά της ρωσικής συνταγματικής τάξης και του πολιτεύματος

Ο ισχύων καταστατικός χάρτης του ρωσικού κράτους, το σύνταγμα του 1993, είναι ένα φιλελεύθερο κείμενο, το οποίο, όμως, αντανakλά τις ιδιαίτερες εκείνες συνθήκες που επικράτησαν κατά την ιστορική φάση της μετάβασης από ένα κομμουνιστικό καθεστώς σε ένα φιλελεύθερο-δημοκρατικό καθεστώς δυτικού τύπου. Η απροσδόκητα απότομη κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης οδήγησε στην εξουσία κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που ενστερνίζονταν φιλελεύθερες ιδέες, αλλά και που, παράλληλα, ήταν βαθιά διαποτισμένες από τις ρωσικές παραδόσεις

(τσαρισμός – μπολσεβικισμός), οι οποίες, όμως, δεν περιελάμβαναν ουσιαστική ιστορική εμπειρία δημοκρατικών διαδικασιών.

Επομένως, ο κάπως βιαστικός, πρόχειρος και σπασμωδικός τρόπος με τον οποίο κάποιες ελίτ προσπάθησαν να μεταφυτεύσουν δυτικές φιλελεύθερες ιδέες και διαδικασίες στο ρωσικό πολιτικό περιβάλλον, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης ακολούθησε ένας σκληρός αγώνας για την εξουσία¹ ανάμεσα σε διάφορες ομάδες (και ως εκ τούτου, η κυρίαρχη ελίτ έπρεπε να βρει τρόπους για να διασφαλίσει τα συμφέροντά της), οδήγησαν στην υιοθέτηση ενός συνταγματικού χάρτη που περιλαμβάνει χαρακτηριστικά εν πολλοίς αντιφατικά. Συγκεκριμένα, το ρωσικό σύνταγμα προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα και τις πολιτικές ελευθερίες και οριοθετεί τα όρια δράσης της κρατικής εξουσίας², κάτι που αποτελεί ουσιαστικά την πρώτη σοβαρή προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση που λαμβάνει χώρα στη ρωσική ιστορία³. Από την άλλη πλευρά όμως, κριτική⁴ μπορεί να ασκηθεί στον τρόπο με τον οποίο το σύνταγμα κατοχυρώνει τη νομική-δικαστική προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών, καθώς και σε μια σειρά άλλων πτυχών του, όπως είναι η έλλειψη ισορροπίας ανάμεσα στην πανίσχυρη εκτελεστική και την θεσμικά «ανάπηρη» νομοθετική εξουσία, η ύπαρξη μιας θεσμικής «γκρίζας ζώνης» αλληλοεπικαλυπτόμενων δικαιοδοσιών ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια, η απουσία συνταγματικών ρυθμίσεων για μια σειρά από σημαντικά ζητήματα που, ως εκ τούτου, ρυθμίζονται με αποφάσεις της εκτελεστικής εξουσίας και, τέλος, η δύσκολη διαδικασία αναθεώρησής του.

Αναφορικά με το πολίτευμα της χώρας, μπορεί καταρχάς να ειπωθεί πως οι πολιτικές και κοινωνικές ζυμώσεις που συνόδευσαν και ακολούθησαν την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης οδήγησαν στην υιοθέτηση του συστήματος της δυτικού τύπου αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Με τον όρο «αντιπροσωπευτική δημοκρατία»⁵

¹ Βλ. παρακάτω (ενότητα 3.1. «Εισαγωγικά: Η μεταιχμιακή περίοδος (1989-1993)»).

² Μια αξιόπιστη μετάφραση του ρωσικού Συντάγματος στην αγγλική γλώσσα είναι διαθέσιμη στο www.constitution.ru/en/10003000-01.htm.

³ Sakwa Richard, “Russian Politics and Society”, Routledge, 2002, σελ. 61-63.

⁴ Ibid.

⁵ Βλ. Lijphart Arend, *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, 1999, σελ. 117.

αναφερόμαστε σε όλα εκείνα τα δημοκρατικά πολιτικά συστήματα στα οποία το κοινοβούλιο (δηλαδή, το σώμα του οποίου τα μέλη έχουν αναδειχθεί μέσω ανοιχτών εκλογικών διαδικασιών) λειτουργεί ως το κεντρικό όργανο λήψης αποφάσεων στα πλαίσια της νομοθετικής εξουσίας-λειτουργίας. Οι διάφοροι τύποι του γενικού και εν πολλοίς αρχετυπικού αυτού συστήματος προκύπτουν ανάλογα με την κατανομή των εξουσιών που υφίσταται ανάμεσα στο κοινοβούλιο, τον πρωθυπουργό (αρχηγό της κυβέρνησης) και τον πρόεδρο (αρχηγό του κράτους). Στα άκρα του φάσματος του συστήματος αυτού βρίσκονται δυο βασικοί τύποι: το κοινοβουλευτικό-πρωθυπουργοκεντρικό σύστημα και το προεδρικό σύστημα⁶.

Στα πλαίσια του κοινοβουλευτικού-πρωθυπουργοκεντρικού συστήματος, ο πρωθυπουργός εκλέγεται από το κοινοβούλιο και είναι εξαρτημένος από την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου, πράγμα που σημαίνει πως μπορεί να αποπεμφθεί στην περίπτωση που δεν την εξασφαλίζει. Επίσης, στο σύστημα αυτό, η λήψη των αποφάσεων στα πλαίσια της εκτελεστικής εξουσίας-λειτουργίας γίνεται με τρόπο συλλογικό, πράγμα που σημαίνει πως οι κυβερνητικές αποφάσεις δεν λαμβάνονται αποκλειστικά από τον πρωθυπουργό, αλλά κατόπιν ψηφοφορίας στα πλαίσια του υπουργικού συμβουλίου και όλα τα μέλη του είναι συλλογικά υπεύθυνα για τις αποφάσεις που λαμβάνονται. Από την άλλη πλευρά, στο προεδρικό σύστημα, ο πρόεδρος εκλέγεται απευθείας από το λαό και κατέχει ταυτόχρονα τόσο το πόστο του αρχηγού της κυβέρνησης, όσο και το πόστο του αρχηγού του κράτους. Τέλος, ανάμεσα στον πρόεδρο και το κοινοβούλιο υπάρχει συνήθως μια ισορροπία ισχύος, με την έννοια πως ο πρόεδρος δεν μπορεί να διαλύσει το κοινοβούλιο, αλλά ούτε εκείνο έχει το δικαίωμα να αποπέμψει τον πρόεδρο. Το ρωσικό σύστημα διακυβέρνησης μπορεί να χαρακτηριστεί ως υβρίδιο που συνδυάζει στοιχεία και από τις δυο βασικές παραλλαγές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

2.2. Η εκτελεστική εξουσία

⁶ Για μια αναλυτική και συγκριτική παρουσίαση των δυο βασικών παραλλαγών της σύγχρονης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας βλ. Lijphart Arend, *ibid.*

Ο πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας⁷ είναι ο αρχηγός του κράτους και ο εγγυητής του συντάγματος και εκλέγεται απευθείας από το λαό. Για την ανάδειξη ενός εκ των υποψηφίων στο προεδρικό αξίωμα, απαιτείται η συγκέντρωση ποσοστού άνω του 50% επί του συνόλου των ψήφων. Σε περίπτωση που κανείς υποψήφιος δε συγκεντρώσει το εν λόγω ποσοστό στον πρώτο γύρο, η εκλογική διαδικασία επαναλαμβάνεται (δεύτερος γύρος) μεταξύ των δυο επικρατέστερων υποψηφίων, ώστε να αναδειχθεί ο νικητής⁸. Η προεδρική θητεία διαρκεί τέσσερα χρόνια, ενώ επιτρέπονται απεριόριστες θητείες για το αυτό πρόσωπο, όχι όμως περισσότερες από δυο διαδοχικές⁹.

Η πολιτική ισχύς του προέδρου βασίζεται στο γεγονός ότι το ρωσικό σύνταγμα τον εξοπλίζει θεσμικά με ένα συνδυασμό αρμοδιοτήτων διορισμού προσώπων στα σημαντικότερα πόστα της εκτελεστικής εξουσίας και αρμοδιοτήτων χάραξης πολιτικής στους πλέον στρατηγικούς τομείς¹⁰. Συγκεκριμένα, ο πρόεδρος διορίζει τον πρωθυπουργό και την κυβέρνηση, μπορεί να προεδρεύσει στις συνεδριάσεις του υπουργικού συμβουλίου, προτείνει τον διοικητή της Κεντρικής Τράπεζας, τους δικαστές του Ανωτάτου και του Ανωτάτου Διαιτητικού Δικαστηρίου, καθώς και τον Γενικό Εισαγγελέα. Καθορίζει τις βασικές κατευθύνσεις της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της χώρας, αναλαμβάνει την εκπροσώπησή της σε εθνικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο, ενώ τίθεται επικεφαλής («Commander in Chief») των ενόπλων δυνάμεων, καθώς και του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας. Έχει, επίσης, τη δυνατότητα έκδοσης διαταγμάτων (ukazy) που διαθέτουν ισχύ νόμου, χωρίς προηγούμενη νομοθετική ρύθμιση, αν και υπογραμμίζεται πως τα προεδρικά διατάγματα οφείλουν να είναι σύμφωνο με την κείμενη νομοθεσία καθώς και με το σύνταγμα. Επιπρόσθετα, ο πρόεδρος έχει τη δυνατότητα διάλυσης του

⁷ Ο τρόπος ανάδειξης του προέδρου της Ρ.Ο., καθώς και οι αρμοδιότητές του, αναφέρονται στο Κεφάλαιο 4, άρθρα 80-93 του Συντάγματος της Ρ.Ο.. Επίσης, για μια αναλυτική παρουσίαση επί του θέματος, βλ. Sakwa Richard, *ibid*, Routledge, 2002, σελ. 103-109 και Mommsen Margareta, “Das politische System Russlands”, στο Wolfgang Ismayr et al. (publ.), “Die politischen Systeme Osteuropas”, Opladen, 2004, σελ. 373-428.

⁸ Διαμαντόπουλος Θανάσης, *Εκλογικά Συστήματα: θεωρία και πρακτικές εφαρμογές. Ανάδειξη Κοινοβουλίων και Προέδρων Δημοκρατίας: συγκριτική προσέγγιση*, Εκδόσεις Πατάκη, 2001, σελ. 112.

⁹ Διαμαντόπουλος Θανάσης, *ibid*, σελ. 111.

¹⁰ Βλ. Sakwa Richard, *ibid*, σελ. 104.

κοινοβουλίου, σε περίπτωση που αυτό κριθεί απαραίτητο, ενώ, εκτός του ότι έχει το δικαίωμα να καταθέτει νομοσχέδια προς ψήφιση στο κοινοβούλιο, έχει, επίσης, τη δυνατότητα να προβάλλει veto (στην πράξη πολύ ισχυρό) σε όλα τα νομοσχέδια που περνάνε από αυτό.

Το ρωσικό σύνταγμα του 1993, αλλά και διάφορες μεταγενέστερες νομοθετικές προσθήκες, έχουν δώσει στον πρόεδρο απόλυτο έλεγχο επί τεσσάρων στρατηγικών τομέων: ασφάλεια, άμυνα, εσωτερική και εξωτερική πολιτική¹¹. Στην πράξη, η ρωσική προεδρία λειτουργεί ως παράλληλη κυβέρνηση, καθώς οι διάφορες αρμόδιες διευθύνσεις της προεδρίας συχνά επισκιάζουν τη λειτουργία των αντίστοιχων υπουργείων, τα οποία με τη σειρά τους υπόκεινται στον ασφυκτικό προεδρικό έλεγχο¹². Επομένως, ο πρωθυπουργός έχει πολύ περιορισμένο (έως ανύπαρκτο) έλεγχο επί των υπουργείων που είναι αρμόδια για τους στρατηγικούς τομείς.

Ο πρωθυπουργός¹³ της Ρωσικής Ομοσπονδίας διορίζεται από τον πρόεδρο, αλλά υποχρεούται να εξασφαλίσει την εμπιστοσύνη της Δούμας. Επόμενος, είναι υπεύθυνος τόσο απέναντι στον πρόεδρο, όσο και απέναντι στη Δούμα, αν και στην πράξη οι δυνατότητες ελέγχου που έχει η Δούμα είναι πολύ περιορισμένες¹⁴. Επίσης, ο πρωθυπουργός πλαισιώνεται από τους αναπληρωτές πρωθυπουργούς και τους υπουργούς, ο διορισμός των οποίων γίνεται από τον πρόεδρο, αν και ο πρώτος έχει το δικαίωμα να προτείνει υποψηφίους για τα διάφορα κυβερνητικά πόστα. Ως κύριο έργο της κυβέρνησης ορίζεται η διαχείριση εσωτερικών ζητημάτων, σχετικών με την οικονομική και κοινωνική πολιτική. Αρμοδιότητες της κυβέρνησης είναι η σύνταξη του προϋπολογισμού και η κατάθεση του στη Δούμα για έγκριση, η εφαρμογή μιας κοινής (ομοσπονδιακής) οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, η

¹¹ Άρθρο 80 Συντάγματος Ρ.Ο.

¹² Sakwa Richard, *ibid*. Η συγκεκριμένη πρακτική εισήχθη με σχετικό διάταγμα του Β. Yeltsin ήδη από το 1991 («On the command of the Armed Forces on the territory of the RSFSR», *Vedomosti Syezda narodnykh depulaton RSFSR i Verkhovnogo Sovyeta RSFSR*, no. 17, August 20, 1991), καθιερώθηκε με το σύνταγμα του 1993 και ενισχύθηκε και με μεταγενέστερα προεδρικά διατάγματα (όπως το «On the Government of the Russian Federation», *Sobraniye zakonodatel'stva Rossiyskoy Federatsii*, no.51, art. 5712, December 17, 1997), ενώ από τον Μάιο του 2003, 20 από τα 61 ομοσπονδιακά όργανα της εκτελεστικής εξουσίας (ανάμεσα τους και 5 από τα συνολικά 23 υπουργεία) υπάγονται πλέον επίσημα στον πρόεδρο, με αποτέλεσμα να γίνεται πλέον λόγος για «κυβέρνηση του προέδρου» και «κυβέρνηση του πρωθυπουργού», βλ. Kryshstanovskaya Olga and White Stephen, *Putin's Militocracy, Post-Soviet Affairs*, 2003, 19, 4, σελ. 293-296.

¹³ Βλ. Sakwa Richard, *ibid*, σελ. 109-112.

¹⁴ Για τις αρμοδιότητες της Δούμας, βλ. παρακάτω (ενότητα 2.3. «Η νομοθετική εξουσία»).

διασφάλιση της κρατικής περιουσίας, η λήψη μέτρων για την ασφάλεια της χώρας και η εφαρμογή των μέτρων για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Ο ορίζοντας υλοποίησης του κυβερνητικού προγράμματος είναι τετραετής. Σε γενικές γραμμές, μπορεί να ειπωθεί πως η εκτελεστική εξουσία στη Ρωσία ασκείται τόσο από τον πρόεδρο, όσο και από τον πρωθυπουργό, στα πλαίσια ενός ιδιόμορφου δυαδικού συστήματος που δεν ξεκαθαρίζει απόλυτα τις σχέσεις μεταξύ των δυο πόλων ¹⁵. Ωστόσο, ο πρόεδρος είναι, σαφώς, εκείνος που συγκεντρώνει τις περισσότερες και τις πλέον αποφασιστικές αρμοδιότητες.

2.3. Η νομοθετική εξουσία

Η νομοθετική εξουσία εκφράζεται κατά κύριο λόγο (αν και όχι αποκλειστικά, αφού και η κυβέρνηση και –κυρίως– ο πρόεδρος έχουν νομοθετικές αρμοδιότητες) από την Ομοσπονδιακή Εθνοσυνέλευση της Ρωσικής Ομοσπονδίας, της οποίας οι λειτουργίες πραγματώνονται μέσω δυο σωμάτων: του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου και της Δούμας.

Το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο¹⁶ (Ανω Βουλή) αποτελείται από 178 μέλη που αντιπροσωπεύουν τα 89 ομοσπονδιακά υποκείμενα της χώρας. Κάθε ομοσπονδιακό υποκείμενο, ανεξαρτήτως του μεγέθους και του πληθυσμού του, εκπροσωπείται στο Συμβούλιο από 2 μέλη, καθένα εκ των οποίων εκπροσωπεί αντίστοιχα τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία κάθε υποκειμένου. Τα μέλη του Ο.Σ. δεν αντιπροσωπεύουν πολιτικούς σχηματισμούς, αλλά προασπίζουν τα συμφέροντα της επικράτειας από την οποία προέρχονται. Σύμφωνα με το άρθρο 101 του ρωσικού Συντάγματος, ο Πρόεδρος του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου εκλέγεται εκ των μελών του σώματος. Στα επίσημα καθήκοντά του εντάσσονται η προεδρία των συνόδων του

¹⁵ Αντίθετα με την περίπτωση του συστήματος των Η.Π.Α., όπου ο πρόεδρος ορίζεται με σαφήνεια ως επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας, το ρωσικό σύνταγμα προβλέπει (άρθρο 110, § 1) ότι η εκτελεστική εξουσία ανήκει στην κυβέρνηση. Ωστόσο, ο πρωθυπουργός (δηλαδή, ο επικεφαλής της κυβέρνησης) λειτουργεί εντός του θεσμικού και πολιτικού πλαισίου της προεδρικής ισχύος. Επομένως, συμπεραίνουμε πως –σε θεωρητικό, τουλάχιστον, επίπεδο– ισχύει ένα υβριδικό «τριαδικό» σύστημα, στα πλαίσια του οποίου, η κυβέρνηση λειτουργεί με αυτόνομο τρόπο στη σφαίρα των αρμοδιοτήτων της, ο πρόεδρος θέτει τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές της κρατικής πολιτικής, ενώ η Δούμα έχει τη γενική αρμοδιότητα επίβλεψης και ελέγχου της κυβέρνησης, εφόσον έχει τη δυνατότητα να θέσει προς ψήφιση προτάσεις δυσπιστίας, βλ. Sakwa Richard, *ibid*, σελ. 110.

¹⁶ Βλ. Sakwa Richard, *ibid*, σελ. 132-137.

οργάνου, η επεξεργασία προσχεδίων νόμων, η συνεργασία με τις επιβοηθητικές Επιτροπές, η εκπροσώπηση του οργάνου στην Ομοσπονδιακή Εθνοσυνέλευση καθώς και η επίδοση ψηφισμάτων στον πρόεδρο ή τη Δούμα.

Ως καθήκον της ολομέλειας του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου ορίζεται η ενασχόληση με μια ευρεία γκάμα σημαντικών εθνικών ζητημάτων, όπως είναι τα εξής¹⁷: έγκριση των εδαφικών αλλαγών της ρωσικής επικράτειας, έγκριση των προεδρικών διαταγμάτων σε περίπτωση επιβολής στρατιωτικού νόμου ή κατάστασης εκτάκτου ανάγκης και επίσης έγκριση για την αποστολή στρατευμάτων εκτός συνόρων, την προκήρυξη προεδρικών εκλογών, την παραπομπή σε δίκη του προέδρου, τον διορισμό των δικαστών του Συνταγματικού και του Ανώτατου Δικαστηρίου καθώς και για τον διορισμό του Γενικού Εισαγγελέα της χώρας. Εφόσον το Ο.Σ. μοιράζεται τη νομοθετική εξουσία με τη Δούμα, για την ψήφιση νόμων απαιτούνται πλειοψηφίες και στα δυο σώματα. Σε περίπτωση ψήφισης ομοσπονδιακών συνταγματικών νόμων, όμως, απαιτείται η ψήφος των $\frac{3}{4}$ του σώματος. Τέλος, επιβοηθητικό ρόλο στη λειτουργία του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου διαδραματίζουν 23 Επιτροπές, των οποίων το χαρτοφυλάκιο εκτείνεται σε όλους τους τομείς του δημοσίου βίου.

Ο κρίσιμος ρόλος που διαδραματίζει το Ο.Σ. στο περίπλοκο ζήτημα των σχέσεων κέντρου-περιφέρειας στη Ρωσία, οδήγησε σε διάφορες τροποποιήσεις των αρμοδιοτήτων του, καθώς και του τρόπου ανάδειξης των μελών του¹⁸. Αρχικά, οι αντιπρόσωποι των ομόσπονδων υποκειμένων στο Ο.Σ. εκλέγονταν απευθείας από το εκλογικό σώμα και αυτό συνέβη το διάστημα 1993-1995. Το 1995, όμως, ο πρόεδρος Yeltsin εξέδωσε διάταγμα σύμφωνα με το οποίο οι αντιπρόσωποι θα ήταν, πλέον, «ex officio» οι επικεφαλές της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας των 89 ομόσπονδων υποκειμένων, οι οποίοι, βέβαια, εκλέγονταν άμεσα στις τοπικές εκλογές. Αυτή η ρύθμιση, όμως, αποδείχτηκε δυσλειτουργική καθώς οι αντιπρόσωποι-επικεφαλές των εκτελεστικών και νομοθετικών σωμάτων στις περιοχές τους έπρεπε να μοιράζουν το χρόνο και τις προσπάθειές τους ανάμεσα στις δυο αυτές ιδιότητες. Η κατάσταση αυτή άλλαξε με τις ομοσπονδιακές

¹⁷ Βλ. Άρθρο 102 Συντάγματος της Ρ.Ο..

¹⁸ Sakwa Richard, *ibid*.

μεταρρυθμίσεις του προέδρου Putin το 2000-2001¹⁹. Συγκεκριμένα, ο πρόεδρος πέρασε νόμο (που παρά τις αντιδράσεις των μελών του Συμβουλίου ψηφίστηκε τελικά τον Ιούλιο του 2000²⁰), ο οποίος προέβλεπε πως οι αντιπρόσωποι στο Ο.Σ. ορίζονται από τους τοπικούς αξιωματούχους –ένας από την εκτελεστική και ένας από τη νομοθετική εξουσία. Αποτέλεσμα της πρακτικής αυτής ήταν να μειωθεί ο ομοσπονδιακός χαρακτήρας του οργάνου (αφού τα μέλη του δεν εκλέγονταν πλέον απευθείας από το λαό), αλλά και να αποκτήσει αυτό μια μόνιμη βάση εργασιών. Τέλος, το όλο σύστημα κατέληξε να ελέγχεται πλήρως από το Κρεμλίνο, αφού μετά τα αιματηρά γεγονότα στο Beslan²¹ το Σεπτέμβριο του 2004, ο πρόεδρος Putin οδηγήθηκε στην απόφαση για ριζική αναδιάρθρωση του συστήματος σχέσεων κέντρου-περιφέρειας με το διορισμό των ομοσπονδιακών «κυβερνητών» (δηλαδή, των αρχηγών της εκτελεστικής εξουσίας) από τον ίδιο. Η επιλογή αυτή του Putin επικρίθηκε δριμύτατα τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, αφού θεωρήθηκε πως το Ο.Σ. μετατράπηκε σε ένα αδρανές και πλήρως επηρεαζόμενο όργανο, αλλά και πως η αυτονομία των περιφερειών δέχτηκε ένα θανάσιμο πλήγμα.

Η Δούμα (Κάτω Βουλή) αποτελεί το κύριο νομοθετικό όργανο της Ομοσπονδιακής Εθνοσυνέλευσης. Όργανο με την ίδια ονομασία καθιερώθηκε από το τσαρικό σύνταγμα του 1906²², αλλά στη σημερινή του μορφή καθιερώθηκε με το σύνταγμα του 1993, αντικαθιστώντας το Ανώτατο Σοβιέτ του σοβιετικού συντάγματος του 1977. Η Δούμα απαρτίζεται από 450 βουλευτές που εκλέγονται απευθείας από το εκλογικό σώμα. Οι αρμοδιότητες της απαριθμούνται στα άρθρα 101-108 του Συντάγματος και συνοψίζονται ως εξής: ψήφιση νόμων²³, έγκριση του

¹⁹ Βλ. Hyde Matthew, "Putin's Federal Reforms and Their Implications for Presidential Power in Russia", *Europe-Asia Studies*, vol. 53, no. 5, 2001, σελ. 727-728.

²⁰ Ο νόμος υιοθετήθηκε στις 19 Ιουλίου 2000 από την Δούμα και στις 27 Ιουλίου από το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο (βλ. *Rossiskaya Gazeta*, 5 Αυγούστου 2000).

²¹ Την 1^η Σεπτέμβρη 2004 μια ομάδα αυτονομιστών εισέβαλε σε σχολείο της πόλης Μπεςλάν, κρατώντας 334 ομήρους με αίτημα τον τερματισμό του 2^{ου} πολέμου στην Τσετσενία. Όμηροι και δράστες βρήκαν τραγικό θάνατο μετά από επιχείρηση της αστυνομίας, της οποίας οι λανθασμένοι χειρισμοί αποδόθηκαν στον τοπικό κυβερνήτη. Σύμφωνα με ρωσικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, η συγκεκριμένη τρομοκρατική ενέργεια ήταν η χειρότερη μετά από την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου.

²² Κεφάλαιο IV των «Ρωσικών Θεμελιωδών Νόμων» του 1906, διαθέσιμο στην αγγλική γλώσσα στο <http://www.angelfire.com/pa/ImperialRussian/royalty/russia/rfl.html>.

²³ Ένα νομοσχέδιο για να γίνει νόμος του κράτους πρέπει καταρχήν να καταρτιστεί σε μια από τις επιτροπές της Δούμας, μετά να ψηφιστεί από το σώμα με απλή πλειοψηφία και κατόπιν, αφού εγκριθεί και από το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο, να φτάσει στον πρόεδρο για την τελική έγκριση. Σε περίπτωση που ο πρόεδρος ασκήσει veto, η Ομοσπονδιακή Εθνοσυνέλευση μπορεί να το παρακάμψει

προτεινόμενου από τον πρόεδρο πρωθυπουργού²⁴ και ψήφος εμπιστοσύνης (ή δυσπιστίας) στην κυβέρνηση, τροποποίηση του Συντάγματος (με πλειοψηφία 2/3), ψήφιση του προϋπολογισμού και καθορισμός των ομοσπονδιακών φόρων. Η θητεία της Δούμας είναι τετραετής.

Τα δυο όργανα της Ομοσπονδιακής Εθνοσυνέλευσης, αν και επέχουν διακριτούς ρόλους εκ του Συντάγματος²⁵, βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση, καθώς, πολλάκις, οι αρμοδιότητές τους είναι συμπληρωματικές και αλληλοκαλυπτόμενες. Συγκεκριμένα, σε περιπτώσεις άσκησης δικαιώματος αρνησικυρίας εκ μέρους του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου, η Δούμα έχει τη δυνατότητα με πλειοψηφία 2/3 να το αγνοήσει. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση άσκησης του ίδιου δικαιώματος από τον πρόεδρο, με τη σύμφωνη, όμως, γνώμη του Συμβουλίου που πρέπει να ψηφίσει με πλειοψηφία 3/4 ώστε να καταρριφθεί το προεδρικό βέτο. Συμπληρωματικές είναι οι αρμοδιότητες των δυο οργάνων στην περίπτωση ψήφισης του προϋπολογισμού, αφού η μεν Δούμα προτείνει και ψηφίζει την ετήσια προβλεπόμενη οικονομική κίνηση, το δε Συμβούλιο την επικυρώνει. Για την επιτήρηση της εφαρμογής του εγκεκριμένου προϋπολογισμού συγκροτείται από κοινού το Σώμα Λογαριασμών. Τέλος, παρά το γεγονός ότι τα δυο σώματα προβαίνουν σε ξεχωριστές συνεδριάσεις²⁶, συστήνουν ενιαίο όργανο σε περιπτώσεις συνάντησης με τον πρόεδρο, την ηγεσία του Συνταγματικού Δικαστηρίου καθώς και κατά την υποδοχή ξένων ηγετών.

2.4. Η δικαστική εξουσία.

μονάχα στην περίπτωση που επιτευχθεί για το σκοπό αυτό μια πλειοψηφία των 2/3 και στα δυο σώματά της, κάτι που στην πράξη είναι αρκετά δύσκολο, βλ. Sakwa Richard, *ibid*, σελ. 126-129.

²⁴ Η έγκριση από τη Δούμα του προτεινόμενου από τον πρόεδρο για τη θέση του πρωθυπουργού είναι από τα πλέον αμφιλεγόμενα σημεία του ρωσικού συντάγματος. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση που η Δούμα απορρίπτει τρεις φορές τον προτεινόμενο, ο πρόεδρος έχει το δικαίωμα να τη διαλύσει και να προκηρύξει εκλογές. Αναφορικά με τους υπουργούς, η Δούμα δεν έχει το δικαίωμα να επιβάλει επερωτήσεις, στις οποίες οι υπουργοί να είναι υποχρεωμένοι να απαντήσουν γραπτώς, αλλά ο κοινοβουλευτικός έλεγχος του έργου των υπουργών γίνεται μονάχα μέσω των κοινοβουλευτικών επιτροπών, βλ. *ibid*.

²⁵ Άρθρο 95, § 1 Συντάγματος της Ρ.Ο..

²⁶ Βλ. άρθρο 100, § 1 Συντάγματος της Ρ.Ο..

Τέλος, θα επιχειρήσουμε μια συνοπτική θεώρηση του ρωσικού συστήματος απονομής δικαιοσύνης²⁷, στυλοβάτες του οποίου αποτελούν το Συνταγματικό Δικαστήριο, το Ανώτατο Δικαστήριο και το Ανώτατο Διαιτητικό Δικαστήριο. Τα δικαστήρια αυτά υπάγονται στη δικαιοδοσία του ρωσικού Υπουργείου Δικαιοσύνης. Προεξέχον, ιεραρχικά, είναι το Συνταγματικό Δικαστήριο²⁸, του οποίου η βασική αρμοδιότητα είναι η διαπίστωση της συμβατότητας των νόμων και των προεδρικών διαταγμάτων με το κείμενο Σύνταγμα. Επιπρόσθετα, το Συνταγματικό Δικαστήριο εξετάζει τη συνταγματικότητα κάθε διεθνούς συνθήκης πριν επικυρωθεί από τη Δούμα. Το εν λόγω όργανο δεν αναλαμβάνει ίδια πρωτοβουλία ώστε να αποφανθεί επί της συνταγματικότητας του νομικού πλαισίου αλλά ασχολείται κατόπιν αιτήματος του Προέδρου, της Δούμας, του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου, του Ανώτατου Δικαστηρίου, του Ανώτατου Διαιτητικού Δικαστηρίου καθώς και του νομοθετικού σώματος των ομοσπονδιακών υποκειμένων της χώρας. Τα ομοσπονδιακά δικαστήρια έχουν επίσης δικαίωμα προσφυγής, ενώ το Συνταγματικό Δικαστήριο αναγνωρίζει δικαίωμα ατομικής προσφυγής σε περίπτωση που Ρώσος πολίτης θεωρεί πως η εφαρμογή νόμου θίγει τα δικαιώματά του. Το Συνταγματικό Δικαστήριο απαρτίζεται από 19 δικαστές, εκ των οποίων δυο τελούν χρέη προέδρου και αντιπροέδρου. Για την διευκόλυνση της λειτουργίας του γίνεται διάκριση σε δυο σώματα με 10 και 9 μέλη. Για τη λήψη αποφάσεων αποφαινεται η ολομέλεια του Δικαστηρίου.

Το Ανώτατο Δικαστήριο²⁹ επιλαμβάνεται υποθέσεων διοικητικού, δημόσιου και ποινικού δικαίου. Επιπλέον, επιβλέπει το έργο των υπόλοιπων δικαστηρίων ενώ ερμηνεύει τη νομολογία, διευκρινίζοντας τους τρόπους εφαρμογής της. Ο ρόλος του εν λόγω δικαστηρίου είναι σημαντικός, αφού έχει τη δυνατότητα αμφισβήτησης των αποφάσεων της Ομοσπονδιακής Εθνοσυνέλευσης, της κυβέρνησης, της Κεντρικής Εκλογικής Επιτροπής σε περίπτωση προεδρικών, βουλευτικών εκλογών και δημοψηφισμάτων καθώς και των Προεδρικών Διαταγμάτων. Επιπλέον, εκδικάζει υποθέσεις εναντίον μελών του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου και της Δούμας. Το Ανώτατο Συμβούλιο χωρίζεται σε τμήματα ανάλογα με τον τύπο της υπόθεσης.

²⁷ Κεφάλαιο VII, άρθρα 118-129 Συντάγματος της Ρ.Ο..

²⁸ Άρθρο 125 Συντάγματος της Ρ.Ο..

²⁹ Άρθρο 126 Συντάγματος της Ρ.Ο..

Το Ανώτατο Διαιτητικό Δικαστήριο³⁰ είναι το ανώτατο δικαστικό όργανο για την επίλυση διαφορών οικονομικής φύσης. Το Ανώτατο Διαιτητικό Δικαστήριο συντονίζει τη λειτουργία των εθνικών δικαστικών οργάνων, ενώ εκδίδει συστάσεις ώστε να επιτελείται ορθά το έργο των δικαστικών λειτουργιών. Το έργο του Δικαστηρίου διεκπεραιώνεται μέσω δυο Συμβουλίων επιφορτισμένων με την ακρόαση υποθέσεων ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου, κατόπιν προσφυγής των εμπλεκόμενων μερών. Οι δικαστές επιλέγονται από τον Ρώσο πρόεδρο και εγκρίνονται από το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο.

3. Η εξέλιξη του ισοζυγίου ισχύος στο ρωσικό πολιτικό σύστημα

3.1. Εισαγωγικά: Η μεταιχμιακή περίοδος (1989-1993)

Η διεξαγωγή ανταγωνιστικών –αν και όχι πολυκομματικών– εκλογών βρισκόταν στον πυρήνα του προγράμματος φιλελευθεροποίησης και ελεγχόμενου εκδημοκρατισμού του σοβιετικού κομμουνιστικού συστήματος που υιοθέτησε ο Μ. Gorbachev αποσκοπώντας στην επανανομιμοποίηση του συστήματος αυτού. Στην πράξη όμως, συνέβαλε αποφασιστικά στη διάλυσή του. Η πρώτη προσπάθεια εισαγωγής ανταγωνιστικών εκλογών (δηλαδή, εκλογών στις οποίες μπορεί να γίνει ελεύθερη επιλογή μεταξύ πολλών υποψηφίων) έγινε την άνοιξη του 1989. Οι εκλογές που διενεργήθηκαν τότε για την ανάδειξη του Κογκρέσου των Αντιπροσώπων του Λαού της ΕΣΣΔ, ήταν οι πρώτες ανταγωνιστικές, αν και οι

³⁰ Άρθρο 127 Συντάγματος της Ρ.Ο.

επιλογές που μπορούσαν να κάνουν οι ψηφοφόροι ήταν σαφώς περιορισμένες. Οι εκλογές αυτές, με τον σπασμωδικό και αμφιλεγόμενο φιλελευθερισμό τους, ανέδειξαν τα όρια στα οποία μπορούσε να φτάσει ο εκδημοκρατισμός της perestroika και συνετέλεσαν στο να αυξηθεί η αντίθεση της ρωσικής κοινής γνώμης απέναντι στο καθεστώς. Οι επόμενες «κοινοβουλευτικές» εκλογές (επίσης για την ανάδειξη του Κογκρέσου των Αντιπροσώπων του Λαού) έλαβαν χώρα τον Μάρτιο του 1990 και αποτέλεσαν σημείο καμπής για το σχηματισμό και την ανάδειξη της δημοκρατικής αντιπολίτευσης. Στις εκλογές εκείνες δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά κάποιες πολιτικές ομάδες (το μοναδικό κόμμα ήταν ακόμη το ΚΚΣΕ) με έναν ελάχιστο παρονομαστή ιδεών και επιδιώξεων: οι εθνικιστές-νεοσταλινιστές, οι παραδοσιακοί λενινιστές, οι μεταρρυθμιστές κομμουνιστές που υποστήριζαν τον Gorbachev και οι αυτοαποκαλούμενοι «δημοκράτες», οι οποίοι ήταν αντίθετοι τόσο στη διατήρηση της Σοβιετικής Ένωσης, όσο και της κομμουνιστικής ιδεολογίας και εντός των οποίων ξεχώριζε ως ηγετική φυσιογνωμία ο Β. Yeltsin. Η τελευταία ομάδα ήταν εκείνη που ανέδειξε τους περισσότερους υποψηφίους και ουσιαστικά καθόρισε τις πολιτικές εξελίξεις.

Τον Μάρτιο του 1991 οι πιέσεις της κυρίαρχης ομάδας των εθνικιστών «δημοκρατών» του Β. Yeltsin οδήγησαν στη διενέργεια δημοψηφίσματος, το οποίο επιβεβαίωσε τη θέληση της μεγάλης πλειοψηφίας του σοβιετικού λαού για την κατάργηση της μέχρι τότε ομοσπονδιακής δομής του κράτους και την υιοθέτηση μιας νέας, καθώς και τη δημιουργία του θεσμού του προέδρου της ΡΣΟΣΔ . Οι δυο αυτές θεσμικές εξελίξεις, άνοιξαν το δρόμο για τη σταδιακή επίτευξη του στόχου του Yeltsin που ήταν η αναρρίχηση του στο «νεότευκτο» πόστο του προέδρου. Από τη θέση αυτή, ο Yeltsin θα είχε πλέον αρκετή δύναμη ώστε να υπερβεί την αντίδραση του ΚΚΣΕ και του Κογκρέσου των Αντιπροσώπων του Λαού και να επιτύχει τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Οι πρώτες προεδρικές εκλογές έλαβαν χώρα τρεις μήνες αργότερα, τον Ιούνιο του 1991 και νικητής (με ποσοστό 57,30%) αναδείχτηκε ο Β. Yeltsin.

Εντός των επομένων δυο ετών, ο νέος πρόεδρος ενίσχυσε και εδραίωσε τη θέση του. Το κύκνειο άσμα του σοβιετικού καθεστώτος υπήρξε το αποτυχημένο πραξικόπημα των σκληροπυρικών τον Αύγουστο του 1991, ενώ ο Yeltsin κατάφερε να κυριαρχήσει και κατά την εντελώς πρώιμη μετασοβιετική περίοδο, καταφέροντας να επικρατήσει κατά τη σύγκρουσή του με το κοινοβούλιο στη συνταγματική κρίση του 1993. Η επικράτησή του αυτή θα του δώσει τη δυνατότητα

να διαμορφώσει το θεσμικό πλαίσιο (με το σύνταγμα του 1993) και ουσιαστικά να καθορίσει το πρόσωπο της σύγχρονης Ρωσίας.

3.2. Η περίοδος κυριαρχίας του Boris Yeltsin (1993-1999)

3.2.1. Οι εκλογές για την Ομοσπονδιακή Εθνοσυνέλευση, Δεκέμβρης 1993

Το 1993 αποτέλεσε έτος ορόσημο για τη μετασοβιετική ιστορία της Ρωσίας. Όπως, είδαμε προηγουμένως, δυο πολύ σημαντικές εξελίξεις δημιούργησαν νέα δεδομένα και ουσιαστικά καθόρισαν το σύγχρονο ρωσικό πολιτικό σύστημα. Η πρώτη ήταν η αναμέτρηση ανάμεσα στον πρόεδρο Yeltsin και το κοινοβούλιο για την πολιτική και θεσμική κυριαρχία, που έληξε με την επικράτηση του πρώτου και η δεύτερη –άμεσα συνδεδεμένη με την πρώτη– ήταν η υιοθέτηση του πρώτου μετασοβιετικού ρωσικού συνταγματικού χάρτη που έθετε το θεσμικό πλαίσιο εντός του οποίου θα διεξάγονταν πλέον το πολιτικό παιχνίδι.

Η συνταγματική κατοχύρωση του πολυκομματισμού οδήγησε στη δημιουργία πολλών νέων πολιτικών σχηματισμών στη χώρα. Στις βουλευτικές εκλογές του Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, 13 κόμματα και 3.614 ανεξάρτητοι υποψήφιοι τίθενται υπό τη λαϊκή κρίση ώστε να πληρωθούν οι έδρες του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου και της Δούμας. Το σύστημα το οποίο υιοθετήθηκε για την ανάδειξη των μελών της Δούμας ήταν μεικτό και προέβλεπε για τις μισές θέσεις την εκλογή υποψηφίων σε μονοεδρικές περιφέρειες και για τις άλλες μισές την εκλογή υποψηφίων από τα κομματικά ψηφοδέλτια (λίστες) κοινά για όλη την επικράτεια³¹. Επίσης, για την κατοχύρωση της εισόδου στη Δούμα υποψηφίων που προέρχονταν από τις κομματικές λίστες, τα κόμματα έπρεπε να συγκεντρώσουν ποσοστό 5% σε εθνικό επίπεδο. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, οι ψηφοφόροι προσήλθαν στις κάλπες όχι για να εκδηλώσουν την κομματική τους προτίμηση, αλλά για να εγκρίνουν ή να απορρίψουν το μεταρρυθμιστικό πλαίσιο του πρότεινε ο πρόεδρος Yeltsin.

³¹ Η ρύθμιση αυτή βασίστηκε στην εμπειρία από το αντίστοιχο γερμανικό σύστημα.

Στις εκλογές για τη Δούμα, τα φιλοκυβερνητικά (και παράλληλα φιλελεύθερα-«δημοκρατικά») κόμματα κινήθηκαν σε ποσοστά της τάξης του 22,2%³². Συγκεκριμένα, η «Επιλογή της Ρωσίας» (VR), της οποίας ηγούνταν ο Yegor Gaidar, έλαβε ποσοστό 15,51% και 70 έδρες³³ (τις περισσότερες από κάθε άλλο κόμμα στη Δούμα, κυρίως λόγω της μεγάλης επιτυχίας του στις μονοεδρικές περιφέρειες), ενώ το Κόμμα της Ρωσικής Ενότητας και Συμβιβασμού (PRES), το οποίο υποστήριζε τον πρωθυπουργό Viktor Chernomyrdin, κινήθηκε στο 6,76% και τις 18 έδρες. Τα κόμματα της –δεξιάς και αριστερής– αντιπολίτευσης συγκέντρωσαν ποσοστό 43,2 %. Συγκεκριμένα, το Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα της Ρωσίας (LDPR) του Vladimir Zhirinovskiy έλαβε 22,92% και 64 έδρες, το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας (CPRF) έλαβε 12,40% και 48 έδρες, ενώ το Αγροτικό Κόμμα της Ρωσίας (APR) 7,99% και 33 έδρες. Τέλος, από τα φιλελεύθερα, «δημοκρατικά» κόμματα, το αντιπολιτευόμενο Yabloko έλαβε 7,86% και 23 έδρες. Τα υπόλοιπα κόμματα που κατάφεραν να υπερβούν το όριο του 5% και να εκλέξουν βουλευτές από τη λίστα τους, ήταν το –προσκειμένο στο CPRF– «Γυναίκες της Ρωσίας» (8.13% και 23 έδρες) και το φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα Ρωσίας (DPR) του Nikolai Travkin (5.52% και 15 έδρες). Τέλος, τέσσερα ακόμη κόμματα κατάφεραν να εκλέξουν βουλευτές μόνο από την κατηγορία των μονοεδρικών περιφερειών, ενώ 141 έδρες, ήτοι το 1/3 περίπου των εδρών της Δούμας, κατέλαβαν ανεξάρτητοι υποψήφιοι.

Οι εκλογές του 1993 ήταν η πρώτη ευκαιρία που είχε το Κρεμλίνο να δημιουργήσει έναν κοινοβουλευτικό βραχίονα-πυλώνα ισχύος με τον σχηματισμό της VR, του πρώτου, δηλαδή, φιλοκυβερνητικού «κόμματος εξουσίας». Με τον όρο «κόμμα εξουσίας»³⁴ (party of power) δεν εννοούμε εδώ εκείνον τον επίσημο πολιτικό οργανισμό που επιτυγχάνει την εκλογή των υποψηφίων του ως εκπροσώπων του λαού-εκλογικού σώματος και οι οποίοι, ως εκ τούτου,

³² Για τα ποσοστά βλ. www.russiavotes.org.

³³ Το ποσοστό αναφέρεται μόνο στην κατηγορία της εκλογής με λίστα, ενώ στον αριθμό των εδρών που τελικά καταλαμβάνουν τα κόμματα στη Δούμα, περιλαμβάνεται το άθροισμα τόσο των εδρών που προέρχονται από την κατηγορία της κομματικής λίστας και εκείνων που προέρχονται από την κατηγορία των μονοεδρικών περιφερειών.

³⁴ Βλ. Oversloot Hans and Verheul Ruben, "Managing Democracy: Political Parties and the State in Russia", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, vol. 22, no. 3, 2006, σελ. 394. Για μια τυπολογία των ρωσικών πολιτικών κομμάτων επί τη βάση της ηγεμονικής παρουσίας της κεντρικής εκτελεστικής εξουσίας στο κομματικό και πολιτικό σύστημα, βλ. παρακάτω, ενότητα «3.2.5. Αποτίμηση του πολιτικού συστήματος κατά την περίοδο Yeltsin».

νομιμοποιούνται να αναλάβουν θέσεις στη νομοθετική και στην εκτελεστική εξουσία. Στην περίπτωση του ρωσικού πολιτικού συστήματος, με τον όρο αυτό αναφερόμαστε στον πολιτικό οργανισμό που καταφέρνει να ασκεί εξουσία βασιζόμενο στις σχέσεις του με την εκτελεστική εξουσία, η οποία μέσω αυτού δημιουργεί έναν «εκλογικό βραχίονα», ώστε να κρατηθεί στην εξουσία οργανώνοντας ένα μπλοκ υποστήριξης της στον θεσμικό χώρο της νομοθετικής εξουσίας. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, σε κάθε εκλογική αναμέτρηση για τη Δούμα, το Κρεμλίνο θα δημιουργεί ένα «κόμμα εξουσίας» ή, έστω, θα συμβάλει ενεργά στη δημιουργία του. Ωστόσο, η στρατηγική της κεντρικής εκτελεστικής εξουσίας αναφορικά με τη διαμόρφωση του πολιτικού συστήματος δε θα περιοριστεί μόνο στα «κόμματα εξουσίας». Μια ακόμη ευδιάκριτη πτυχή της θα είναι και η προώθηση του σχηματισμού ενός δικομματικού συστήματος, στα πρότυπα της Βρετανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών³⁵. Στις εκλογές του 1993 η πτυχή αυτή εκδηλώθηκε με την παράλληλη υποστήριξη από το Κρεμλίνο και του Κόμματος της Ρωσικής Ενότητας και Συμβιβασμού (PRES), ως εναλλακτικής επιλογής στο VR. Παρόλα αυτά, κανένα από τα δυο αυτά κόμματα δε θα δικαιώσει τις προσδοκίες και στις επόμενες αναμετρήσεις το Κρεμλίνο θα αναγκαστεί να δοκιμάσει νέα σχήματα.

3.2.2. Οι εκλογές για τη Δούμα, Δεκέμβρης 1995

Το χάος του πολιτικού τοπίου του 1993 φαίνεται να διαδέχεται μια τάση αποκρυστάλλωσης των πολιτικών σχηματισμών, αλλά και των πεποιθήσεων της ρωσικής κοινωνίας, στις βουλευτικές (για τη Δούμα) εκλογές του Δεκεμβρίου του 1995. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ τα κόμματα που διεκδικούν τη λαϊκή ψήφο αυξάνονται σε 43 (από 13 το 1993), εκείνα που καταφέρνουν να υπερβούν το όριο του 5% είναι μόλις 4 (σε σχέση με τα 8 το 1993).

Ο νέος κομματικός σχηματισμός που εμφανίστηκε στο χώρο της

³⁵ Wilson Andrew, “Virtual Politics – Faking Democracy in the Post-Soviet World”, Yale University Press, 2005, σελ. 91-92.

φιλελεύθερης «δημοκρατικής» συμπολίτευσης ήταν το κόμμα «Το Σπίτι μας - η Ρωσία» (NDR) που συγκέντρωσε ποσοστό 10,13% και 45 έδρες³⁶, ενώ το αντιπολιτευόμενο (αν και φιλελεύθερο-«δημοκρατικό») Yabloko κινήθηκε στο 6,89% και στις 45 έδρες. Το NDR ήταν το δεύτερο κρεμλινικό «κόμμα εξουσίας» που σχηματίστηκε και ηγέτης του ήταν ο πρωθυπουργός Viktor Chernomyrdin³⁷. Όπως και το VR³⁸, το NDR βασιζόταν τόσο στην υποστήριξη του Κρεμλίνου, όσο και στην υποστήριξη των εκπροσώπων του νέου επιχειρηματικού κατεστημένου και σχηματίστηκε για να ενώσει κόμματα, φατρίες, τοπικούς ηγέτες, οργανώσεις και συνδικάτα από το χώρο της φιλοκρεμλινικής κεντροδεξιάς³⁹. Ωστόσο, η προεκλογική του εκστρατεία, σαφώς προσανατολισμένη στο να υπερασπιστεί την πολιτική των μεταρρυθμίσεων (αν και η ιδεολογία του NDR ήταν διαφοροποιημένη από τον άκρατο νεοφιλελευθερισμό που κυριαρχούσε τα προηγούμενα χρόνια ως επίσημη ιδεολογία, κυρίως εξαιτίας της επιρροής του Gaidar) και να τονίσει τη σημασία της «σταθερότητας» και της «δοκιμασμένης ηγεσίας» που εξέφραζε ο Chernomyrdin, δεν κατάφερε να συγκινήσει τους ψηφοφόρους⁴⁰. Επίσης, το Κρεμλίνο στα πλαίσια της στρατηγικής του για την προώθηση ενός κομματικού διπολισμού, υποστήριξε και το κεντροαριστερής «ετικέτας» Ivan Rybkin Bloc⁴¹, το οποίο, όμως, δεν είχε καμία απήχηση στο εκλογικό σώμα, καθώς κατάφερε να συγκεντρώσει ποσοστό μόνο 1,1% και εξασφάλισε μονάχα 3 έδρες από τις μονοεδρικές περιφέρειες.

Οι πραγματικοί νικητές των εκλογών ήταν τα κόμματα της αριστερής και δεξιάς (μη φιλελεύθερης) αντιπολίτευσης, τα οποία σαφώς επωφελήθηκαν από την αντίδραση της μεγάλης πλειοψηφίας της κοινής γνώμης απέναντι στα αποτελέσματα των κυβερνητικών μεταρρυθμίσεων.

³⁶ Για τα ποσοστά βλ. www.russiavotes.org.

³⁷ Oversloot Hans and Verheul Ruben, *ibid*, σελ. 395.

³⁸ Στις εκλογές αυτές μετονομάστηκε σε «Δημοκρατική Επιλογή της Ρωσίας» (DVR) και συγκέντρωσε ποσοστό 3.86%.

³⁹ Sergei Kolesnikov, "The Dilemma of 'Our Home is Russia'. A view from the Inside", *Demokratizatsiya*, vol. , no. , σελ. 359.

⁴⁰ Grigoriev Sergei and Lantz Matthew, "Lessons of the 1995 State Duma Elections", *Demokratizatsiya*, vol. , no. , σελ. 163.

⁴¹ Wilson Andrew, *ibid*, σελ. 92-93.

Συγκεκριμένα, το CPRF συγκέντρωσε ποσοστό 22,30% και 157 έδρες, με αποτέλεσμα να αναδειχθεί ως ο κυρίαρχος της Δούμας και να είναι πλέον σε θέση να ασκεί έντονες πιέσεις στην κυβέρνηση. Η μεγάλη εκλογική απήχηση των κομμουνιστών ήταν αποτέλεσμα κυρίως των επιτυχημένων προσπαθειών τους να εκφράσουν την απογοήτευση και την αγωνία του μέσου Ρώσου πολίτη, ο οποίος έβλεπε το βιοτικό του επίπεδο να καταρρέει, ενώ η ανεργία και η εγκληματικότητα – δυο μεγέθη περίπου άγνωστα κατά την σοβιετική περίοδο– να βρίσκονται σε εντυπωσιακά υψηλά επίπεδα⁴². Ένας επιπλέον λόγος όμως ήταν και η πολύ καλά οργανωμένη και αποτελεσματική προεκλογική εκστρατεία του CPRF⁴³. Σε αντίθεση με άλλα κόμματα, το κομμουνιστικό κόμμα δε χρησιμοποίησε δυτικού τύπου προεκλογικές τηλεοπτικές διαφημίσεις, αλλά συγκέντρωσε τις προσπάθειές του σε μια εκστρατεία κοντά στις μάζες, με πολλές και καλά οργανωμένες προεκλογικές συγκεντρώσεις και ενημέρωση από πόρτα σε πόρτα για τις θέσεις του κόμματος, ενώ η ύπαρξη πολλών κομμουνιστών-πολιτικών ακτιβιστών εξασφάλισε στο κόμμα παρουσία σε όλες σχεδόν τις ρωσικές περιφέρειες. Βέβαια, η ψήφος στο CPRF δεν σήμαινε παράλληλα και την εκδήλωση νοσταλγίας για το σοβιετικό κομμουνιστικό καθεστώς, αν και με τις συνθήκες που επικρατούσαν το 1995, πολλοί ήταν εκείνοι που νοσταλγούσαν την οικονομική-κοινωνική ασφάλεια και σταθερότητα του παρελθόντος⁴⁴. Τη σημασία της διαπίστωσης αυτής έδειξε να αντιλαμβάνεται πολύ νωρίς η κομματική ηγεσία και ο Gennady Zyuganov προσωπικά, όπως φάνηκε καθαρά από την προεκλογική συνθηματολογία και ρητορική του κόμματος που εστιάστηκαν πολύ περισσότερο στο αίτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης και στην αποκατάσταση της ρωσικής εθνικής υπερηφάνειας, παρά στην εφαρμογή των μαρξιστικών-λενινιστικών δογμάτων⁴⁵. Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε πως η

⁴² Grigoriev Sergei and Lantz Matthew, *ibid*, σελ. 160.

⁴³ *Ibid*.

⁴⁴ Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως σε μια έρευνα για το προεκλογικό σύνθημα με τη μεγαλύτερη απήχηση που διενήργησε το Πανρωσικό Κέντρο για τη Μελέτη της Κοινής Γνώμης το 1995, πρώτο ήρθε το «νόμος και τάξη» (20,2%) και δεύτερο το «σταθερότητα» (16%), ενώ το «κομμουνισμός» (1,3%) ήρθε δωδέκατο σε ένα σύνολο δεκαπέντε συνθημάτων, βλ. *ibid*, σελ. 160-161.

⁴⁵ Βλ. για παράδειγμα Tsipko Alexander S., “Why Gennady Zyuganov’s Communist Party Finished First”, *Demokratizatsiya*, vol. , no. , σελ. 185-199 και Urban Joan Barth, “The Communist Movement in Post-Soviet Russia”, *Demokratizatsiya*, vol. , no. , σελ. 173-184.

συνολική κοινοβουλευτική δύναμη της αριστεράς στη νέα Δούμα έφτασε να αριθμεί 212 –από τους συνολικά 450– βουλευτές, καθώς μέσω των μονοεδρικών περιφερειών έδρες εξασφάλισαν τα κομμουνιστογενή Αγροτικό Κόμμα (APR, υπό τον Nikolai Kharitonov) και «Λαϊκή Ισχύς» (υπό τον πρώην πρωθυπουργό της ΕΣΣΔ, Nikolai Ryzhkov)⁴⁶.

Στην άλλη πλευρά του πολιτικού φάσματος της αντιπολίτευσης, το LDPR του Zhirinovskiy κινήθηκε σε επίπεδα σαφώς χαμηλότερα από εκείνα του 1993 (11,18% και 51 έδρες), καθώς αναγκάστηκε να μοιραστεί τις πατριωτικές-εθνικιστικές ψήφους με άλλους σχηματισμούς, όπως ήταν το Κογκρέσο των Ρωσικών Κοινοτήτων (KRO) των Yury Skokov και Alexander Lebed, το οποίο όμως δεν κατάφερε να υπερβεί το όριο του 5%. Βέβαια, όλες οι προεκλογικές εκτιμήσεις και μετρήσεις έδειχναν την ακριβώς αντίστροφη διάταξη, δηλαδή αναμενόταν ευρέως πως το KRO θα ξεπεράσει το LDPR και θα το αντικαταστήσει ως ο κύριος εκφραστής των πατριωτικών-εθνικιστικών ιδεών στη Δούμα. Ωστόσο, ο Zhirinovskiy διεξήγαγε μια πολύ αποτελεσματική προεκλογική εκστρατεία, εστιάζοντας σε συνθήματα λαϊκιστικού και εθνικιστικού περιεχομένου και κάνοντας ευρεία χρήση τηλεοπτικών διαφημίσεων αμφίβολης ποιότητας, παρά το ότι, για μια φορά ακόμη, φάνηκε πως κόμμα του είναι άκρως προσωποπαγές, καθώς από τις 51 έδρες του, μόνο η μία προήλθε από την κατηγορία των μονοεδρικών περιφερειών. Από την άλλη πλευρά, το φιλόδοξο KRO είχε απογοητευτική επίδοση, κυρίως διότι σχηματίστηκε μόλις λίγους μήνες πριν τις εκλογές και δεν μπόρεσε να οργανωθεί, αλλά και διότι δεν μπόρεσε να ξεπεράσει τις εσωτερικές συγκρούσεις ανάμεσα στους δυο, επίσης φιλόδοξους, επικεφαλείς του⁴⁷.

Τα συμπεράσματα⁴⁸ που προέκυψαν από την εκλογική αναμέτρηση του 1995 είναι πολύ ενδιαφέροντα. Η ρευστότητα του πολιτικού σκηνικού συνεχίζεται, αν και με φθίνουσα τάση πλέον. Η προσέλευση στις κάλπες άγγιξε το 64% του εκλογικού σώματος, κάτι που μπορεί να ερμηνευτεί ως σημάδι αύξησης του λαϊκού ενδιαφέροντος για τις πολιτικές εξελίξεις. Φαίνεται, λοιπόν, πως οι δημοκρατικοί θεσμοί αρχίζουν να αποκτούν νομιμοποίηση και να ριζώνουν στη ρωσική κοινωνία,

⁴⁶ Grigoriev Sergei and Lantz Matthew, *ibid*, σελ. 160.

⁴⁷ *Ibid*, σελ. 162.

⁴⁸ Βλ. Sakwa Richard, *ibid*, σελ. 154..

αν και η ψήφος είναι ακόμη σε μεγάλο βαθμό «αρνητική» (δηλαδή, ψήφος διαμαρτυρίας απέναντι στην κυβέρνηση και σε όσους τη στηρίζουν στη Δούμα) και λιγότερο «θετική», υποστηρικτική, δηλαδή, συγκεκριμένων πολιτικών προγραμμάτων. Ακόμη, οι κύριοι αντίπαλοι των βουλευτικών εκλογών του 1995 στα περισσότερα σαφή, σε σχέση με το παρελθόν, προγράμματά τους φαίνεται πλέον να στηρίζουν τα συμφέροντα ολόκληρων κοινωνικών ομάδων, ενώ και το εκλογικό σώμα φαίνεται να ψηφίζει πλέον περισσότερο με βάση τα προγράμματα και όχι τα πρόσωπα, σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν. Τέλος, ένα ακόμη χαρακτηριστικό των εκλογών αυτών είναι ότι αποτέλεσαν «πρόβα τζενεράλε» για τις προεδρικές εκλογές του επομένου έτους.

3.2.3. Οι προεδρικές εκλογές, Ιούνιος-Ιούλιος 1996

Το καλοκαίρι του 1996 έλαβαν χώρα οι πρώτες εκλογές για την ανάδειξη του αρχηγού του κράτους της μετασοβιετικής Ρωσίας. Το πολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου διεξήχθησαν ήταν εξαιρετικά ρευστό. Οι σκληρές μάχες συνεχίζονταν στην Τσετσενία, όπου τα ρωσικά στρατεύματα βρίσκονταν σε αδιέξοδο⁴⁹, ενώ η ασταθής υγεία του Yeltsin δημιουργούσε ερωτηματικά αναφορικά με την ικανότητά του να κυβερνήσει. Η δημοτικότητά του –που σχεδόν ποτέ δεν ήταν ιδιαίτερα ψηλή– είχε αγγίξει το ναδίρ⁵⁰, εξαιτίας της απογοήτευσης που προέρχονταν τόσο από τον συνεχιζόμενο πόλεμο στην Τσετσενία, όσο και από τον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιούνταν οι οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Από το επιτελείο του Yeltsin, εκείνοι που κρατούσαν σκληρή γραμμή, όπως ο επικεφαλής της προεδρικής υπηρεσίας ασφαλείας Alexander Korzhakov (που το τελευταίο διάστημα είχε αποκτήσει, μαζί με τον Oleg Soskovets, αξιοσημείωτη επιρροή στις προεδρικές επιλογές), τον καλούσαν ήδη να κηρύξει τη χώρα σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης

⁴⁹ Χαρακτηριστική του πανικού του Ρώσου προέδρου για τις εκλογικές επιπτώσεις που θα μπορούσε να έχει ο αδιέξοδος πόλεμος στην Τσετσενία είναι η ανακοίνωση που έκανε ο ίδιος στις 18 Μαΐου, ήτοι λίγες μέρες πριν τις εκλογές, περί της ρωσικής «νίκης», μετά από την υπογραφή ενός συμφώνου προσωρινής παύσης του πυρός με τον Τσετσένο ασκούντα χρέη προέδρου, Zelimkhan Yandarbiyev, βλ. “Yeltsin declares Russian victory over Chechnya”, CNN, May 28, 1996, στο <http://www.cnn.com/WORLD/9605/28/russia.chechnya/>.

⁵⁰ Solovei Valery, “Strategies of the Main Presidential Candidates”, *Demokratizatsiya*, vol. 4, no. 3, summer 1996, σελ. 341.

και να αναβάλει τις εκλογές, ενώ εκείνοι που βρίσκονταν υπό την επιρροή του φιλελεύθερου πρώην πρωθυπουργού Anatoly Chubais, τον καλούσαν να μη διακόψει τις προγραμματισμένες εκλογικές διαδικασίες⁵¹. Εξάλλου, ο Yeltsin είχε ακόμη δυο πολύ ισχυρά πλεονεκτήματα. Το πρώτο ήταν ο φόβος της πλειοψηφίας του πολιτικού και, κυρίως, του νέου οικονομικού κατεστημένου (δηλαδή των «ολιγαρχών»), αλλά και της πλειοψηφίας της κοινής γνώμης για το τι θα μπορούσε να φέρει η πλήρης επικράτηση των κομμουνιστών στη νομοθετική και στην εκτελεστική εξουσία, ενώ το δεύτερο ήταν η αδυναμία της αντιπολίτευσης (τόσο της φιλελεύθερης-«δημοκρατικής», όσο και της κομμουνιστικής και της δεξιάς-εθνικιστικής) να αποφύγει την πολυδιάσπαση και να καταλήξει σε συγκεκριμένο υποψήφιο που θα μπορούσε να αποτελέσει μian αξιόπιστη εναλλακτική στον Yeltsin. Για να επικρατήσει στις εκλογές ο Yeltsin έπρεπε να επιτύχει τη συσπείρωση των ψηφοφόρων εκείνων που επέλεξαν στις βουλευτικές εκλογές του προηγούμενου έτους το «κόμμα εξουσίας» NDR και παράλληλα να αυξήσει την απήγησή του και σε άλλους χώρους. Ως εκ τούτου, θα έπρεπε να αποδείξει πως η κυβέρνησή του έλαβε το μήνυμα των βουλευτικών εκλογών και θα ανταποκριθεί, ενώ παράλληλα θα έπρεπε να επανακτήσει την πρωτοβουλία των κινήσεων που τους τελευταίους μήνες ανήκε στην αριστερά.

Ο μεγάλος αντίπαλος που έπρεπε να αντιμετωπιστεί από το Κρεμλίνο ήταν ο ηγέτης του KPRF –του κόμματος, δηλαδή, που θριάμβευσε στις βουλευτικές εκλογές του προηγούμενου έτους– G. Zyuganov. Οι κομμουνιστές έθεσαν από την αρχή της προεκλογικής εκστρατείας τέσσερις στόχους ⁵² : πρώτον, θα έπρεπε να εκμεταλλευτούν την κυριαρχία τους στη Δούμα και να δημιουργήσουν ένα κοινοβουλευτικό μέτωπο υποστήριξης της υποψηφιότητας Zyuganov, δεύτερον, θα έπρεπε να επιτύχουν ένα συμβιβασμό με τις κυρίαρχες γραφειοκρατικές και επιχειρηματικές ελίτ, τρίτον, θα έπρεπε να συσπειρώσουν όλη την αριστερά (δηλαδή και τις δυνάμεις πέραν του KPRF) γύρω από τον Zyuganov και τέταρτον, θα έπρεπε να επιτύχουν τη διεύρυνση της εκλογικής τους βάσης, κυρίως προς τους κεντρικούς ψηφοφόρους. Από τους στόχους αυτούς οι κομμουνιστές θα καταφέρουν να

⁵¹ Sakwa Richard, *ibid*, σελ. 156.

⁵² Solovei Valery, *ibid*, σελ. 344.

επιτύχουν σε κρίσιμο βαθμό μόνο τον πρώτο. Ο Yeltsin θα έχει, τελικώς, με το μέρος του τόσο την υποστήριξη των «ολιγαρχών», η οποία θα μεταφραστεί σε προσφορά τεράστιων χρηματικών ποσών για τις ανάγκες της προεκλογικής εκστρατείας, καθώς και σε απεριόριστη προβολή από τα ελεγχόμενα από τους ίδιους ΜΜΕ (κυρίως από το NTV του Gusinsky), όσο και την υποστήριξη της πλειοψηφίας του εκλογικού σώματος που φοβόταν πως η αλλαγή στην ηγεσία του κράτους θα μπορούσε να οδηγήσει σε καθεστωτική μεταβολή. Η ψήφος του αριστερού πολιτικού φάσματος θα οδηγήσει μεν τον κομμουνιστή υποψήφιο στον δεύτερο γύρο, αλλά όχι μέχρι την τελική επικράτηση.

Στον πρώτο γύρο, ο Yeltsin κατάφερε να καταλάβει την πρώτη θέση (35,28%)⁵³ με μικρή, όμως, διαφορά από τον δεύτερο υποψήφιο, τον Zyuganov (32,03%), ενώ τρίτος ήρθε ο στρατηγός Lebed (14,52%), ο οποίος είχε την διακριτική και συγκαλυμμένη υποστήριξη του Κρεμλίνου, ώστε να αποδυναμωθεί κατά το δυνατόν ο κομμουνιστής υποψήφιος. Οι Yavlinsky (7,34%) και Zhirinovskiy (5,70%) συμπλήρωσαν την πρώτη πεντάδα, ενώ κανείς από τους υπόλοιπους πέντε υποψήφιους δεν κατάφερε να συγκεντρώσει ποσοστό πάνω από 1%. Στον δεύτερο γύρο, ο Yeltsin κατάφερε να αποσπάσει την άμεση υποστήριξη του Lebed, διορίζοντάς τον γραμματέα του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας και προεδρικό σύμβουλο ασφάλειας⁵⁴ και ενέτεινε την αντικομμουνιστική ρητορική του, θέτοντας στο εκλογικό σώμα το δίλημμα: επιστροφή στον κομμουνισμό ή συνέχιση των μεταρρυθμίσεων; Από την άλλη πλευρά, ο Zyuganov δεν κατάφερε να διευρύνει τον κύκλο των υποστηρικτών του και να αποσπάσει ψήφους πέρα από την παραδοσιακή εκλογική βάση των κομμουνιστών⁵⁵, ενώ, όπως φάνηκε από τα τελικά αποτελέσματα, η ψήφος διαμαρτυρίας προς την πολιτική του Yeltsin δεν ήταν αρκετή για να του δώσει τη νίκη. Έτσι, στον επαναληπτικό γύρο ο Yeltsin συγκέντρωσε το 53,82%, έναντι του 40,31% του Zyuganov.

⁵³ Για τα αποτελέσματα βλ. www.russiavotes.org.

⁵⁴ Sakwa Richard, *ibid*, σελ. 157. Τον Lebed είχαν προσεγγίσει αρχικά και οι κομμουνιστές, αλλά εκείνος προτίμησε να κατέβει ως ανεξάρτητος στον πρώτο γύρο, κάτι που βοήθησε κυρίως την υποψηφιότητα Yeltsin, ενώ στον δεύτερο ήρθε απροκάλυπτα σε συμφωνία με το Κρεμλίνο, βλ. Solovei Valery, *ibid*, σελ. 345.

⁵⁵ Sakwa Richard, *ibid*.

3.2.4. Οι εκλογές για τη Δούμα, Δεκέμβριος 1999

Στις εκλογές του Δεκεμβρίου του 1999, το κεντρικό ζήτημα της επικείμενης διαδοχής στην προεδρία της χώρας και τα νέα δεδομένα που σταδιακά δημιούργησε αυτό μετέβαλαν εκ νέου το πολιτικό τοπίο. Ο νέος πρωθυπουργός Vladimir Putin θα αποτελέσει τον άξονα γύρω από τον οποίο θα κινηθούν οι επιλογές των κομμάτων και των διαφόρων παραγόντων του κατεστημένου. Οι πολιτικές εξελίξεις στη Ρωσία εισέρχονται σταδιακά στη φάση κατά την οποία όλοι οι παράγοντες του πολιτικού συστήματος θα προσδιορίζονται με βάση την τοποθέτησή τους απέναντι στον νέο ισχυρό άνδρα.

Η ακολουθία των σημαντικών εξελίξεων που θα διαμορφώσουν το νέο κομματικό και εκλογικό τοπίο θα ανοίξει με το σχηματισμό ενός νέου συνασπισμού. Ο εκλογικός αυτός συνασπισμός είναι το OVR που αποτελείται από τον σχηματισμό «Η Γη των Πατέρων» (Otechestvo) του ισχυρού δημάρχου της Μόσχας Yury Luzkhon, καθώς και από τον σχηματισμό «Όλη η Ρωσία» (Vsya Rossiya), στον οποίο συμμετέχουν ισχυροί τοπικοί παράγοντες⁵⁶.

Ο Luzkhon είναι εκείνος που ανέλαβε την πρωτοβουλία για τη δημιουργία του OVR ως ενός ισχυρού κεντρώου κόμματος, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει τον κοινοβουλευτικό βατήρα που θα τον εκτόξευε μέχρι την κατάκτηση της προεδρίας. Τα γεγονότα που έδρασαν ως καταλύτες ώστε να πεισθεί ο Luzkhon να αναλάβει τη συγκεκριμένη πρωτοβουλία ήταν δύο. Το πρώτο ήταν η αποπομπή του Chernomyrdin από την πρωθυπουργία τον Μάρτιο του 1998⁵⁷. Ο πρόεδρος Yeltsin αιτιολόγησε την αποπομπή αυτή υποστηρίζοντας πως η κοινωνική και οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα απαιτούσε μια αλλαγή στα ανώτερα κλιμάκια της κυβέρνησης, ενώ υπογράμμισε πως με αυτό τον τρόπο ο Chernomyrdin θα μπορούσε πλέον να συγκεντρώσει όλες του τις προσπάθειες στην καθοδήγηση του κόμματος NDR και να επιτύχει μια πολύ καλή επίδοση στις εκλογές του 1999, η

⁵⁶ Όπως ο κυβερνήτης της Αγίας Πετρούπολης Vladimir Yakovlev και ο πρόεδρος του Ταταρσταν Mintimir Shaimiev.

⁵⁷ Oversloot Hans and Verheul Ruben, *ibid*, σελ. 395.

οποία θα του άνοιγε το δρόμο για την προεδρία το 2000. Στην πραγματικότητα όμως, η αποπομπή του Chernomyrdin από την κυβέρνηση σήμανε την αποκοπή του από τα μέσα εκείνα (οικονομικοί πόροι, άσκηση πολιτικής επιρροής κλπ) που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ώστε να αναδειχθεί σε έναν σημαντικό πολιτικό πάτρωνα. Επομένως, η αποπομπή του από την πρωθυπουργία οδήγησε τον ίδιο αλλά και το κόμμα του στο περιθώριο των πολιτικών εξελίξεων. Οι εκλογικές πελατείες που πρόσκεινταν στο NDR θα αναζητήσουν ένα νέο σχήμα που θα μπορεί να τους εξασφαλίσει οφέλη. Ο Luzkhon θα σπεύσει να καλύψει αυτό το κενό και να προσφέρει ένα νέο σχήμα πολιτικής πατρωνίας.

Το δεύτερο γεγονός ήταν η ανάδυση της πολιτικής ισχύος των τοπικών ηγετών⁵⁸. Οι τοπικοί ηγέτες που πλέον εκλέγονταν και δεν διορίζονταν από την κεντρική εξουσία ήταν εξαρτημένοι περισσότερο από τους ντόπιους ψηφοφόρους και από το τοπικό πολιτικο-οικονομικό κατεστημένο, παρά από το Κρεμλίνο. Η αυξημένη αυτονομία τους είχε προσδώσει σημαντική πολιτική αξία και ήταν ήδη φανερό πως όποιος ήθελε να έχει ελπίδες ως προεδρικός υποψήφιος ή να δημιουργήσει ένα κόμμα που θα είχε επιτυχημένη παρουσία στις εκλογές, έπρεπε να εξασφαλίσει την εύνοιά τους. Ο Chernomyrdin με το NDR είχε ήδη από τις εκλογές του 1995 για τη Δούμα επιχειρήσει για πρώτη φορά την οργάνωση ενός μπλοκ παροχής υποστήριξης από τοπικούς παράγοντες. Το μπλοκ αυτό ήταν τώρα έτοιμο να υποστηρίξει τον επόμενο ισχυρό πάτρωνα. Ο Luzkhon θα επιχειρήσει να είναι παίξει αυτόν το ρόλο.

Σε αντίθεση με τον Chernomyrdin, ο δήμαρχος της Μόσχας δεν ήταν εξαρτημένος από το Κρεμλίνο για τα απαραίτητα μέσα άσκησης πολιτικής πατρωνίας. Ήταν το αδιαμφισβήτητο «αφεντικό» της ρωσικής πρωτεύουσας και ασκούσε απόλυτο έλεγχο πάνω στην οικονομία της μητρόπολης. Ο δήμος της Μόσχας έχει, εξάλλου, την άμεση ιδιοκτησία πολλών και σημαντικών επιχειρήσεων, ενώ η θέση του δημάρχου του έδωσε την ευκαιρία να αναπτύξει στενές σχέσεις με μεγάλες τράπεζες που εδρεύουν στην πρωτεύουσα⁵⁹. Το ίδιο συνέβη και με τα συγκροτήματα των ΜΜΕ⁶⁰.

⁵⁸ Ibid, σελ. 396.

⁵⁹ Βλ. Hale Henry, "Origins of United Russia and the Putin Presidency: The Role of Contingency in Party-System Development", *Demokratizatsiya*, vol. 12, no. 2, Spring 2004.

⁶⁰ Ibid.

Επομένως, ο Luzkhon είχε όλα τα απαραίτητα μέσα για να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία που προσέφερε η πολιτική περιθωριοποίηση του Chernomyrdin και η ανάδυση της πολιτικής ισχύος των τοπικών ηγετών.

Η εμφάνιση του OVR αποτελεί αξιοσημείωτο γεγονός, καθώς για πρώτη φορά εμφανίστηκε στο χώρο της αντιγελτσινικής αντιπολίτευσης –που παραδοσιακά κυριαρχείται από το KPRF και δευτερευόντως από το ΦΔΚΡ, τα οποία όμως είναι κόμματα που εκφράζουν αντιστοίχως την κομμουνιστική και εθνικιστική αντιπολίτευση-αντίδραση απέναντι στην κατάσταση που επικρατεί στη Ρωσία μετά το 1991– ένας ισχυρός εκλογικός συνασπισμός που είχε την υποστήριξη σημαντικής μερίδας τόσο του κατεστημένου των μηχανισμών της εθνικής ασφάλειας, όσο και του βιομηχανικού και επιχειρηματικού κατεστημένου των «ολιγαρχών», αλλά και την υποστήριξη αρκετών τοπικών ηγετών. Το OVR είναι ένα στην ουσία ένα «κόμμα εξουσίας» που βρέθηκε, όμως, στο χώρο της αντιπολίτευσης. Συνδύαζε την πολιτική ισχύ του μητροπολιτικού κέντρου της χώρας με την ισχύ των ισχυρών τοπικών παραγόντων και ως εκ τούτου κατείχε ίδια μέσα οικονομικής και πολιτικής επιρροής. Επικεφαλής του συνασπισμού αυτού τίθεται ένας χαρακτηριστικός εκπρόσωπος του κατεστημένου με υψηλή, όμως, δημοτικότητα και απήχηση σε πολλούς πολιτικούς χώρους, ο Yevgeny Primakov.

Η αντίδραση του Κρεμλίνου στις εξελίξεις αυτές ήρθε άμεσα. Τον Σεπτέμβριο του 1999 –δηλαδή, μόλις τρεις μήνες πριν τις εκλογές– ιδρύεται το κόμμα «Ενότητα» (Yedinstvo)⁶¹ με την υποστήριξη του προέδρου Yeltsin, αλλά και του τότε πρωθυπουργού Vladimir Putin. Η «Ενότητα» θα αποτελέσει το τρίτο κρεμλινικό «κόμμα εξουσίας», το οποίο εκφράζει την πλειοψηφία του γραφειοκρατικού και επιχειρηματικού κατεστημένου που πρόσκειται στο Κρεμλίνο. Η ίδρυση της «Ενότητας» αποτελεί στην ουσία την αποκάλυπτη προσπάθεια του Κρεμλίνου να αντιμετωπίσει το OVR χρησιμοποιώντας τα ίδια του τα όπλα. Συγκεκριμένα, θα προσπαθήσει να συγκεντρώσει και να οργανώσει τις δυνάμεις εκείνες του πολιτικού κατεστημένου των περιφερειών που δεν έχουν συνταχθεί με το OVR, αλλά και να

⁶¹ Για μια αναλυτική παρουσίαση, βλ. Colton Timothy and McFaul Michael, “Reinventing Russia’s Party of Power: ‘Unity’ and the 1999 Duma Election”, *Post-Soviet Affairs*, vol. 16, no. 3, 2000, σελ. 201-224.

μεταπείσει εκείνους τους τοπικούς παράγοντες που έχουν ήδη υποσχεθεί την υποστήριξή τους στον Luzkhon⁶². Σε αντίθεση, βέβαια, με το OVR, επικεφαλής της «Ενότητας» τίθεται ένα πρόσωπο σε άμεση σχέση με την κυβέρνηση, ο υπουργός εκτάκτων καταστάσεων Sergey Shoigu. Επομένως, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι το προεκλογικό πρόγραμμα της «Ενότητας» αποτελεί στην ουσία μια σαφή δήλωση υποστήριξης προς την κυβέρνηση. Τέλος, ο ίδιος ο Putin προσφέρει μια διακριτική στήριξη στο νέο κόμμα, δηλώνοντας πως μπορεί να λειτουργήσει σταθεροποιητικά στην πολιτική ζωή της χώρας, αλλά και υπογραμμίζοντας πως ο ίδιος ως πολίτης θα το υποστηρίξει με την ψήφο του.

Στο χώρο των φιλελεύθερων «δημοκρατικών» κομμάτων, γίνεται ενόψει των εκλογών του 1999 –και ουσιαστικά για πρώτη φορά από το 1993– μια σοβαρή προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η πολυδιάσπαση⁶³. Η προσπάθεια αυτή θα φέρει αποτελέσματα το καλοκαίρι του 1999, με το σχηματισμό της «Ένωσης των Δεξιών Δυνάμεων» (SPS) που συγκεντρώνει στις τάξεις της φιλελεύθερους πολιτικούς, όπως είναι οι Anatoly Chubais, Boris Nemtsov, Yegor Gaidar και Irina Khakamada. Αντίθετα, το Yabloko του Yavlinsky απορρίπτει τις προτάσεις για συμμετοχή στο νέο σχήμα.

Τέλος, το ΚΚΡΟ –ο θριαμβευτής των προηγούμενων εκλογών– παραμένει ισχυρό, αλλά ο κρίσιμος σύμμαχός του στις προηγούμενες αναμετρήσεις, το Αγροτικό Κόμμα της Ρωσίας (APR), έχει πλέον μεταπηδήσει στον εκλογικό συνασπισμό του OVR.

Τα αποτελέσματα των εκλογών του 1999 είναι χαρακτηριστικά της νέας εποχής που φέρνει στο ρωσικό πολιτικό τοπίο η εμφάνιση του Putin. Το ΚΚΡΟ εξακολουθεί να είναι πρώτο, συγκεντρώνοντας ποσοστό 24,29 % και καταλαμβάνοντας 114 έδρες. Σύντομα, όμως, οι κομμουνιστές θα διαπιστώσουν πως είναι πλέον απομονωμένοι στη Δούμα⁶⁴. Η «Ενότητα» θα συγκεντρώσει το εντυπωσιακό ποσοστό του 23,32 % και θα καταλάβει 73 έδρες, ενώ ο κύριος ανταγωνιστής της, το OVR, 13,33 % και 66 έδρες. Επίσης, η SPS θα λάβει ποσοστό της τάξης του 8,52 % και θα καταλάβει 29 έδρες, ενώ το Yabloko, 5,93 % και 22 έδρες. Τέλος, το «Μπλοκ Zhirinovskiy» θα περιοριστεί στο 5,98 % και στις 17 έδρες.

⁶² Oversloot Hans and Verheul Ruben, *ibid*, σελ. 397.

⁶³ Sakwa Richard, *ibid*, σελ.

⁶⁴ Oversloot Hans and Verheul Ruben, *ibid*.

Συμπερασματικά, μπορούμε να επισημάνουμε πως η εξέταση του σχηματισμού των πολιτικών κομμάτων, της επίδρασης των προεδρικών πολιτικών, καθώς και των αποτελεσμάτων εκλογικών αναμετρήσεων, που επιχειρήσαμε προηγουμένως, οδηγεί στο συμπέρασμα πως κατά την περίοδο Yeltsin παγιώθηκε σταδιακά μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από δυο βασικά γνωρίσματα⁶⁵. Το πρώτο είναι πως κατά την περίοδο αυτή οι πολιτικοί ηγέτες και τα οργανωμένα συμφέροντα τοποθέτησαν τη δράση τους εντός του πλαισίου που δημιούργησε η δημοκρατική, οργανωμένη, θεσμοποιημένη-συνταγματική πολιτική μαζών, εγκαταλείποντας τις εξωθεσμικές «επαναστατικές» πρακτικές της προηγούμενης περιόδου, ενώ το δεύτερο, είναι πως, παρά όλα αυτά, οι εγκαθιδρυμένες δημοκρατικές διαδικασίες και οι συνταγματικές νόρμες εκλαμβάνονταν με στρεβλό τρόπο, αποστερούνταν στην πράξη από το ουσιαστικό τους περιεχόμενο και χειραγωγούνταν αναλόγως, ώστε να υπηρετήσουν τις επιδιώξεις των διαφόρων κέντρων εξουσίας. Το αποτέλεσμα του συνδυασμού αυτών των δυο γνωρισμάτων είναι ο πραγματικός χαρακτήρας του ρωσικού καθεστώτος, ενός καθεστώτος δημοκρατικού και ταυτόχρονα ολιγαρχικού.

3.2.5. Αποτίμηση της λειτουργίας του πολιτικού συστήματος κατά την περίοδο Yeltsin

Η κυριαρχία του Yeltsin στην πολιτική ζωή της χώρας ήταν δύσκολη, αλλά τελικώς σταθερή. Το πολιτικό σύστημα χαρακτηρίστηκε από την άνοδο μιας νέας ελίτ που αποτελούσε συνδυασμό μιας μερίδας της παλιάς σοβιετικής «νομενκλατούρας» που ενστερνίστηκε τις (νεο)φιλελεύθερες ιδέες και της νέας τάξης των «ολιγαρχών», των εκπροσώπων, δηλαδή, του νέου επιχειρηματικού κατεστημένου που προέκυψε με τη διαδικασία των ιδιωτικοποιήσεων. Επίσης, κατά την περίοδο αυτή εμφανίστηκαν οι τοπικοί ηγέτες ως ισχυροί αυτόνομοι δρώντες και αυτό έθεσε σε νέα τροχιά της παραδοσιακά περίπλοκες σχέσεις ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια. Το κομματικό σύστημα την περίοδο αυτή χειραγωγείται απεριόριστα από το Κρεμλίνο, το οποίο δημιουργούσε διαρκώς νέα κομματικά σχήματα ώστε να επεκτείνει την

⁶⁵ Sakwa Richard, *ibid*, σελ. 173.

κυριαρχία του και στο θεσμικό χώρο της νομοθετικής εξουσίας. Επομένως διαπιστώνουμε πως πίσω από την δημοκρατική πρόσοψη των θεσμών, οι εξωθεσμικές και αντιδημοκρατικές παρεμβάσεις του Κρεμλίνου, αλλά και των παράκεντρων εξουσίας (ολιγάρχες κλπ) αποστερούν τους θεσμούς αυτούς από το πραγματικό τους περιεχόμενο. Ωστόσο, δεν πρέπει να λησμονούμε πως κατά την περίοδο αυτή ο ρωσικός λαός μαθαίνει να συμμετέχει στις δημοκρατικές διαδικασίες και να αντιλαμβάνεται πως παρόλα τα προβλήματα αυτός είναι ο καλύτερος δυνατός δρόμος.

3.3. Η περίοδος κυριαρχίας του Vladimir Putin (2000-2008)

3.3.1. Οι προεδρικές εκλογές, Μάρτιος 2000

Όπως συνέβη και στις προηγούμενες προεδρικές εκλογές, οι εκλογές για τη Δούμα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στις αντίστοιχες προεδρικές του 2000. Οι επιδόσεις των κομμάτων στη Δούμα αντανάκλουν τις πιθανότητες των υποψηφίων να κατακτήσουν την προεδρία. Στην πραγματικότητα, όλοι οι υποψήφιοι εισέρχονταν στην προεκλογική περίοδο αποδυναμωμένοι, εκτός από έναν: τον V. Putin. Η σύμπραξη της «Ενότητας» με το OVR στη Δούμα προσέφερε μια πολύ ισχυρή κοινοβουλευτική βάση στην υποψηφιότητα Putin και μια πρώτη τάξης ευκαιρία στον Yeltsin να επιτύχει τη μεταβίβαση της εξουσίας με τους όρους που ήθελε και οι οποίοι θα εξασφάλιζαν ασφάλεια στον ίδιο και συνέχεια στις ελίτ που αντιπροσώπευε.

Οι εξαρχής πολύ καλές προοπτικές της υποψηφιότητας Putin περιόρισαν σε μεγάλο βαθμό την πόλωση, η οποία κινήθηκε σε σαφώς χαμηλότερα επίπεδα σε σχέση με την αντίστοιχη των εκλογών του 1996. Τότε, ο Yeltsin είχε να αντιμετωπίσει ένα εχθρικό κοινοβούλιο με πολύ ισχυρή την παρουσία της αριστεράς –και, ως εκ τούτου, έναν ισχυρό αντίπαλο για την προεδρία–, έναν αδιέξοδο πόλεμο που προσπαθούσε με σπασμωδικότητα να τερματίσει και επίσης τη λαϊκή δυσαρέσκεια από τις συνέπειες των μεταρρυθμίσεων. Αντίθετα, ο Putin έχει μια ισχυρή κοινοβουλευτική υποστήριξη και μια καλή εικόνα από τις επιδόσεις του ως πρωθυπουργός, ενώ αμέριστη είναι, ασφαλώς, η υποστήριξη του γραφειοκρατικού

και επιχειρηματικού κατεστημένου («ολιγαρχών») που μεταφράζεται σε οικονομική ενίσχυση και ευνοϊκή προβολή στα ΜΜΕ.

Κατά την προεκλογική εκστρατεία, ο Putin συνδύασε συνθήματα για μεταρρύθμιση με συνθήματα για σταθερότητα. Συγκεκριμένα, υποσχέθηκε να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις σε διάφορους τομείς της δημόσιας ζωής, ενώ παράλληλα εγγυήθηκε τη σταθερότητα και τη συνέχεια του οικονομικού και πολιτικού συστήματος στα πλαίσια του υπάρχοντος συντάγματος⁶⁶.

Όπως αναμένονταν, λοιπόν, η νίκη που εξασφάλισε ήταν καθαρή και ήρθε από τον πρώτο κιόλας γύρο. Συγκέντρωσε ποσοστό 52,94%, δηλαδή περίπου το ποσοστό (53,82%) που μόνο στον δεύτερο γύρο κατάφερε να συγκεντρώσει ο Yeltsin στις εκλογές του 1996, ενώ δεύτερος ήρθε ο ηγέτης των κομμουνιστών G. Zyuganov με 29,21%. Το ποσοστό του Zyuganov ήταν βέβαια μικρότερο από το αντίστοιχο του πρώτου γύρου το 1996 (32,03%), απέδειξε όμως πως ο ίδιος ήταν ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης της (αριστερής) αντιπολίτευσης, αν και η απόσταση από το ποσοστό του Putin κατέστησε φανερό ότι το καλύτερο που μπορούσε να περιμένει στο άμεσο μέλλον το κομμουνιστικό κόμμα ήταν η δεύτερη θέση. Κανένας από τους υπόλοιπους εννέα υποψηφίους δεν κατάφερε να συγκεντρώσει ποσοστό πάνω από 6% ⁶⁷.

Η εκλογική επιτυχία του Putin φαίνεται πως ήρθε ως φυσικό επακόλουθο της επιτυχίας του να γίνει αποδεκτός από τη μεγάλη πλειοψηφία της ρωσικής κοινής γνώμης ως ο ισχυρός αλλά και άφθαρτος εκπρόσωπος της ανανέωσης που δεν είχε εμπλακεί στις συγκρούσεις συμφερόντων των προηγούμενων ετών και που μπορούσε να εγγυηθεί μια καθαρή και αποτελεσματική διαχείριση. Ο Putin κατάφερε να επωφεληθεί από την πρόσβασή του στις «διοικητικές πηγές» του Κρεμλίνου, αλλά απέφυγε παράλληλα να ταυτιστεί με το περιβάλλον του Yeltsin. Ο επιδέξιος συνδυασμός αυτών των δυο παραγόντων ήταν που του εξασφάλισε την επιτυχία στις προεδρικές εκλογές του 2000. Βέβαια, η όλη προεκλογική παρουσία του νέου ισχυρού άνδρα στηρίχθηκε σε μια εν πολλοίς απολιτική στάση. Στα χρόνια που θα ακολουθήσουν θα κληθεί να αποδείξει πως εκτός από διαχειριστής είναι και

⁶⁶ Sakwa Richard, op. cit., σελ. 162.

⁶⁷ Για τα ποσοστά βλ. www.russiavotes.org.

πολιτικός ηγέτης με συγκεκριμένο όραμα για το μέλλον της χώρας του.

3.3.2. Οι εκλογές για τη Δούμα, Δεκέμβριος 2003

Οι πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στο μεσοδιάστημα ανάμεσα στις εκλογές του 1999 και του 2003 ήταν ραγδαίες και άλλαξαν εντελώς το πολιτικό τοπίο στη Ρωσία.

Όπως είδαμε, το Κρεμλίνο κατάφερε στις εκλογές για τη Δούμα το 1999 να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο που προέρχονταν από το OVR και να επιτύχει τη δημιουργία μιας κατάστασης στο κοινοβούλιο που εξασφάλισε την απρόσκοπτη μεταβίβαση της εξουσίας με τη μεγάλη νίκη του V. Putin στις προεδρικές εκλογές του 2000. Για το Κρεμλίνο, όμως, η απόλυτη κυριαρχία στο κοινοβούλιο ήταν απαραίτητη τόσο για τη δημιουργία σοβαρών προϋποθέσεων για νίκες στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις, όσο και για την προώθηση των ριζικών μεταρρυθμίσεων που σχεδίαζε ο νέος πρόεδρος. Αυτή η απόλυτη κυριαρχία στη Δούμα, λοιπόν, μπορούσε να έρθει μόνο μέσω του προσεταιρισμού του OVR⁶⁸, το οποίο ανήκε, βέβαια, στην αντιπολίτευση, στην ουσία όμως δε διέφερε πολύ από το κρεμλινικό «κόμμα εξουσίας» της «Ενότητας». Επρόκειτο για δυο «κεντρώους» κομματικούς συνασπισμούς (και όχι για πραγματικά «κόμματα μαζών» με τη ντουβερζεριανή σημασία του όρου) που συγκέντρωναν τοπικούς ηγέτες και διέθεταν μέσα επιρροής (οικονομικές πηγές και ισχυρά δίκτυα μαζικής ενημέρωσης) που προέρχονταν είτε από «διοικητικές πηγές», είτε από τους εκπροσώπους του νέου επιχειρηματικού κατεστημένου, δηλαδή τους «ολιγάρχες». Επίσης, η ηγετική ομάδα του ίδιου του OVR εκτιμώντας πως η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί με την άνετη επικράτηση του Putin στις εκλογές του 2000 δεν μπορούσε πλέον να διαφοροποιηθεί, αποφάσισε να εγκαταλείψει τη θέση του αντιπάλου απέναντι στο Κρεμλίνο, υπό την προϋπόθεση, βέβαια, πως θα λάμβανε και αυτό μερίδιο από τις πηγές που έχει στα χέρια του και διαχειρίζεται το κρεμλινικό μπλοκ⁶⁹ και, γενικά, θα εξασφάλιζε μια

⁶⁸ Βλ. Riggs Jonathan, "Russia's Political Party System as a (Continued) Impediment to Democratization: The 2003 Duma and 2004 Presidential Elections in Perspective", *Demokratizatsiya*, vol. 13, no. 1, winter 2005.

⁶⁹ *Ibid.*

θέση στο νέο σύστημα που προωθούσε ο Putin. Έτσι, ενώ μέχρι τον Απρίλη του 2001 το OVR είχε λειτουργήσει με συνέπεια ως αντιπολίτευση, από το σημείο αυτό και μετά αρχίζει σταδιακά να προσεγγίζει την «Ενότητα» και τις πολιτικές επιλογές του Κρεμλίνου. Τελικά, τα δυο μπλοκ ενώθηκαν επίσημα το Δεκέμβρη του 2001 για να δημιουργήσουν το πιο ισχυρό «κόμμα εξουσίας» της μετασοβιετικής Ρωσίας, την «Ενωμένη Ρωσία» (Yedinaya Rossiya - YR)⁷⁰.

Ενόψει, λοιπόν, των εκλογών του 2003 για τη Δούμα, το πολιτικό τοπίο ήταν πολύ διαφορετικό από τα αντίστοιχα της δεκαετίας του '90. Ο σχηματισμός που δέσποζε ήταν ασφαλώς το YR, ενώ το Κρεμλίνο είχε προωθήσει τη δημιουργία ενός ακόμη κομματικού σχηματισμού, της «Μητέρας Πατρίδας» (Rodina - R), που υιοθέτησε κεντροαριστερή και κυρίως πατριωτική πολιτική φυσιογνωμία και εμφανίστηκε ως κόμμα εναλλακτικό του KPRF, με προφανή σκοπό να το αποδυναμώσει. Στην άλλη πλευρά του πολιτικού φάσματος, από τα κεντροδεξιόφιλελεύθερα Yabloko και SPS, μόνο το πρώτο άσκησε συνεπή αντιπολίτευση, ενώ το δεύτερο κινήθηκε στη γραμμή υποστήριξης των προεδρικών πολιτικών. Τέλος, το LDPR του Zhirinovskiy ακολούθησε τη γνώριμη πατριωτική-εθνικιστική συνθηματολογία, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί πως και αυτό το κόμμα είχε ήδη αρχίσει να προσεγγίζει τις προεδρικές θέσεις και να προσφέρει τη σχετική υποστήριξη στη Δούμα.

Η κατάσταση που μόλις περιγράφηκε, αντικατοπτρίστηκε στα αποτελέσματα των εκλογών⁷¹. Πρώτο ήρθε το YR με ποσοστό 37,6% και 222 έδρες, δεύτερο το KPRF με 12,6% και 62 έδρες, τρίτο το LDPR με 11,5 % και 36 έδρες και τέταρτο το Rodina με 9,0% και 37 έδρες. Τα Yabloko και SPS δεν κατάφεραν να ξεπεράσουν το όριο του 5% και να εκλέξουν βουλευτές από τη λίστα τους και εξέλεξαν βουλευτές μόνο από τις μονοεδρικές περιφέρειες, ενώ και μια σειρά από μικρότερα κόμματα, όπως το Αγροτικό Κόμμα και το Λαϊκό Κόμμα, τα οποία επίσης προσέγγιζαν το Κρεμλίνο, εξέλεξαν βουλευτές από τις μονοεδρικές περιφέρειες. Χαρακτηριστικό της πλήρους κυριαρχίας του YR στη νέα Δούμα και κατ' επέκταση του νέου προέδρου στα πολιτικά πράγματα της χώρας, είναι το γεγονός πως αμέσως μετά το σχηματισμό σε σώμα της νέας Δούμας, το YR έφτασε τελικά να αριθμεί

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Βλ. www.russiavotes.org

περίπου τριακόσιους αντιπροσώπους μετά από τις προσχωρήσεις βουλευτών από το SPS και το Λαϊκό Κόμμα, καθώς και εξήντα (εκ των συνολικά εξήντα οκτώ) ανεξάρτητων⁷².

3.3.3. Οι προεδρικές εκλογές, Μάρτιος 2004

Η συντριπτική νίκη του ΥR στις εκλογές του προηγούμενου έτους για τη Δούμα και παράλληλα η κυριαρχία του προέδρου σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής, όπως και στις προτιμήσεις της κοινής γνώμης, κατέστησαν το αποτέλεσμα των προεδρικών εκλογών του 2004 το πλέον αναμενόμενο από καταβολής του θεσμού. Η επανεκλογή του Putin φαινόταν ως μια εντελώς αναπόφευκτη εξέλιξη, ακόμη και στις εκτιμήσεις των αντιπάλων του. Οι τρεις πολιτικοί ηγέτες που συμμετείχαν και στις δυο προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις για την προεδρία (1996 και 2000), δηλαδή, οι Zyuganov, Zhirinovskiy και Yavlinsky, αποφάσισαν να μη συμμετάσχουν σε αυτήν⁷³. Εντυπωσιακό είναι το γεγονός πως σημαντικό κομμάτι της κοινής γνώμης θεωρούσε τη συγκεκριμένη εκλογική διαδικασία περίπου ως περιττή⁷⁴, ενώ τα μέσα μαζικής ενημέρωσης προέβαλαν την υποψηφιότητα Putin συντριπτικά περισσότερο από τις υπόλοιπες⁷⁵. Επομένως, ο μεγαλύτερος φόβος των ιθυνόντων του Κρεμλίνου δεν ήταν οι αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις, αλλά το ενδεχόμενο η αποχή να είναι μεγάλη, το ποσοστό, δηλαδή, εκείνων που θα προσέλθουν στις κάλπες να είναι μικρότερο από το 50% των εγγεγραμμένων, με αποτέλεσμα να χρειαστεί να επαναληφθεί η διαδικασία⁷⁶. Η εικόνα των αποτελεσμάτων⁷⁷ διαμορφώθηκε, τελικώς, ως εξής: την

⁷² Riggs Jonathan, *ibid*.

⁷³ *Ibid*.

⁷⁴ Σε σχετική δημοσκόπηση που διενεργήθηκε το Δεκέμβριο του 2003, το 27% των ερωτηθέντων απάντησε «σίγουρα ναι» στο ερώτημα αν θα ήταν καλύτερα να μην πραγματοποιηθούν προεδρικές εκλογές εφόσον η νίκη του Putin ήταν δεδομένη, ενώ «μάλλον ναι» απάντησε το 28% (σύνολο 55%), βλ. “The state of the nation”, Russia Votes 2003/2004, διαθέσιμο στο http://www.russiavotes.org/Mood_rus_cur_.htm#61.

⁷⁵ Βλ. “The 2004 Russian Presidential Campaign. An Analysis of the Campaign, the Candidates, their conduct and the Russian political environment”, A Russian Axis Report, March 2004, διαθέσιμο στο www.russianaxis.org, σελ. 39-44.

⁷⁶ Riggs Jonathan, *ibid*.

πρώτη θέση κατέλαβε, ασφαλώς, ο V. Putin με το εντυπωσιακό ποσοστό 71,3%, τη δεύτερη ο υποψήφιος του κομμουνιστικού κόμματος Nikolai Kharitonov με 13,7%, ενώ κανένας από τους υπόλοιπους τέσσερις υποψηφίους δεν κατάφερε να υπερβεί το 5%.

3.3.4. Οι εκλογές για τη Δούμα, Δεκέμβριος 2007

Στα χρόνια που ακολούθησαν την προηγούμενη εκλογική αναμέτρηση για τη Δούμα, τον Δεκέμβριο του 2003, η κυριαρχία του ΥR εμπεδώθηκε ακόμη περισσότερο. Η αντιπολίτευση όλων των τάσεων εν πολλοίς περιθωριοποιήθηκε, ενώ η ανταγωνιστικότητα στην πολιτική ζωή της χώρας κατέρρευσε.

Η πολιτική κυριαρχία που απολάμβανε το Κρεμλίνο του έδωσε τη δυνατότητα να προωθήσει ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο για τη διεξαγωγή των εκλογών για τη Δούμα⁷⁸. Το πλαίσιο αυτό που σαν επίσημο στόχο έχει την ενίσχυση του κομματικού συστήματος, έγινε αντικείμενο σκληρής κριτικής. Οι προβλέψεις του νέου πλαισίου συνεπάγονταν σημαντικές αλλαγές σε πολλά σημεία της μέχρι τότε ισχύουσας νομοθεσίας. Συγκεκριμένα, η Δούμα θα σχηματίζεται πλέον μόνο από υποψηφίους που εκλέγονται από τις κομματικές λίστες, ενώ η κατηγορία εδρών που συμπληρώνονταν με υποψηφίους που εκλέγονταν σε μονοεδρικές περιφέρειες καταργείται. Επίσης, το όριο για να εισέλθει ένα κόμμα στη Δούμα αυξάνεται από 5% σε 7%. Η αλλαγή αυτή είναι ιδιαίτερος σημαντική, διότι μετά την κατάργηση των μονοεδρικών, η υπέρβαση του ορίου αυτού είναι ο μόνος τρόπος για να καταλάβει ένα κόμμα βουλευτικές έδρες. Επίσης, η δυνατότητα που είχαν οι ψηφοφόροι να επιλέξουν το ψηφοδέλτιο «εναντίον όλων» καταργείται. Το ψηφοδέλτιο αυτό εξέφραζε μια επιλογή διαμαρτυρίας, η οποία στο βαθμό που έπαιρνε διαστάσεις μπορούσε να δράσει απονομιμοποιητικά στο πολιτικό σύστημα. Επίσης, οι πολίτες εκείνοι που εκτός από τη ρωσική υπηκοότητα έχουν και δεύτερη δεν επιτρέπεται πλέον να κατέρχονται ως υποψήφιοι, ενώ το ίδιο ισχύει και για

⁷⁷ Στο διάστημα αυτό έγιναν και σοβαρές προσπάθειες να αποκτήσει το κόμμα διακριτή ιδεολογική ταυτότητα, βλ. Mark Smith, "Sovereign Democracy - The Ideology of YR", Conflict Studies Research Center, Defence Academy of the UK, 2006.

⁷⁸ Για τη νέα εκλογική νομοθεσία βλ. Holmberg Carl, "Managing Elections in Russia – Mechanisms and Problems", FOI – Swedish Defense Research Agency, Stockholm, February 2008, διαθέσιμο στο www.foi.se, σελ. 65-66.

όσους έχουν κατηγορηθεί «εξτρεμισμό και άλλα σοβαρά εγκλήματα που άπτονται της εθνικής ασφάλειας. Τέλος, σημαντικές περιοριστικές ρυθμίσεις τέθηκαν στη διεξαγωγή προεκλογικής εκστρατείας μέσω τηλεοπτικών μηνυμάτων.

Η κυριαρχία της Ενωμένης Ρωσίας ήταν και πάλι αναμφισβήτητη⁷⁹. Τα αντιπολιτευόμενα κόμματα κατέρρευσαν σε βαθμό που να αναρωτιούνται πολλοί παρατηρητές αν υπάρχει πλέον στη Ρωσία πραγματικός αντιπολιτευτικός λόγος.

Η πλήρης επικράτηση του προέδρου και του υποστηριζόμενου από αυτόν κόμματος της Ενωμένης Ρωσίας στη ρωσική πολιτική ζωή κατέστησε πολύ απλή υπόθεση τη μεταβίβαση της εξουσίας, μετά το τέλος της δεύτερης θητείας του Πούτιν. Ο ίδιος έδωσε το δαχτυλίδι της διαδοχής στον Dmitry Medvedev, οποίος εξελέγη με μεγάλη διαφορά ως ο τρίτος πρόεδρος της μετασοβιετικής Ρωσίας στις προεδρικές εκλογές του Μαρτίου του 2008. Χαρακτηριστικό στοιχείο της πλήρους επικράτησης του Κρεμλίνου στην πολιτική ζωή είναι το ότι κατά τις δημοσκοπήσεις που προηγήθηκαν των προεδρικών εκλογών, τα ονόματα που θεωρούνταν από τους ψηφοφόρους ως τα επικρατέστερα για τη διαδοχή δεν ανήκαν σε πολιτικούς (και μάλιστα της αντιπολίτευσης) αλλά σε υψηλόβαθμους αξιωματούχους του Κρεμλίνου, των οποίων η μοναδική νομιμοποίηση είναι η στήριξή τους από τον Πούτιν.

- *3.3.5. Αποτίμηση της λειτουργίας του πολιτικού συστήματος κατά την προεδρία Putin- Η υψηλή του δημοτικότητα και η υποβάθμιση της δημοκρατίας*

Όπως επισημάναμε στην εισαγωγή, το καθεστώς Putin είναι ένα χαρακτηριστικό «καθεστώς σταθεροποίησης». Η κεντρική εξουσία γίνεται και πάλι ισχυρή και νομιμοποιείται ως η μόνη ικανή να εγγυηθεί την ασφάλεια και την ευημερία του ρωσικού λαού. Για να το πετύχει αυτό όμως ο πρόεδρος Putin χρειάστηκε να έρθει σε σύγκρουση με όλα τα παράκεντρα εξουσίας που είχαν αναδειχθεί κατά την προηγούμενη περίοδο και κυρίως με τους «ολιγάρχες», οι οποίοι ουσιαστικά δεν εξαφανίστηκαν, αλλά έχασαν την κυρίαρχη δύναμη που είχαν στο παρελθόν. Πλέον έχει γίνει σαφές πως μόνο όσοι από αυτούς είναι διατεθειμένοι να συνεργαστούν με το Κρεμλίνο στη βάση των κρατικών πολιτικών μπορούν να επιβιώσουν. Επίσης,

⁷⁹ Βλ. www.russianvotes.org.

στην προσπάθειά του να επισχυροποιήσει το κράτος ο Putin χρειάστηκε να αποκαταστήσει τις «κάθετες» δομές εξουσίας αφαιρώντας από τους τοπικούς ηγέτες μεγάλο μέρος από την ισχύ τους. Επομένως, το καθεστώς Πούτιν στην ουσία αποτελεί έναν ελεγχόμενο και διαχειριζόμενο από το Κρεμλίνο πλουραλισμό. Η ισχύς του Κρεμλίνου βασίζεται στις αθρόες «διοικητικές πηγές» (ιδιαίτερα αυξημένες πλέον, λόγω της ανοδικής τάσης των κρατικών εσόδων που προέρχεται από τις ενεργειακές εξαγωγές) με τις οποίες μπορεί να επηρεάζει τις πολιτικές διαδικασίες, στη χρήση των ισχυρών μηχανισμών της κρατικής ασφαλείας (που οδήγησε στην τοποθέτηση πολλών στελεχών των μηχανισμών αυτών –των λεγόμενων «siloviki»– σε κυβερνητικά πόστα) και, τέλος, στην ευρεία δημοτικότητα που ίδιου του προέδρου που νομιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό τις πολιτικές του και η οποία, βεβαίως, προέρχεται από την αναμφίβολη αντιστροφή της κρίσιμης κατάστασης στην οποία βρίσκονταν η ρωσική κοινωνία πριν από τον Πούτιν. Βέβαια, η σταθεροποίηση μέσω της επανισχυροποίησης της κεντρικής εξουσίας είχε και παράπλευρες απώλειες. Οι δημοκρατικές διαδικασίες είναι η κυριότερη από αυτές. Ωστόσο, αρκετοί Ρώσοι πολίτες (ουσιαστικά η μεγάλη πλειοψηφία) φαίνεται πως στηρίζουν τις προεδρικές πολιτικές, καθώς ως νομιμοποιητικός παράγοντας λειτουργεί η ασφάλεια και η λειτουργία που μπορεί να προσφέρει το καθεστώς και όχι αυτή καθαυτή η λειτουργία της δημοκρατίας που τόσο δυσφημίστηκε στα χρόνια του Yeltsin εξαιτίας των πολλών οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων.

Σε αυτό ακριβώς το σημείο, χρήζει επισήμανσης το γεγονός πως δεν υπάρχει στη Ρωσία δημοκρατική παράδοση. Δεν υπάρχει μία βάση τριβής με τα δημοκρατικά ιδεώδη ώστε αυτή να αποτελέσει μέτρο σύγκρισης. Η διαχρονική έλλειψη δημοκρατικής αντίληψης και νοοτροπίας έχει εμποδώσει/ριζώσει την άποψη πως προτεραιότητα για την πλειοψηφία των πολιτών πρέπει να αποτελεί η αποτελεσματικότερη διακυβέρνηση και όχι η πιο αντιπροσωπευτική ή περισσότερο δημοκρατική. Η ασφάλεια, η σταθερότητα –σε μία κοινωνία που παραδοσιακά ταλανίζονταν από υπαρκτά ή ανύπαρκτα αισθήματα ασφαλείας-και η κοινωνική συνοχή ως έννοιες έχουν προτεραιότητα στην αντίληψη του μέσου πολίτη (αλλά και των πολιτικών) σε σχέση με τη δημοκρατία –και τα παρελκόμενά της- ή ακόμη και την ευημερία. Επιπλέον, ο εν πολλοίς γραφειοκρατικός τρόπος που λειτουργεί το σύστημα –έμφαση στη συλλογική ευθύνη των υφισταμένων και ως επι το πλείστον

άγνωστων στο ευρύ κοινό προφυλάσσοντας τις ατομικές ευθύνες των υψηλόβαθμων πολιτικών προσώπων- προστατεύει τον εκάστοτε ηγέτη διαμοινοποιώντας τις κατώτερες βαθμίδες δημόσιας διοίκησης για τις όποιες αποτυχίες, με επακόλουθο ο πρόεδρος και ο κύκλος του να βρίσκονται συνηθώς στο απυρόβλητο και να μην αισθάνονται υπόλογοι απέναντι στη κοινωνία.

Όσο δε αφορά στους λόγους που ο μέχρι πρόσφατα ένοικος του Κρεμλίνου απολάμβανε ιδιαίτερα υψηλής δημοτικότητας ενώ το ενδιαφέρον για τη δημοκρατία ήταν αντιστρόφως ανάλογο, αρκεί να περιγράψουμε επιγραμματικά την κατάσταση που επικρατεί στο εσωτερικό της τεράστιας αυτής χώρας:

Όταν προτεραιότητα για τους περισσότερους αποτελεί η ίδια τους η επιβίωση, όταν το Κράτος Πρόνοιας έχει καταρρεύσει, το προσδόκιμο ζωής για τους άντρες έχει μειωθεί στα επίπεδα του αντίστοιχου του 1970, τότε η δημοκρατία και η ελευθερία του λόγου εκ των πραγμάτων αποκτούν μικρότερη σημασία. Σε άμεση συνάρτηση, η ίδια η διάρθρωση της κοινωνίας: ένας πληθυσμός από την μία αρκετά γερασμένος με χαμηλές προσδοκίες και εμποτισμένος με τη λογική των σοβιετικών ετών δηλαδή της περίπου τυφλής πίστης και άκριτης πειθαρχίας στο σύστημα, και από την άλλη μία νεολαία με έντονο το εθνικιστικό στοιχείο που θεωρεί τον Πούτιν, κάτι σαν τον σύγχρονο Μ.Πέτρο και ως εκ τούτου σέβεται απόλυτα τις επιλογές του. Οι διανοούμενοι αποτελούν είδος υπό εξαφάνιση, η εκτός πολιτικής οικονομική ελίτ διακατεχόμενη από τη νεοπλουτίστικη λογική απασχολείται με τρόπους ικανοποίησης της ματαιοδοξίας της, οι συναναστρεφόμενοι με την πολιτική ολιγάρχες είναι συμβιβασμένοι με την ιδέα της κυριαρχίας του Κρεμλίνου, η δε μεσαία τάξη απουσιάζει από τις εξελίξεις.

Παράλληλα, η απουσία μίας συντονισμένης φωνής εναντίωσης στο καθεστώς και βέβαια ο περιορισμός και έλεγχος των μη-φίλα προσκείμενων ΜΜΕ. Επιπλέον, για μια κοινωνία αλλά και την ελίτ της που πάσχουν ακόμη από το ψυχολογικό αντίκτυπο (hangover) της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, οι επιτυχίες της Μόσχας στο εξωτερικό και κυρίως ο σεβασμός που απολαμβάνει, έχουν μετατρέψει τον Πούτιν σε ιδανικό ηγέτη με διεθνές μάλιστα κύρος. Για τον ιδιόμορφο ρωσικό ψυχισμό, που κατά το παρελθόν έχει πληγεί ανεπανόρθωτα, ζητήματα με συμβολική σημασία παίζουν σημαίνοντα ρόλο· και ο Πούτιν αποδείχθηκε ιδιαίτερα ικανός στην αξιοποίηση του πατριωτικού χαρτιού.

Οικονομικό Σύστημα επί Γιέλτσιν

Ο πρόεδρος Μπόρις Γιέλτσιν δεν είχε ισχυρό σχέδιο επιβίωσης το 1991 μετά την πτώση του κομμουνισμού. Είχε όμως ήδη συνειδητοποιήσει ότι ο καπιταλισμός και η στροφή προς τη Δύση αποτελούσαν μονόδρομο για τη δημιουργία μιας υγιούς οικονομίας, όμως η μεταβατική περίοδος θα αποδεικνύονταν εν τέλει μια ιδιαίτερος επίπονη διαδικασία.

Όταν ανήλθε ο Γιέλτσιν στην εξουσία στα τέλη του 1991 η σοβιετική οικονομία κατέρρεε. Ο Γιέλτσιν, λανθασμένα όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, εμπιστεύτηκε έναν νεαρό επίδοξο οικονομολόγο τον Γεγκόρ Γκαϊντάρ για να αναλάβει τα ηνία της οικονομικής πολιτικής της χώρας.

Ο τελευταίος απελευθέρωσε τις τιμές στις αρχές του 1992 και ξεκίνησε την αποσύνθεση της Κεντρικής Επιτροπής οικονομικού σχεδιασμού της πρώην ΕΣΣΔ (Γκόσπλαν) που ολοκληρώθηκε μέχρι τον Ιούλιο του 1992. Επί υπουργίας Γκαϊντάρ, η αξία του ρωσικού νομίσματος υποτιμήθηκε και η απελευθέρωση ελέγχου των τιμών οδήγησε σε ανεξέλεγκτο πληθωρισμό. Η εποχή αυτή ήταν ιδιαίτερα σκληρή και δύσκολη για τον ρωσικό λαό, καθώς έπρεπε να προσαρμοστεί στην οικονομία της αγοράς, κάτι εντελώς άγνωστο για αυτόν.

Στα οχτώ χρόνια διακυβέρνησης του Γιέλτσιν, η Ρωσία σημείωσε, τηρουμένων των αναλογιών, σχετική πρόοδο προς την κατεύθυνση της οικονομίας της αγοράς, χωρίς πάντως η οικονομία να καταστεί σημαντικά ανταγωνιστική, είτε να υπάρξει και ανάλογη διάχυση του εθνικού πλούτου στους πολίτες ή όποια πρόοδος στους αναπτυξιακούς δείκτες της χώρας. Θα λέγαμε ότι το άνοιγμα της αγοράς επί Γιέλτσιν στόχο είχε να ωφελήσει τους λίγους αντί για τους πολλούς. Χαρακτηριστικότερη όλων, η άκομψη προσπάθεια αφανισμού κάθε κομμουνιστικού στοιχείου που αφορούσε την οικονομική και πολιτική δομή της χώρας. Το σκεπτικό να μην κινούνταν στη σωστή κατεύθυνση, ωστόσο ο τρόπος υλοποίησης αλλά και ο χρόνος που επιλέχθηκε (ελάχιστα μετά την πτώση) απέβησαν μοιραία για το μέσο πολίτη. Μάλιστα, επειδή το πρώτο διάστημα ελάχιστα είχαν επιτευχθεί, ο ρωσικός λαός πανικοβλήθηκε, καθώς συνειδητοποίησε την επίδραση που θα είχε η απομάκρυνση

από το κομμουνιστικό μοντέλο τόσο στην οικονομία όσο και στην καθημερινή του ζωή⁸⁰.

Στις 28 Οκτωβρίου 1991 ο Γιέλτσιν ανακοίνωσε δραστικές, για τα δεδομένα της εποχής, αλλαγές. Οι τιμές βασικών αγαθών, οι οποίες έως τότε ελέγχονταν από την κυβέρνηση, απελευθερώθηκαν στο τέλος του χρόνου και κατόπιν ξεκινά η πορεία προς την ιδιωτικοποίηση. Το σχέδιο αυτό ήταν γνωστό ως «shock therapy». Υπό τον όρο ‘ιδιωτικοποίηση’ αντιλαμβάνεται κανείς την ιδιωτική αγορά όλων αυτών που κάποτε ανήκαν στο κράτος συμπεριλαμβανομένων της γης, των εμπορικών καταστημάτων και εργοστασίων. Το σχέδιο «shock therapy» έκανε προσιτή τη Ρωσία στις ξένες επενδύσεις⁸¹. Ο ρώσικος λαός, εντούτοις, δεν ήταν έτοιμος για αυτή την ξαφνική οικονομική ελευθερία με αποτέλεσμα να ανακύψουν αρκετά προβλήματα. Ο πληθωρισμός προκάλεσε τον πρώτο μήνα μια άνοδο των τιμών της τάξεως του 300% και ως το τέλος του 1992 2,591%⁸². Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την υποτίμηση των αποταμιεύσεων, των μισθών και των συντάξεων, αφήνοντας την οικονομία σε τραγική κατάσταση. Σε αντίθεση με τις τιμές της πλειοψηφίας των προϊόντων, το ενεργειακό και μεταφορικό κόστος καθορίζονταν από την κυβέρνηση και μάλιστα τέσσερις φορές πιο ακριβά⁸³.

Πολλά από τα εργοστάσια αναγκάστηκαν να κλείσουν καθώς πλέον η κυβέρνηση δεν τα επιδοτούσε σε ανταπόδοση των αγαθών τους. Κατά τη διάρκεια της περιόδου της γρήγορης και δια της επιβολής ιδιωτικοποίησης κέρδισε η λεγόμενη «ολιγαρχία» της Ρωσίας το μεγαλύτερο κομμάτι του πλούτου της. Η «ολιγαρχία» αποτελούνταν από μια μερίδα Ρώσων μεγιστάνων οι οποίοι κατείχαν τα πάντα, από αθλητικές ομάδες μέχρι πετρελαϊκές εταιρείες. Γίνεται λόγος για 15 περίπου ολιγάρχες, πολλοί εξ' αυτών, ακόμη και στις μέρες μας κατέχουν μια σημαντική μερίδα του ρωσικού

⁸⁰ Leone, Bruno, ed. *The Collapse of the Soviet Union*. San Diego: Greenhaven Press, Inc., 1999, σελ. 189.

⁸¹ *Ibid*, σελ. 191-192.

⁸² Freeze, Gregory L., ed. *Russia: a history*. New York: Oxford University Press, 1997, σελ. 414.

⁸³ Leone, Bruno, ed. *The Collapse of the Soviet Union*. San Diego: Greenhaven Press, Inc., 1999, σελ. 191.

πλούτου⁸⁴. Ενώ λοιπόν αυτοί οι ελάχιστοι επιχειρηματίες επωφελήθηκαν ιδιαίτερα από το κύμα ιδιωτικοποιήσεων (χαρακτηριστικά, αγόραζαν τανκερς στην τιμή των 10,000 δολλαρίων), μέχρι το 1995, περίπου το 50% του ρωσικού πληθυσμού βρίσκονταν κάτω από το όριο της φτώχειας. Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηρίξουμε πως κάποιοι βάφτισαν ιδιωτικοποίηση τη νομή του εθνικού πλούτου της χώρας.

Ο Γιέλτσιν μέχρι το τέλος της θητείας του ιδιωτικοποίησε επιχειρήσεις που κάλυπταν το 70% του ΑΕΠ της Ρωσίας. Παρόλα αυτά, το ΑΕΠ μειωνόταν κάθε χρόνο, υποχωρώντας περίπου 40% από το 1991 έως το 1996. Η κατάσταση ήταν δυσμενέστερη από την μεγάλη οικονομική κρίση στις ΗΠΑ το 1929. Αντίθετα, όλα αυτά τα χρόνια το ΑΕΠ στις άλλες χώρες του κόσμου συνέχισε να αυξάνεται. Εξαιτίας της αστάθειας στο σύστημα ιδιωτικοποίησης αγροτικής γης η Ρωσία αναγκάστηκε μέχρι το 1997 να εισαγάγει πάνω από το ένα τρίτο της παραγωγής τροφίμων της⁸⁵ (Πίνακας 1).

Πίνακας 1

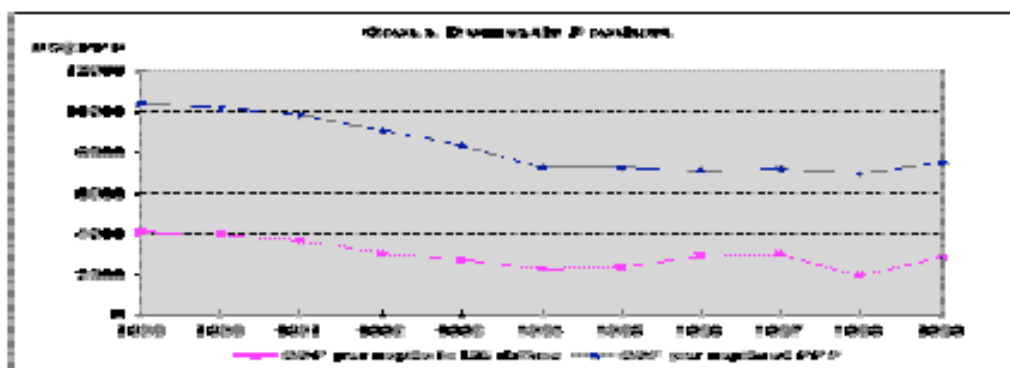
Πηγή: <http://www.fair.org/extra/9411/yeltsin-elections.html>

Σε αυτή τη δυσμενή εσωτερική οικονομική κατάσταση, στις αρχές του 1997 αναδείχθηκαν και ορισμένα ενθαρρυντικά στοιχεία: Ο πληθωρισμός τέθηκε υπό έλεγχο, το ρούβλι σταθεροποιήθηκε. Αρκετοί νόμοι προσανατολισμού αγοράς ψηφίστηκαν ανάμεσά τους ένας εμπορικός νόμος που ρυθμίζει τις επιχειρηματικές σχέσεις και η εγκαθίδρυση ενός διαιτητικού δικαστηρίου για την επίλυση οικονομικών διαφορών.

⁸⁴ Karon, Tony. "Putin Reveals His Weakness." Time. 6 Nov. 2003 διαθέσιμο σε <http://www.time.com> (24 Apr. 2003).

⁸⁵ Freeze, Gregory L., ed. Russia: a history. New York: Oxford University Press, 1997, σελ. 415.

Όμως το 1998 η οικονομική κρίση της Ασίας εισχώρησε στη Ρωσία και είχε ως αποτέλεσμα την κατακόρυφη πτώση των ρωσικών κερδών από τις εξαγωγές πετρελαίου και την έξοδο των ξένων επενδυτών. Σημείο αναφοράς στην οικονομική κρίση του Αυγούστου 1998 ήταν όταν η κυβέρνηση επέτρεψε την ορμητική πτώση του νομίσματος και σταμάτησε την αποπληρωμή 40 δις δολάρια σε ομόλογα εθνικού

νομίσματος. Το 1999 η παραγωγή αυξήθηκε επίσημα μόλις για δεύτερη φορά από το 1991 κατά 3.2% επανακτώντας σημαντικό κομμάτι από την πτώση κατά 4.6% του 1998. Η αύξηση αυτή επιτεύχθηκε παρά τις εσωτερικές διαμάχες που μαίνονταν για τη διαδοχή του κατά γενική παραδοχή “ανήμπορου” να ελέγξει τις εξελίξεις Γιέλτσιν. Τέλος, ο τριπλασιασμός των διεθνών τιμών πετρελαίου στο δεύτερο ήμισυ του 1999 συνέβαλε στο πλεόνασμα των εξαγωγών κατά 29 δις δολάρια.

Ίσως η σημαντικότερη συνεισφορά του Γιέλτσιν στη ρωσική οικονομία ήταν ότι έθεσε τα θεμέλια του καπιταλισμού και του μερικού σεβασμού στους κανόνες της ανοιχτής αγοράς με τέτοιον τρόπο ώστε κανένας από τους διαδόχους του να μην είναι σε θέση να παρεκκλίνει σημαντικά αυτού του δρόμου. Και παρότι ο Πούτιν προχώρησε στην επανεθνικοποίηση εταιρειών επιστρέφοντας εν πολλοίς στον κρατικό προστατευτισμό, τουλάχιστον σε ότι αφορά εταιρείες στρατηγικής σημασίας, επιφέροντας ένα ιδιότυπο κρατικό αυταρχισμό στις επιχειρηματικές δραστηριότητες, εντούτοις η Μόσχα έδειξε τον δέοντα σεβασμό στους διεθνείς κανόνες που καθορίζουν το πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας.

Η οικονομία επί Πούτιν

Παράγοντες εκτίμησης της επίδοσης της οικονομίας κατά τη διακυβέρνηση Πούτιν είναι απ’ τη μια κατά πόσον η πλειοψηφία του πληθυσμού επωφελήθηκε από την οικονομική επίδοση την περίοδο αυτή, απ’ την άλλη τα βασικά βήματα πολιτικής τα

οποία και διαχωρίζουν την οικονομική περίοδο Πούτιν από τους προκατόχους του. Συνολικά τα χρόνια διακυβέρνησης Πούτιν παρουσιάζει μια περίοδο πολυάριθμων οικονομικών επιτυχιών. Η ανάπτυξη ήταν ισχυρή, η ανεργία και ο πληθωρισμός μειώθηκαν και η κυβέρνηση αποπλήρωσε το μεγαλύτερο ποσοστό του εξωτερικού της χρέους.

Ισχυρή οικονομική ανάπτυξη

Ο Πούτιν κλήθηκε να αναλάβει τα ηνία του πρωθυπουργού λίγους μήνες μετά την οικονομική κρίση του Αυγούστου του 1998. Η οικονομία παρουσίαζε σημάδια ανάκαμψης κυρίως λόγω της υποτίμησης του νομίσματος, αλλά η σταθερότητα της ανάπτυξης δεν ήταν ακόμα ισχυρή. Σήμερα το οικονομικό περιβάλλον έχει ριζικά αλλάξει. Από την 22^η μεγαλύτερη οικονομία το 1999, το 2006 η Ρωσία κατείχε την 11^η θέση παγκοσμίως και θα μπορούσε να φτάσει την 9^η το 2008 σύμφωνα με προβλέψεις του ΔΝΤ⁸⁶. Ο μέσος μισθός αυξήθηκε τον Αύγουστο του 2007 σε 540 δολάρια το μήνα από τα 65 δολάρια ανά μήνα τον Αύγουστο του 1999 και το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα του πληθυσμού διπλασιάστηκε στο διάστημα 1999 έως 2006⁸⁷.

Μείωση του εξωτερικού χρέους⁸⁸

Το 1999 η Ρωσία διαπραγματευόταν ακόμα με τους ξένους πιστωτές της τον διακανονισμό του εξωτερικού της χρέους, που ανερχόταν σε πάνω από 70% του ΑΕΠ της. Τον Αύγουστο του 1999 η Ρωσία κατέληξε σε συμφωνία με τους πιστωτές της Λέσχης του Παρισιού για την αναδιάρθρωση του χρέους σε 8.3 δις. δολάρια και το 2000 η Ρωσία υπέγραψε μια νέα συμφωνία αναδιάρθρωσης τους χρέους της με τους Πιστωτές της Λέσχης του Λονδίνου. Το 2005 και το 2006 η Ρωσία αποπλήρωσε πρόωρα 37 δις. δολάρια του χρέους στη Λέσχη του Παρισιού και από την πρώτη Ιουλίου του ίδιου χρόνου το χρέος της Ρωσίας στη Λέσχη Παρισιού ανερχόταν σε μόλις 2.4 δις. δολάρια. Σήμερα το συνολικό εξωτερικό χρέος ανέρχεται στα 47.8 δις. δολάρια, το ένα τρίτο αυτού του 1999.

⁸⁶ “Putin’s Economy – Eight Years On” Comment by Katya Malofeeva and Tim Brenton, Renaissance Capital δημοσιεύθηκε στις 15 Αυγούστου 2007, διαθέσιμο στο www.russiaprofile.org.

⁸⁷ Philip Hanson and Elisabeth Teague, “Big Business and the State in Russia”, Vol. 57, σελ. 663-664, No 5, July 2005 Europe-Asia Studies.

⁸⁸ Πρεσβεία της Ελλάδος, Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων, Ρωσία, Οικονομικές & Εμπορικές Εξελίξεις, Μόσχα, Αύγουστος 2007, σελ. 27, διαθέσιμο στο www.agora.mfa/russia.

Ταμείο Σταθεροποίησης⁸⁹

Το Ταμείο Σταθεροποίησης συστήθηκε το 2004 ως ένα εργαλείο για να ρυθμίσει τις εισροές από το πετρέλαιο στη Ρωσία και να αποταμιεύσει τα απρόσμενα κέρδη για τις γενεές που έπονται. Σήμερα το απόθεμα του Ταμείου υπερβαίνει τα 120 δις δολάρια και συνεχίζει να αυξάνεται όσο η τιμή πετρελαίου παραμένει υψηλή. Η εγκαθίδρυση του Ταμείου αποτέλεσε ένα σημαντικό κατόρθωμα των φιλελεύθερων οικονομολόγων της διοίκησης Πούτιν. Η Ρωσία δεσμεύθηκε να πειθαρχήσει την αποταμίευση των κερδών πετρελαίου για το μέλλον και την μείωση του εξωτερικού της χρέους. Η διαφανής διαδικασία συσσώρευσης και διαχείρισης του Ταμείου Σταθεροποίησης αποτελεί σαφή ένδειξη της μετάβασης της Ρωσίας προς συνετές πολιτικές των δημοσιονομικών της και μια ένδειξη μακροχρόνιου σχεδιασμού. Τα συσσωρευμένα ξένα αποθέματα μαζί με το μέγεθος του Ταμείου Σταθεροποίησης αντιπροσωπεύουν ξεκάθαρα τη δυναμική της ρώσικης οικονομίας. Στο διάστημα 2006-2007 το Ταμείο υποβοήθησε την αποπληρωμή του εξωτερικού χρέους. Το 2007 μέρος των αποθεματικών του χρησιμοποιήθηκαν για επενδύσεις στον τομέα της ενέργειας, αναπτυξιακά έργα, επιθετικές εξαγωγές στο εξωτερικό αλλά και την κάλυψη εσωτερικών αναγκών (π.χ. συνταξιοδοτικό έλλειμμα). Το 2008 έσπασε στα δύο κομμάτια: 1) Στο Αποθεματικό Ταμείο για την αντιμετώπιση ενδεχόμενων μελλοντικών οικονομικών κινδύνων και 2) στο Εθνικό Ταμείο Πρόνοιας, κυρίως για συντάξεις και μισθούς περιθωριοποιημένων ομάδων.

Εν κατακλείδι, το Ταμείο Σταθεροποίησης ενίσχυσε τη διεθνή θέση της χώρας, καθιστώντας την λιγότερο εξαρτώμενη από ξένους πιστωτές, έθεσε τις βάσεις για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση μελλοντικών πιστοληπτικών κινδύνων, καθώς επίσης και περιόρισε ενδεχόμενες παρενέργειες της λεγόμενης "ολλανδικής ασθένειας", δηλαδή της μειωμένης ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών της χώρας λόγω πιθανής ανατίμησης του εθνικού νομίσματος.

Δημοσιονομική σταθερότητα και φορολογική μεταρρύθμιση⁹⁰

⁸⁹ Ibid, σελ. 20.

Η μείωση του ελλείμματος προϋπολογισμού της Ρωσίας ανάγεται στα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της εποχής Πούτιν. Στις μέρες μας ο ομοσπονδιακός προϋπολογισμός έχει ένα πλεόνασμα 6% σε σύγκριση με το έλλειμμα 1.2% το 1999. Η κυβέρνηση εισήγαγε έναν τρίχρονο μηχανισμό για το σχεδιασμό του προϋπολογισμού και υιοθέτησε νόμο που κατευθύνει τα φορολογικά κέρδη προερχόμενα από το πετρέλαιο και που ξεπερνούν μια συγκεκριμένη τιμή πετρελαίου στο Ταμείο Σταθεροποίησης για να μειώσει την εξάρτηση του προϋπολογισμού από το πετρέλαιο. Παρά την πελώρια εισροή κερδών πετρελαίου η ομοσπονδιακός προϋπολογισμός παραμένει σχετικά ισχνός (21-22% του ΑΕΠ). Μόλις τα τελευταία χρόνια αποφασίστηκε από τις ρώσικες αρχές η χορήγηση χρημάτων για την υποστήριξη εθνικών υποδομών και ζητημάτων υψηλής κοινωνικής σημασίας.

Στις κύριες εξαγγελίες της οικονομικής πολιτικής Πούτιν συγκαταλέγονται η βελτίωση της φορολογικής πειθαρχίας και ο αγώνας κατά της φοροδιαφυγής. Ο φορολογικός κώδικας που υιοθετήθηκε το 2000 σημείωσε σημαντική πρόοδο για τη δημοσιονομική διοίκηση στη Ρωσία, μειώνοντας το φορολογικό συντελεστή και εγκαθιδρύοντας ένα πιο εκσυγχρονισμένο και οργανωμένο σύστημα προϋπολογισμού για τα κέρδη και τις δαπάνες. Είναι γεγονός ότι με την εφαρμογή του δεν επιδιώχθηκε η αναθεώρηση φόρων παρέχοντας έτσι ένα υψηλό βαθμό ασφάλειας τόσο για τους εγχώριους όσο και για τους διεθνείς επενδυτές ενώ παράλληλα ο νόμος αυτός συνέβαλε στην προσέλκυση κεφαλαίου στη Ρωσία. Μάλιστα ο 13% επίπεδος φόρος εισοδήματος παραμένει ανάμεσα στους χαμηλότερους παγκοσμίως.

Εθνικά σχέδια

Σημαντικά πλεονάσματα προϋπολογισμού επέτρεψαν στην κυβέρνηση τη χρηματοδότηση εθνικών έργων που θα συμβάλουν στην μακροπρόθεσμη θετική επίδραση τόσο στην οικονομία όσο και στην ευημερία του λαού. Τα έργα εφαρμόζονται σε τέσσερις τομείς-κλειδιά: υγεία, εκπαίδευση, στέγαση και γεωργία. Για τα εθνικά σχέδια για το 2007 χρηματοδοτούνται 8.7 δις. δολάρια. Τα σχέδια περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων: διάταξη οικονομικής υποστήριξης για μητέρες με

⁹⁰ Ibid, σελ. 22-23.

νεογέννητα, αύξηση δαπανών για την υγεία, την κατασκευή νοσοκομείων, αύξηση των μισθών σε εύρος γιατρών και νοσοκόμων, την έκδοση ενυπόθηκων δανείων, την κατασκευή κατοικιών χρηματοδοτούμενες από τον προϋπολογισμό, επενδύσεις για την αναβάθμιση της υποδομής των κατοικιών, την εγκαθίδρυση δύο καινούργιων πανεπιστημίων και ενός συστήματος υποτροφιών για τους άριστους μαθητές.

Έλεγχος στρατηγικών βιομηχανιών/ολιγαρχίας

Όπως προαναφέρθηκε, με την άνοδο του Πούτιν στην εξουσία, οι ολιγάρχες κατελάμβαναν ένα βασικό κομμάτι της ρώσικης οικονομίας και κυρίως της πολιτικής της χώρας. Μάλιστα η άνοδος του Πούτιν στην εξουσία συχνά αποδίδεται στη βοήθεια της ολιγαρχίας που ήταν στενά συνδεδεμένη με την οικογένεια Γιέλτσιν. Αφού χρίστηκε Πρόεδρος υποστήριξε την τακτική της «ίσης απόστασης» απέναντι στην ολιγαρχία. Ως αποτέλεσμα αυτής τρεις από τους φίλα προσκείμενους στο Κρεμλίνο ολιγάρχες – Μπερεζόφσκι, Γκουζίνσκι, Χονταρκόφσκι – απεμπολούν τα προνόμια που απολάμβαναν επί Γιέλτσιν και συνακόλουθα τον ρόλο τους στην πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας⁹¹. Άλλοι δεσμεύτηκαν να πληρώσουν φόρους, κάποιοι να αποσυρθούν από την πολιτική και κάποιοι άλλοι να συνεργαστούν σε μεγάλης κλίμακας κυβερνητικά προγράμματα (πχ. Οι Χειμερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες του 2014 στο Sochi θα χρηματοδοτηθούν κατά πολύ από επιχειρήσεις της χώρας). Το κράτος υπό τον Πούτιν διένυσε αρκετό δρόμο προς την εξασφάλιση του κυβερνητικού ελέγχου και τη βελτίωση της χρηματοοικονομικής και επιχειρηματικής πειθαρχίας σε κρατικά ελεγχόμενα μονοπώλια όπως η Gazprom και η Rosneft, τα οποία και μεγιστοποίησαν τα μεγέθη τους σε σχέση με το 1999. Παράλληλα, η κυβέρνηση προχώρησε σε σταδιακή μεταρρύθμιση και ιδιωτικοποίηση εταιρειών-κλειδιά και σε άλλους τομείς όπως με την αναδιάρθρωση της επιχείρησης δημόσιας ωφελείας ρεύματος RAO UES και την προσφορά νέων χρεογράφων με δημόσια εγγραφή για τη Sberbank και τη VTB, καθώς και τη Rosneft.

Αναφορικά με τους γηγενείς επιχειρηματίες, σε περίπτωση που αυτοί δεν εμπλέκονται στα πολιτικά δρώμενα τους επιτρέπεται και ενθαρρύνεται η

⁹¹ Philip Hanson and Elisabeth Teague, “Big Business and the State in Russia”, Vol. 57, σελ. 663-664, No 5, July 2005 Europe-Asia Studies.

δραστηριότητά τους, αφού μια δραστήρια, σχετικά ελεύθερη αγορά και ένας επιχειρηματικός τομέας που παρέχει πραγματική βελτίωση στον τρόπο διαβίωσης συμβάλλουν στη διατήρηση του πολιτικού ελέγχου (βλ. κινεζικό σύστημα)⁹².

Απελευθέρωση των τρεχούμενων λογαριασμών και λογαριασμών κεφαλαίου

Από την 1^η Ιουλίου του 2006, η Ρωσία απελευθέρωσε πλήρως τους λογαριασμούς κεφαλαίου ακολουθώντας την εδώ και αρκετά χρόνια απελευθέρωση των τρεχούμενων λογαριασμών. Η εξέλιξη αυτή ολοκλήρωσε ουσιαστικά τον συνυπολογισμό της Ρωσία στις διεθνείς ροές κεφαλαίου και εξασφάλισε μια θέση για τη Ρωσία ανάμεσα στις πιο ανοικτές και γρήγορα αναπτυσσόμενες οικονομίες παγκοσμίως.

Ένταξη στην παγκόσμια οικονομία

Σε ότι αφορά την κατανάλωση η διαθεσιμότητα ξένων προϊόντων αποτέλεσε κατόρθωμα των κυβερνήσεων Γκορμπατσόφ και Γιέλτσιν, αν λάβει κανείς υπόψη ότι για δεκαετίες οι καταναλωτές αρκούσαν στα σοβιετικά και μόνο προϊόντα. Υπό τον Πούτιν δόθηκε επιπλέον βάρος στη διαθεσιμότητα ξένων ποιοτικών προϊόντων και προϊόντων πολυτελείας.

Η απελευθέρωση της κατανάλωσης αποτέλεσε σημαντικό συστατικό της οικονομικής πολιτικής του Πούτιν και επέτρεψε την αναδιάρθρωση της οικονομίας. Για παράδειγμα, παρά τις κυβερνητικές προσπάθειες για την προστασία των εγχώριων παραγωγών αυτοκινήτων, η αυξανόμενη προτίμηση των Ρώσων σε διεθνή αυτοκίνητα αντί για εγχώρια θέτει υπό πίεση τους παραγωγούς. Οι ρώσικες εταιρείες ανταγωνίζονται από τη μεριά τους τις διεθνείς αγορές και αναζητούν διεθνή επέκταση.

Πτώση του πληθωρισμού με επιφυλάξεις

⁹² Ibid.

Ο πληθωρισμός μειώθηκε δραματικά σε 8% το 2007 από 36% στο τέλος του 1999. Όμως, εξακολουθεί να προκαλεί σοβαρή ανησυχία στις νομισματικές αρχές. Στην τελευταία οικονομική πρόβλεψη του Υπουργείου Οικονομικής Ανάπτυξης και Εμπορίου αναμένεται μια μείωση του πληθωρισμού κατά 3% ανά χρόνο, κάτι που σήμερα φαντάζει ως ένας εξαιρετικά φιλόδοξος στόχος. Ο πληθωρισμός θα είναι πολύ δύσκολο να δαμαστεί από την νέα κυβέρνηση δεδομένων των αναμενόμενων προσαρμογών των δασμών και των συνεχόμενων ισχυρών εισροών ξένου νομίσματος.

Φτώχεια και κοινωνική μεταρρύθμιση

Αξιοσημείωτη μείωση στα επίπεδα της φτώχειας σημειώθηκε στα χρόνια διακυβέρνησης Πούτιν. Η μερίδα του πληθυσμού που διαβιεί κάτω από το όριο της φτώχειας περιορίστηκε στο 17% το 2007 από 30% το 1999.

Η κυβέρνηση Πούτιν προχώρησε σε μεταρρυθμίσεις στο σύστημα συνταξιοδότησης και στο σύστημα χρηματικής αποζημίωσης. Το πρώτο δεν έχαιρε της αποδοχής από την πλειοψηφία του πληθυσμού και επιδέχεται πολλών αλλαγών. Στο δεύτερο μέτρο παρουσιάστηκαν καθυστερήσεις στην πληρωμή των χρηματικών ποσών και αντιδράσεις για το ότι το χρηματικό ποσό ήταν πολύ μικρό, εντούτοις θεωρήθηκε σημαντική μεταρρύθμιση για την απλοποίηση των κοινωνικών δαπανών.

Ανεργία

Το 1999 το ποσοστό ανεργίας ανερχόταν στο 13.2%. Χαρακτηριστικό της εποχής ήταν και η υποαπασχόληση (λίγες ώρες, εθελοντικής άμισθης εργασίας). Έως το τέλος του 2006 ο αριθμός των ανέργων ήταν λιγότερο από 8%. Σήμερα η Ρωσία αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο εισαγωγέα εργασίας προσελκύοντας εργάτες από τις περισσότερες χώρες τις Κοινοπολιτείας. Η τάση αυτή αντισταθμίζεται από την εθνικιστική εγχώρια διάθεση, η οποία συχνά έχει ως αποτέλεσμα τον αποτελεσματικό αποκλεισμό συγκεκριμένων επαγγελματιών στους ξένους. Μεσοπρόθεσμα η Ρωσία θα χρειαστεί ξένο ανθρώπινο δυναμικό για να διατηρήσει τα υψηλά ποσοστά ανάπτυξης, ενώ το φτηνό ξένο εργατικό δυναμικό θα συμβάλει στη διατήρηση της ευελιξίας και της ανταγωνιστικότητας στην εγχώρια αγορά εργασίας.

Πολλοί στην πολιτική ελίτ είχαν, κατά καιρούς, ταχθεί υπέρ του Μοντέλου Pinochet, δηλ. της απολυταρχικής πολιτικής και της φιλελεύθερης οικονομίας. Στην

πραγματικότητα, η οικονομική πολιτική Πούτιν από το 2003 χαρακτηριζόταν από επανεθνικοποίηση. Υγιείς ιδιωτικές επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να ξεπουληθούν σε κρατικά ελεγχόμενες επιχειρήσεις. Η Gazprom εξαγοράζει εταιρείες πετρελαίου (Sibneft), αερίου και ενέργειας σε τιμές κατακύρωσης ενισχύοντας έτσι το μονοπώλιό της στην αγορά. Το γεγονός αυτό επιτρέπει στην Gazprom να προωθήσει την κερδοφορία της μέσω της ανόδου των τιμών παρά την στάσιμη παραγωγή. Πράγματι, με τις κρατικές εταιρείες να παράγουν το 1/3 του ρωσικού πετρελαίου, η αύξηση της παραγωγής έχει πέσει κατακόρυφα καθώς ιδιωτικές επιχειρήσεις - η πηγή δυναμισμού του τομέα - διστάζουν να επενδύσουν σε νέα χωρητικότητα. Η Gazprom περιορίζει τη δραστηριότητα των ξένων επενδυτών, ανάμεσά τους η Shell και TNK-BP στο πεδίο φυσικού αερίου, οι πρόεδροι των οποίων επισκέπτονται τον Πούτιν ώστε να τον διαβεβαιώσουν για τις προθέσεις τους για να λάβουν σχετική έγκριση.

Εκτός από το πετρέλαιο και το αέριο, το γραφείο εξαγωγής όπλων της Ρωσίας, Rosoboronexport, δημεύει το Avtovaz, το γιγάντιο δυσλειτουργικό σοβιετικό εργοστάσιο αυτοκινήτων, και την VSMPO-Avisma, την μεγάλη εταιρεία παραγωγής τιτανίου της Ρωσίας, ενώ όλη η παραγωγή αεροσκαφών συγκεντρώθηκε σε μία κρατική εταιρεία. Ομοίως, και με τις ανεπαρκείς κρατικές τράπεζες που κυριαρχούν στο τραπεζικό σύστημα και είναι πολύ κατώτερες από τις ιδιωτικές τράπεζες στο Καζακστάν ή στην Ουκρανία.

Απ' την άλλη, τα πλεονάσματα πετρελαίου οδηγούν σε οικονομική ανάπτυξη μέσω των αυξανόμενων επενδύσεων, που προωθεί τις κατασκευές και την κατανάλωση, και κατ' επέκταση το λιανικό εμπόριο και τα δημόσια οικονομικά.

Συμπερασματικά, σε απόλυτους αριθμούς η θητεία Πούτιν υπήρξε απόλυτα επιτυχής. Μειώθηκε η ανεργία, αυξήθηκαν οι μέσοι μισθοί και αποπληρώθηκε το εξωτερικό χρέος. Επίσης, με τη δημιουργία του Ταμείου Σταθεροποίησης “μπαλώθηκαν” τρύπες του προϋπολογισμού –π.χ. πληρώθηκαν αγροτικές συντάξεις- ενώ διασφαλίστηκε τόσο το μέλλον των επόμενων γενεών όσο και η οικονομική θέση της χώρας σε περίπτωση μεγάλης διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης.

Από την άλλη, ο έλεγχος γύρω από τους στρατηγικούς τομείς της οικονομίας έγινε ασφυκτικός, οδηγώντας στην απόσυρση μέρους των ξένων κεφαλαίων και οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεις στο δικαστικό και το τραπεζικό σύστημα παραπέμφθηκαν στις καλένδες με τους δείκτες διαφθοράς να αυξάνονται ακόμη και σε σχέση με

προηγούμενα χρόνια. Συνακόλουθα η ρωσική οικονομία δεν προσέλκυσε ανάλογο της δυναμικής της ποσοστό ξένων επενδύσεων ενώ δεν έλαβε χώρα και η αναμενόμενη διάχυση στην κοινωνία των τεράστιων κερδών από τις υψηλές τιμές του πετρελαίου. Ο διάδοχος του Πούτιν, πέρα από τον υψηλό πληθωρισμό και τις πιέσεις λόγω της διεθνούς οικονομικής κρίσης, θα έχει να αντιμετωπίσει και την στασιμότητα των δεικτών ανάπτυξης καθώς επίσης και το γεγονός ότι η οικονομία της Ρωσίας βασίζεται εν πολλοίς στους ενεργειακούς πόρους της χώρας.

Η επίδραση της οικονομίας στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας

Για τον Γιέλτσιν ως μοναδική λύση για τα προβλήματα της Ρωσίας αρχικά φάνταζε η στροφή προς τη Δύση. Το γεγονός όμως ότι η Δύση δεν μπόρεσε να δώσει απαντήσεις σε όλα τα προβλήματα της Ρωσίας οδήγησε την κυβέρνηση να υιοθετήσει μια λιγότερο φιλοδυτική εξωτερική πολιτική. Η αντικατάσταση του Υπουργού εξωτερικών Κόζυρεφ με τον Πριμακόφ σήμανε το τέλος στον αρραβώνα με τη Δύση και η Ρωσία αναζητούσε μια νέα ταυτότητα⁹³. Ο Πριμακόφ ήταν πραγματιστής αλλά το βασικό λάθος του ήταν οι μη ρεαλιστικοί ισχυρισμοί του για έναν πολυπολικό κόσμο εναντίον της αμερικανικής υπεροχής. Στα τέλη της δεκαετίας του '90 το ουσιαστικό εσωτερικό και εξωτερικό πρόβλημα της Ρωσίας ήταν η μη συνειδητοποίηση του νέου γεωπολιτικού ρόλου της στα διεθνή δρώμενα και η συνεχής συζήτηση μέρους των ελίτ για το κύρος και μεγαλείο της Ρωσίας.

Η κρίσιμη κατάσταση της ρώσικης εξωτερικής πολιτικής στα τέλη της δεκαετίας του '90 εδράζεται σε τέσσερις ουσιώδεις αιτίες. Αρχικά, η Ρωσία βρισκόταν υπό συνεχή αβεβαιότητα για την ταυτότητά της (κρίση ταυτότητας). Δεύτερον, η Μόσχα εξακολουθούσε να ενδιαφέρεται έντονα για συμβολισμούς και την εικόνα (status) της χώρας, ακόμα και αν αυτό προϋποθέτει την άνευ ουσίας επίδειξη δύναμης, κυρίως ως προς τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, γεγονός που αποτελούσε «το πιο

⁹³ Sakwa, Richard. (2004), *Putin: Russia's Choice*, (London: Routledge, Taylor and Francis Group), p. 209.

κρίσιμο πρόβλημα εξωτερικής πολιτικής»⁹⁴. Τρίτον, υπήρχε έκδηλη τάση προς απομόνωση και εσωστρέφεια, γεγονός που περιόριζε την ικανότητα της Ρωσίας να ακολουθήσει τις διεθνείς εξελίξεις, όπως την οικονομική παγκοσμιοποίηση. Τέλος, ένα εξίσου σύνθημα και συστημικό πρόβλημα που έχει σχέση με την πολυτάραχη ιστορία της Ρωσίας είναι οι σχεδόν απαράλλαχτες προσεγγίσεις σε θέματα ασφαλείας από το 1917. Παραδοσιακές γεωπολιτικές αντιλήψεις καθόριζαν τι αποτελεί μια απειλή και μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης η γεωπολιτική κάλυψε το ιδεολογικό κενό που δημιουργήθηκε με την πτώση του Κομμουνισμού. Ως αποτέλεσμα καθ' όλη τη δεκαετία του '90 η γεωπολιτική καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας. Όμως, λόγω της έλλειψης γεωπολιτικής προοπτικής και πολιτικού σχεδιασμού⁹⁵ και της επιρροής από την κληρονομιά του Ψυχρού Πολέμου η κυβέρνηση Γιέλτσιν οδηγήθηκε σε λανθασμένες ενέργειες και μη ρεαλιστικά συμπεράσματα. Η επιρροή του παρελθόντος καθώς και η αδιαφορία προς την αναδυόμενη πραγματικότητα είναι μάρτυρες του τρόπου με τον οποίο η Ρωσία όριζε τις απειλές, με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ να αποτελούν υπ' αριθμόν ένα απειλή. Αυτή η γεωπολιτική ατζέντα είχε βαθύτατη επίδραση στις σχέσεις της Ρωσίας με τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες και τη Δύση, ενισχυόμενη από την ρωσική επιθυμία να διατηρήσει τα παλιά σύνορα της Σοβιετικής Ένωσης ως στρατηγικά σύνορα της Ρωσίας.

Η διάθεση, λοιπόν, που διακατείχε τη ρωσική ηγεσία να λειτουργεί ως υπερδύναμη ήταν μια αυταπάτη. Τα δεδομένα που ακολουθούν αποτελούν απτές αποδείξεις: η οικονομία της Ρωσίας βρισκόταν προ κατάρρευσης, η οποία τελικά ήρθε το 1998, ο πάλαι ποτέ ισχυρός σοβιετικός στρατός είχε δώσει τη θέση του σε ένα διεφθαρμένο, αναξιόπιστο και με χαμηλό ηθικό στράτευμα, η εγκληματικότητα ήταν σε επίπεδα τριτοκοσμικής χώρας, υπήρχε έντονο δημογραφικό πρόβλημα και τέλος, ενώ η εισροή ξένων κεφαλαίων θεωρούνταν κάτι σαν «απαγορευμένος καρπός» ήταν απαραίτητη για την επιβίωση του ρωσικού κράτους, επιβεβαιώνοντας την, σχεδόν

⁹⁴ Karaganov, Sergei. (February 29-March 6, 2000), 'What Is Russia To Do? What Is To Be Done With Russia?', *Moskovskiy novosti*, no. 8, p. 5.

⁹⁵ Light, Margot. (2001), 'Post-Soviet Russian Foreign Policy: The First Decade', in Brown, Archie, Ed., *Contemporary Russian Politics: A Reader*, (Oxford: Oxford University Press), p. 416.

απόλυτη, εξάρτηση της Μόσχας από τη Δύση. Βάσει των δεδομένων αυτών η Ρωσία συγκαταλεγόταν στην κατηγορία κρατών μεσαίας κλίμακας⁹⁶.

Η Ρωσία του σήμερα βρίσκεται ακόμα σε διαδικασία μετάβασης από την κυριαρχία του κομμουνιστικού κόμματος προς ένα κράτος δικαίου, τη ρωσικού τύπου δημοκρατία και την οικονομία της αγοράς. Αρκετή πρόοδος έχει σημειωθεί στους τομείς αυτούς, αλλά αναγράφονται και αρκετές οπισθοδρομήσεις. Παρά την δικαιολογημένη ή μη κριτική για την εσωτερική της ανάπτυξη ή τις εξωτερικές θέσεις της θεωρείται ισχυρός παράγοντας δύναμης, αποτελεί μια πυρηνική δύναμη, σταθερό μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας και εξαγωγέα πετρελαίου, αερίου, διαμαντιών και άλλων φυσικών πόρων, διαθέτει σταθερή διεθνή παρουσία και μια αναπτυσσόμενη βιομηχανία και γεωργία.

Ο προσανατολισμός του Πούτιν προς ένα «ισχυρό κράτος» επέδρασε και στην εξωτερική πολιτική της χώρας. Ήδη με την ανακήρυξή του ως Πρόεδρος της Ρωσίας έγιναν ορατές οι συνέπειες αυτές με το διάγγελμά του κατά την αλλαγή του έτους 1999⁹⁷.

Από τότε ο Πούτιν ήταν υποστηρικτής της «ευρασιατικής αντίληψης» ως κομμάτι της ρώσικης ιδέας, η οποία έδινε έμφαση στην ανάπτυξη των σχέσεων με τις χώρες της Κοινοπολιτείας. Ταυτόχρονα, θεωρούσε τις ΗΠΑ ως βασικό εταίρο και επιδίωκε την αναθέρμανση των σχέσεων με την ΕΕ⁹⁸.

Βασικό χαρακτηριστικό της εξωτερικής πολιτικής Πούτιν σε σχέση με τις ΗΠΑ ήταν η αποφυγή συγκρούσεων και συμβιβασμών, αφού σύμφωνα με τον σύμβουλό του για την εξωτερική πολιτική, Karaganov, η Ρωσία χρειάζεται ακόμα 20 με 30 χρόνια για να εξισωθεί με τις ΗΠΑ. Έτσι λοιπόν, μετά την 11^η Σεπτεμβρίου η Ρωσία είδε με θετικό μάτι μια συνεργασία με τις ΗΠΑ κατά της Τρομοκρατίας και ανέλαβε στη διαμάχη με το Ιράν για τα πυρηνικά διαμεσολαβητικό ρόλο, κάτι που ενίσχυσε την πολιτική της θέση παγκοσμίως.

⁹⁶ Δρ. Κωνσταντίνος Φίλης, Η νέα κατεύθυνση σε βασικές αρχές της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και τα επακόλουθα στις σχέσεις Ρωσίας-Δύσης, σελ. 4-5, διαθέσιμο στο www.cere.gr, 9/12/2003.

⁹⁷ Wladimir W. Putin, Russland an der Jahrtausendwende, αυθεντικό κείμενο στην ιστοσελίδα του ρώσου προέδρου στις 29.12.1999 (ρώσικα); γερμανική μετάφραση στο παράρτημα του Wolfgang Seiffert, Wladimir W. Putin – Wiedergeburt einer Weltmacht (Αναγέννηση μιας παγκόσμιας δύναμης), München 2000, S. 139–164.

⁹⁸ Wolfgang Seiffert, a. a. O., S. 87–94

Η Ρωσία ανέπτυξε και τις σχέσεις της με τον ασιατικό χώρο και ιδιαίτερα με την Κίνα. Αν και ιστορικά και γεωπολιτικά υπήρχαν συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ Ρωσίας και Κίνας, και οι δύο πλευρές προσπάθησαν να μη διακατέχονται από αισθήματα εχθρότητας και να συνασπιστούν εναντίον των ΗΠΑ. Εξάλλου, η Ρωσία κατέχει σημαντικό ρόλο στην «Ομάδα της Σαγκάης», η οποία πρακτικά παρουσιάζεται ως ένας νέος ευρασιατικός στρατηγικός σύνδεσμος μεταξύ Ρωσίας, Κίνας και άλλων ασιατικών κρατών, στον οποίο μπορούν να προσχωρήσουν ακόμα και η Ινδία, το Πακιστάν και το Ιράν⁹⁹.

Είναι γεγονός ότι η ρωσική εξωτερική πολιτική έγινε πιο ξεκάθαρη, πιο εντατική και απέκτησε μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση με τη βαθμιαία σταθεροποίηση της εσωτερικής κατάστασης και της θετικά οικονομικής ανάπτυξης. Όλο και πιο συχνά ο Πούτιν εκφραζόταν αρνητικά για τις προσπάθειες των ΗΠΑ να δημιουργήσουν μια παγκόσμια τάξη, την οποία καθορίζει μόνο ένα κράτος, επέκρινε την αυξανόμενη στρατικοποίηση της αμερικάνικης εξωτερικής πολιτικής, απαιτούσε την τήρηση του ισχύοντος διεθνούς δικαίου και στρεφόταν κατά της πρόθεσης των ΗΠΑ να κατασκευάσουν τη λεγόμενη «πυραυλική ασπίδα» στην Πολωνία και την Τσεχία.

Παράλληλα, πάντως, ο Πούτιν προσπάθησε να μην κλιμακώνει καταστάσεις. Επιπλέον, ο Ρώσος πρόεδρος θέλει να οικοδομήσει το μέλλον της Ρωσίας πάνω σε στέρεες οικονομικές βάσεις. Θεωρεί, λοιπόν, ότι ο οικονομικός έλεγχος των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών επιφέρει και αντίστοιχο πολιτικό για αυτό άλλωστε και έχει διεισδύσει η Ρωσία οικονομικά ακόμη και σε κράτη με τα οποία οι πολιτικές σχέσεις βρίσκονται σε χαμηλό επίπεδο.

Συνεπώς με τον καθορισμό της νέας πολιτικής ατζέντας ο Πούτιν συνειδητοποίησε ότι η Ρωσία δεν βρήκει επιλογών. Για να μπορέσει, λοιπόν, η Ρωσία να ανταπεξέλθει τις εξωτερικές απειλές ο Πούτιν έθεσε ως βασική προϋπόθεση την αυξανόμενη εμπλοκή της Ρωσίας στην σφαίρα της τεχνολογίας, η οποία θα την καταστήσει σταδιακά σε ένα οικονομικά αναπτυγμένο κράτος.

Παρά τις αντιλήψεις που είναι στενά συνδεδεμένες με τα γεωπολιτικά, εδαφικά και στρατιωτικά θέματα και προβάλλουν τη Ρωσία ως έναν σημαντικό παίκτη της παγκόσμιας σκηνής ο Πούτιν διατηρεί μια πιο ρεαλιστική λογική. Για αυτόν θεμέλιο

⁹⁹ Wolfgang Seiffert, «Russlands Rolle in der neuen Weltordnung», διαθέσιμο στο <http://www.zeitfragen.ch/ausgaben/2007/nr37-vom-1792007/russlands-rolle-in-der-neuen-weltordnung/> (16/03/07)

για την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, της οικονομικής ανάπτυξης, του γοήτρου και της εξωτερικής επιρροής της Ρωσίας αποτελεί η γεωοικονομία και κατ' επέκταση ο αυξανόμενος βαθμός εμπλοκής στην παγκόσμια οικονομία¹⁰⁰. Επίσης πρόσβευε “ότι ο μεγαλύτερος κίνδυνος που αντιμετωπίζει η Ρωσία είναι η αδύναμη οικονομία της και η μετακίνηση του ανταγωνισμού παγκοσμίως από τη σφαίρα της στρατιωτικής σ' αυτή της οικονομικής διαμάχης”¹⁰¹. Έτσι, όπως πρότεινε και ο Καραγκάνοφ «η πρώτη και αδιαμφισβήτητη στρατηγική προτεραιότητα θα έπρεπε να είναι η επίτευξη βιώσιμης και ταχείας οικονομικής ανάπτυξης και εν συνεχεία η ορθολογική ενσωμάτωση της Ρωσίας στην παγκόσμια οικονομία, αφού χωρίς αυτήν δεν είναι δυνατή καμία μακροπρόθεσμη και βιώσιμη ανάπτυξη»¹⁰².

Ο ψυχρός υπολογισμός του Πούτιν τον βοήθησε να συνειδητοποιήσει ότι οι οικονομικοί στόχοι δεν περιλαμβάνονταν στην έως τότε ατζέντα εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας. Η πρώην ρωσική κυβέρνηση, παραμένοντας προσκολλημένη σε προτεραιότητες ασφαλείας και γεωπολιτικής, αφήφησε τα οικονομικά συμφέροντα και τη χρησιμότητά τους για την προώθηση πολιτικών στόχων. Οι πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες προσπαθούσαν και επέτυχαν σε μεγάλο βαθμό να μειώσουν την οικονομική εξάρτησή τους από τη Ρωσία μέσω της «διαφοροποίησης του εξωτερικού εμπορίου, επένδυσης και βοήθειας»¹⁰³. Η κατάσταση έπρεπε σύμφωνα με την λογική του Πούτιν να αλλάξει. Αυτό θα γίνονταν εφικτό πρώτα με την οικονομική εξάπλωση των επιχειρήσεών της και κατόπιν με την κεφαλαιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων σε πολιτικά οφέλη.

Έτσι λοιπόν, η οικονομική εξάπλωση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πολιτική επιρροή και η κινητήρια δύναμη που ωθεί τις ρωσικές επιχειρήσεις (πολλές από τις οποίες είναι κρατικά ελεγχόμενες) να αγοράσουν κεφάλαια εντός της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών εδράζεται στον γεωπολιτικό στόχο εδραίωσης της στον πρώην σοβιετικό χώρο. Άρα ο μόνος τρόπος να αυξήσει η Ρωσία την πολιτική επιρροή της ανά την υφήλιο είναι να εκμεταλλευτεί τα βαριά χαρτιά που έχει στα χέρια του ο Πούτιν. Λόγω της υποχώρησης του πολιτικού της «μεγαλείου» και της οικονομικής

¹⁰⁰ The Current Digest of the Post-Soviet Press. (5 April 2000), ‘Think Tank Proposes “New Foreign Policy” for Russia’, vol. 52, no. 10, p. 2.

¹⁰¹ Weafer, Paul. (15 April 2004) ‘Russia Revising Great Game Rule Book’, *The Moscow Times*, p. 21.

¹⁰² Report discussed at the 8th Assembly of the Council on Foreign And Defence Policy (CFDP), February 26-27, 2000.

¹⁰³ Lo, Bobo, ‘Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy’, Blackwell, 2003, σελ. 52.

ύφεσης η Ρωσία δεν διέθετε επαρκές κεφάλαιο για να εφαρμόσει τις πολιτικές της επιλογές. Για αυτό ο Πούτιν εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο τα μόνα αποδοτικά μέσα που βρίσκονταν στη διάθεσή του και συνέβαλαν στη μεγιστοποίηση των ρωσικών πολιτικών συμφερόντων δηλ. τις πρώτες ύλες, ιδίως το φυσικό αέριο και το πετρέλαιο. Έτσι, στο επίκεντρο των εξωτερικών σχέσεων της Μόσχας βρίσκεται η ενεργειακή διπλωματία και συνακόλουθα η ενίσχυση των οικονομικών σχέσεων της χώρας στο εξωτερικό.

Συμπερασματικά, η οικονομία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επαναφορά του χαμένου γοήτρου της Ρωσίας μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Ο Γιέλτσιν δεν μπόρεσε να βγάλει τη Ρωσία από την κρίση ταυτότητας στην οποία είχε περιέλθει. Υπήρχε ιδεολογικό κενό, γεγονός που επιδεινώνονταν από τη σαφή έλλειψη καθορισμού μέσων και στόχων. Όμως, επί Πούτιν επιχειρήθηκε η αναθεώρηση της εξωτερικής πολιτικής σε ρεαλιστικότερη βάση και με γνώμονα την οικονομική διπλωματία. Η Ρωσία εμφανίζεται, ως εκ τούτου, σταδιακά στη διεθνή σκηνή ως σημαντικός παράγοντας εξουσίας, ο οποίος σέβεται σε σημαντικό βαθμό τους υπάρχοντες κανόνες αλλά όπου δύναται επιχειρεί να τους επανακαθορίσει προς το συμφέρον της.

Τέλος, και αναφορικά με την από εδώ και πέρα πορεία της ρωσικής οικονομίας, αξίζει να επισημάνουμε πως εμπειρικές αναλύσεις καταδεικνύουν ότι ο κύριος λόγος που η ανάπτυξη της Ρωσίας και άλλων χωρών της Κοινοπολιτείας υπολείπεται αυτής των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης και της Βαλτικής είναι ο αργός ρυθμός προς μια δομική μεταρρύθμιση προσανατολισμένης στην αγορά¹⁰⁴. Παρά τις ουσιώδεις προσπάθειες σε ορισμένους τομείς όπως μικρής κλίμακας ιδιωτικοποιήσεις, φιλελευθερισμού στο εμπόριο και το ξένο σύστημα συναλλάγματος, αλλά και – σε μικρότερο βαθμό – ρύθμιση του φυσικού μονοπωλίου, υπάρχουν και άλλοι σημαντικοί τομείς που χρειάζονται αναδιάρθρωση.

Πάντως, από αντίστοιχες αναλύσεις άλλων οικονομιών υπό μετάβαση προκύπτει ότι η Ρωσία θα εισέλθει στο μονοπάτι της βιώσιμης ανάπτυξης όσο μειώνεται ο πληθωρισμός και συνεχίζονται η δημοσιονομική προσαρμογή και οι δομικές

¹⁰⁴ Andrew Berg, Eduardo Borensztein, Ratna Sahay, and Jeromin Zettelmeyer, "The Evolution of Output in Transition Economies: How Different is the FSU?", mimeo (IMF, July 2, 1997). & EBRD, op.cit., Κεφ. 6.

μεταρρυθμίσεις¹⁰⁵. Η Μόσχα διατηρεί συγκριτικά πλεονεκτήματα ώστε να επιτύχει την πλήρη μετάβαση καθώς διαθέτει σημαντικές φυσικές πηγές (πχ. μέταλλα και ενέργεια) και κυρίως μια μεγάλη εγχώρια αγορά με αυξανόμενη ζήτηση για καταναλωτικά αγαθά και κοινωνικές υποδομές· ωστόσο, χρειάζεται να βελτιώσει την ποιότητα των υπηρεσιών της, του εξειδικευμένου και ανειδίκευτου ανθρώπινου δυναμικού, όπως επίσης και να καλύψει το χαμένο έδαφος της τεχνολογικής της υστέρησης αναπτύσσοντας ταυτόχρονα ένα καλύτερο και αποτελεσματικότερο δίκτυο υποδομών. Τα εν λόγω αν δεν χρήζουν τουλάχιστον προϋποθέτουν ξένες επενδύσεις και στοχευμένη πολιτική μετανάστευσης, αλλά και υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης.

Ενεργειακή Πολιτική επί Γέλτσιν και Πούτιν

Ενεργειακή Διπλωματία Επί Γιέλτσιν

Η χρησιμότητα της ενέργειας και η κατοχή τεράστιων ποσοτήτων από τη Ρωσία θα ήταν ευχής έργον για οποιαδήποτε κυβέρνηση, ιδιαίτερα σε μια δύσκολη εποχή όπως οι αρχές του 1991. Όμως, αντί να επικρατήσει μια στρατηγική ανάπτυξης που θα συνέβαλε στην οικονομική ενδυνάμωση της Ρωσίας, οι ιθύνοντες χρησιμοποίησαν το εργαλείο που κατείχαν προς ικανοποίηση κυρίως των πολιτικών τους σχεδίων. Παρά την ύπαρξη πολιτικών σκοπιμοτήτων στην πραγμάτωση της οικονομικής διπλωματίας στη Μόσχα επιλέχτηκε, όπως θα εξετάσουμε παρακάτω, η καθαρή πολιτική χρήση, θυσιάζοντας έτσι σημαντικότερες οικονομικές απολαβές αλλά και συνεργασίες σε διεθνές επίπεδο.

Η Ρωσία είναι αναμφίβολα μια ευλογημένη χώρα όσον αφορά στην κατοχή πολύτιμων πλουτοπαραγωγικών πόρων. Αν το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο υπολογιστούν μαζί, η χώρα καταλαμβάνει την πρώτη θέση παγκοσμίως σε παραγωγή ενέργειας. Στην παραγωγή πετρελαίου η Ρωσία είναι εσχάτως δεύτερη πίσω από την Σ. Αραβία, ενώ στην αντίστοιχη του φυσικού αερίου είναι η πρώτη παραγωγός χώρα

¹⁰⁵ Stanley Fischer, Ratna Sahay, and Carlos Vègh, "From Transition to Market: Evidence and Growth Prospects," in S. Zechini (ed.), *Lessons from the Economic Transition*, 1998.

με αποθέματα που αγγίζουν τα 46.9 τρισεκατομμύρια κυβικά μέτρα. Παράλληλα, διαθέτει το μεγαλύτερο δίκτυο αγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου στον κόσμο, καθώς το πρώτο έχει συνολικό μήκος 62,000χλμ, και το δεύτερο 150,000χλμ.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ο μεγαλύτερος πελάτης της χώρας, αφού εισάγει το 53% του πετρελαίου και το 62% του φυσικού αερίου. Το Κρεμλίνο αλλά και οι μεγάλες κρατικές εταιρείες, όπως η Rosneft και η Gazprom, στοχεύει στην περαιτέρω επέκταση στην ευρωπαϊκή αγορά ενώ προφανώς αντιλαμβάνονται πως η βελτίωση των υποδομών και του σχετικά πεπαλαιωμένου ενεργειακού δικτύου προϋποθέτουν εισροή ξένων κεφαλαίων. Φυσικά, οι όποιες πολιτικές παρενέργειες, όπως επί παραδείγματι η σε ήπιους τόνους κριτική στη Ρωσία για τον πόλεμο στην Τσετσενία είναι καλοδεχούμενες.

Το μεγαλύτερο, πάντως, πρόβλημα για τη Μόσχα προκύπτει όταν χρησιμοποιεί την ενέργεια για καθαρά πολιτικούς σκοπούς. Για παράδειγμα, ο Sasse προσεγγίζοντας την ενεργειακή πολιτική του Κρεμλίνου τη δεκαετία του 1990 επισήμανε πως “αποτέλεσμα των συνεχόμενων διαξιφισμών μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας και ως εργαλείο πολιτικού εξαναγκασμού χρησιμοποιήθηκαν οι διακοπές παροχής ενέργειας, προκαλώντας έτσι διακοπές σε όλο το δίκτυο...με συνέπεια πελάτες όπως η Ουγγαρία, η Τσεχία και η Πολωνία να προσπαθούν να ελαχιστοποιήσουν ή ακόμα και να διακόψουν τα συμβόλαια παροχής”¹⁰⁶. Συνεπάγεται πως όποια πολιτική χρήση των υδρογονανθράκων προκαλούσε σημαντικά προβλήματα σε μακροχρόνιο επίπεδο, μιας και αποθάρρυνε πελάτες και δημιουργούσε αρνητικό κλίμα για τις ρωσικές εταιρείες. Η κυβέρνηση Γιέλτσιν, όμως, αδυνατούσε να κατανοήσει πως αυτή η επιζήμια τακτική ίσως απέβαινε μοιραία ειδικά σε μια τόσο ανταγωνιστική αγορά όπως η ευρωπαϊκή.

Η χρησιμοποίηση της ενέργειας για καθαρά πολιτικούς σκοπούς ήταν ακόμη περισσότερο εμφανείς στον μετασοβιετικό χώρο όπου η Μόσχα μονοπωλούσε την

¹⁰⁶ Sasse, Gwendolyn, Fuelling Nation-State Building: Ukraine’s Energy Dependence on Russia, (RIIA: CACP Briefing pamphlet No.17, April 1998), σελ. 6.

κατοχή του δικτύου μεταφοράς και εξαγωγής. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 η επέκταση της δυτικής παρουσίας αλλά και η εμπλοκή και άλλων περιφερειακών παικτών στο πρώην σοβιετικό γεωπολιτικό κέντρο εύλογα θορύβησε τη Μόσχα. Εν ολίγοις, στην περιοχή της Κασπίας η Ρωσία είχε πλέον να αντιμετωπίσει πέραν του Ιράν, τρεις νεοσυσταθείσες μετασοβιετικές δημοκρατίες (Αζερμπαϊτζάν, Καζακστάν, Τουρκμενιστάν), τις ΗΠΑ, την Τουρκία, και αργότερα την Κίνα. Επίσης, και ένα μεγάλο αριθμό αμερικανικών και βρετανικών πετρελαϊκών εταιρειών, γεγονός που πολλοί αναλυτές διέκριναν ως την αναβίωση του Μεγάλου Παιχνιδιού στην Ασία¹⁰⁷.

Από το 1992 έως το 1999 η ρωσική στρατηγική χαρακτηριζόταν, κατά καιρούς, από ιδιαίτερη επιθετικότητα προς αυτές τις χώρες. Η Μόσχα προσπάθησε να πιέσει τις περισσότερες σοβιετικές δημοκρατίες χρησιμοποιώντας την ενέργεια ως εργαλείο εξαναγκασμού, διακινδυνεύοντας έτσι τις οποίες μακρόπνοες οικονομικές απολαβές. Έτσι, από το 1992 και μετά η κυβέρνηση Γιέλτσιν έφτασε σε σημείο να επισημοποιήσει την υποβάθμιση της οικονομικής διπλωματίας προς όφελος της πολιτικής της ατζέντας που απέβλεπε στον απόλυτο έλεγχο του εγγύς γεωπολιτικού κέντρου. Το 1995 το Κρεμλίνο εξέδωσε το διάταγμα 472, που τόνιζε ότι ο ενεργειακός τομέας θα επιφορτιζόταν με τον ρόλο της συγκράτησης του πολιτικού ελέγχου των χωρών αυτών. Η επέκταση της βιομηχανίας θα λειτουργούσε ως χείρα βοηθείας στην κυβέρνηση για να καλλιεργηθούν οι οικονομικές σχέσεις και ως διαπραγματευτικό χαρτί για να ευθυγραμμισθούν όλοι με τις επιθυμίες της Μόσχας¹⁰⁸.

Παράλληλα, οι κυβερνητικές δηλώσεις ενθάρρυναν μια πιο επιθετική στάση. Για παράδειγμα, ο Shafranik τόνιζε πως “θεωρούμε την ενεργειακή διπλωματία ως εργαλείο ανωτάτης ενεργής βοήθειας για την πραγματοποίηση των ρωσικών

¹⁰⁷ Για περισσότερη ανάλυση: Cornell, E, Svante, *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*, (Richmond: Curzon Press, 2001) & Roberts, John, *Caspian Pipelines*. (London: Former Soviet South Project, RIIA, 1996).

¹⁰⁸ Βλ. Adams, A, Jan. *Pipelines and Pipedreams. Can Russia Continue to dominate Caspian Energy Basin? Problems of Post-Communism*, Vol.45, No.5, σελ. 32.

συμφερόντων”¹⁰⁹. Αν και αποτελεί συνήθη τακτική στις διεθνείς σχέσεις να χρησιμοποιούνται οικονομικά εργαλεία για την πραγμάτωση πολιτικών στόχων, παρατηρούμε ότι στην περίπτωση μας το πολιτικό επιτελείο του Γιέλτσιν δεν επέδειξε την απαραίτητη εγκράτεια. Έτσι διακινδύνεψαν, πολλές φορές, τα περισσότερο χρήσιμα οικονομικά οφέλη προτάσσοντας τις γεω-πολιτικές προτεραιότητες, και μάλιστα σε συνθήκες ιδιαίτερας δυσμενείας (μέσα δεκαετίας του 1990) όπου η θέση της Ρωσίας στο παγκόσμιο αλλά και περιφερειακό γίνεσθαι είχε υποχωρήσει σημαντικά. Το εν λόγω αποτέλεσε κομμάτι μίας τακτικής που εν προκειμένω αποτέλεσε και την πεμπτούσια της μη πραγματιστικής εξωτερικής πολιτικής του Γιέλτσιν.

Το χρέος των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, που απόρρεε από την παροχή ενέργειας προς αυτές, ήταν το πρώτο εργαλείο προς αξιοποίηση. Μέχρι το 1995 οι πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες χρωστούσαν πάνω από 3 δις δολάρια με συνέπεια η Μόσχα να επιχειρεί να αναλάβει τον έλεγχο εταιρειών στρατηγικής σημασίας, τον έλεγχο αγωγών ή ακόμα και τον έλεγχο του λιμανιού της Οδησσού, προτείνοντας το πάγωμα ή ακόμα και το σβήσιμο του όποιου χρέους. Η ανακατάληψη στρατηγικών πόρων, που χάθηκαν το 1991 ήταν ο βασικός στόχος, μιας και αν αυτό επιτυγχανόνταν η Ρωσία θα αποκτούσε μεγαλύτερη διαπραγματευτική ισχύ. Επί της ουσίας, η Μόσχα χρησιμοποίησε το χρέος με μικτά αποτελέσματα, αφού, για παράδειγμα, όλες οι προτάσεις της προς την Ουκρανία απορρίφθηκαν.

Η κυβέρνηση Γιέλτσιν χρησιμοποίησε ως επιπλέον μοχλό πίεσης τη διακοπή των προμηθειών ενέργειας πρωτίστως για να αποτρέψει πολιτικές εξελίξεις που δεν ενέκρινε. Έτσι, το 1995 “η προμήθεια πετρελαίου προς το διυλιστήριο του Μαζιεκάι στη Λιθουανία διεκόπη ως προειδοποίηση”¹¹⁰. Το κύριο αίτημα ήταν η αναστροφή κάποιων αυστηρών νόμων πολιτικής ιθαγένειας που πέρασαν από τις Βαλτικές δημοκρατίες και απαγόρευαν στους Ρώσους βασικά δικαιώματα. Η χρησιμοποίηση

¹⁰⁹ Holoboff, Elaine. Bad Boy or Good Business? Russia’s Use of Oil as a Mechanism of Coercive Diplomacy, in Freedman, Lawrence, Ed. Strategic Coercion: Concepts and cases. (Oxford: Oxford university Press), σελ. 184.

¹¹⁰ Kaupilla, Laura. Russia’s Policy towards Estonia and Latvia, 1992-1997. January 1999, διαθέσιμο στο <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/ythei/pg/kaupilla/thebalti.html>.

της ενέργειας μπορεί να απέτρεψε ως ένα σημείο αυτή την αρνητική πολιτική εξέλιξη για τη Μόσχα, όμως προκάλεσε παράλληλα και ένα αρνητικό περιβάλλον σε ότι αφορά το κύρος και την συνέπεια της ρωσικής ενεργειακής βιομηχανίας. Σε ένα υψηλά ανταγωνιστικό τομέα, και ειδικά με την κακή κατάσταση της Ρωσίας σε όλα τα επίπεδα, η τακτική αυτή υπήρξε τουλάχιστον επιζήμια, φανερώνοντας έτσι και την υποβάθμιση της σημασίας της οικονομικής δραστηριότητας.

Παράλληλα, η Ρωσία προσπαθούσε να απαγορεύσει κάθε συμμετοχή ξένων εταιρειών στο πρώην σοβιετικό περιβάλλον. Όπως προαναφέρθηκε, η χώρα απολάμβανε τη μονοπωλιακή κατοχή όλων των αγωγών, έτσι μοιραία ήταν σε θέση να εξαναγκάσει τις ξένες εταιρίες να συμπλεύσουν – τουλάχιστον - με τις προθέσεις της. Για παράδειγμα, στο Καζακστάν η Transneft χρησιμοποίησε τη δικαιολογία της παρουσίας μιας διαβρωτικής ουσίας στους αγωγούς ώστε να αποτρέψει κάθε προσπάθεια εξαγωγής ενέργειας από τη χώρα αυτή. Αυτή, και παρόμοιες τακτικές επαναλήφθηκαν αρκετές φορές, με τη Ρωσία να προσπαθεί να αποτρέψει την ξένη παρουσία. Ως αποτέλεσμα, όχι μόνο απέτυχε πολιτικά αλλά κατά κάποιο τρόπο ώθησε ορισμένες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες στην αγκαλιά των ΗΠΑ, αφού η Μόσχα δεν αντιλήφθηκε εγκαίρως τόσο την πρόθεση της πλειοψηφίας των κοινωνιών των εν λόγω κρατών να αποτινάξουν το ρωσικό ζυγό όσο και την ανάγκη τους να προσελκύσουν ξένα κεφάλαια απαραίτητα για την ανάπτυξη της εν πολλοίς εξαρτώμενης από τη Μόσχα οικονομίας τους. Η επιθετικότητα του Κρεμλίνου είχε τα αντίθετα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα, δεδομένου ότι ακόμη και φιλορωσικές ελίτ κάποιων κρατών της Κοινοπολιτείας επέρριπταν την ευθύνη στη Μόσχα για όλα τα δεινά των τοπικών κοινωνιών.

Απαγορεύοντας την εισροή κεφαλαίων απαραίτητων για την εγχώρια οικονομική ανάπτυξη αυτών των χωρών, η Ρωσία επιτάχυνε το κλίμα εχθρότητας προς το κέντρο και ταυτόχρονα παγίδευε κάθε μελλοντική συνεργασία με αυτές. Επίσης, προκαλώντας προβλήματα σε ξένες εταιρίες, η ρωσική οικονομική διπλωματία

δημιουργούσε ένα προηγούμενο αρνητικού κλίματος και για την ίδια τη χώρα¹¹¹. Αμερικανοί και άλλοι οικονομικοί αναλυτές τόνιζαν στις αρχές του '90 ότι οι ξένες επενδύσεις προς τη Ρωσία αλλά και προς τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες ήταν επικίνδυνες κινήσεις λόγω πολιτικής αστάθειας. Για παράδειγμα, το 1995 η Chevron ανακοίνωσε τη μείωση των ετήσιων επενδύσεών της από 500 εκατομμύρια δολάρια στα 50 εκατομμύρια δολάρια λόγω αυξημένης πολιτικής αστάθειας¹¹².

Από ένα σημείο και μετά η ρωσική ενεργειακή διπλωματία επιδίωξε να κερδίσει την συμμετοχή εταιρειών της σε κοινές επιχειρηματικές προσπάθειες με ξένες εταιρείες. Χρησιμοποιώντας το μονοπώλιο σε αγωγούς, πίεζε ώστε να αποκτήσει κάποιο ποσοστό συμμετοχής. Στην συνέχεια χρησιμοποιούσε αυτό το δικαίωμα ώστε να φθείρει την συμφωνία εκ των έσω αποκομίζοντας ευνοϊκούς όρους. Αυτή η τακτική του Δούρειου Ίππου επιχειρήθηκε το 1994 με την Lukoil πιέζοντας και επιτυγχάνοντας να συμπεριληφθεί με ένα 10% στο εγχείρημα AIOC στο Αζερμπαϊτζάν, ενώ παράλληλα στο Καζακστάν η ρωσική κυβέρνηση απείλησε να μπούκοτάρει όλη την συμφωνία αν η Gazprom δεν συμπεριλαμβανόταν¹¹³.

Εν κατακλείδι, έως το 1999 η κυβέρνηση Γιέλτσιν είχε να επιδείξει μια άκρως επιθετική οικονομική πολιτική απέναντι στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, χωρίς μάλιστα να φροντίζει να επικαλύπτει τις προθέσεις της με μία πιο στρογγυλοποιημένη ρητορική. Όπως προείπαμε, δεν είναι τόσο η χρησιμοποίηση καθ αυτών των οικονομικών μέσων που αναδεικνύει τακτικές επιζήμιες, όσο το μέγεθος αλλά και το ρίσκο που έπαιρνε η Μόσχα. Αναμφίβολα, η εν λόγω επιλογή αποδείχθηκε αρκετά ασύμφορη σε πρώτο βαθμό, διότι έπληττε άμεσα την αξιοπιστία της χώρας ως ενός από τους μεγαλύτερους προμηθευτές ενέργειας στον κόσμο. Αυτομάτως, όποια μακροχρόνια επιθυμία συνεργασίας από ξένους και άλλους

¹¹¹ Βλ. Δρ. Κωνσταντίνος Φίλης σε αναλύσεις του για την ρωσική ενεργειακή διπλωματία επί Γιέλτσιν, www.cere.gr

¹¹² Drezner, Daniel. *Allies, Adversaries and Economic Coercion: Russian Foreign Economic Policy since 1991*, Security Studies, Spring 1997, Vol.6, No.3, σελ. 91.

¹¹³ Για περισσότερη ανάλυση: Holoboff, Elaine. *Bad Boy or Good Business? Russia's Use of Oil as a Mechanism of Coercive Diplomacy*, in Freedman, Lawrence, Ed. *Strategic Coercion: Concepts and cases*. (Oxford: Oxford University Press). & Forsythe, Rosemarie. *The Politics of Oil in the Caucasus and Central Asia*. Adelphi Paper, (London, Oxford University press, 1996), σελ. 37-42.

εταίρους στιγματιζόταν από επιφυλακτικότητα και ανησυχία για τις πραγματικές προθέσεις του Κρεμλίνου.

Κατά δεύτερον, φανερώνει την παραδοξότητα αλλά και την ερασιτεχνική αντιμετώπιση της ρωσικής οικονομικής διπλωματίας. Πώς είναι δυνατόν μια χώρα που χρειάζεται ξένες επενδύσεις και τεχνογνωσία για την ανάπτυξη της εγχώριας ενεργειακής βιομηχανίας να παγιδεύει εξ αρχής τις προσπάθειές της, απαγορεύοντας ή θέτοντας δυσμενείς όρους προς τους ξένους εταίρους; Συνεπώς, το Κρεμλίνο προσπαθώντας να υλοποιήσει τις ανακόλουθες των δυνατοτήτων του στρατηγικές του προτεραιότητες επιδρούσε αρνητικά στην επενδυτική δραστηριότητα στη χώρα, ενώ παράλληλα, όπως αποδείχτηκε σε πολλές περιπτώσεις, δεν κατάφερε να κατοχυρώσει ούτε και την πραγματοποίηση των γεωπολιτικών του στόχων.

Τηρουμένων των αναλογιών, η Μόσχα για ακόμα μια φορά δεν κατανοούσε το νέο περιβάλλον και στηριζόμενη στη δεδομένη αξία της ενέργειας προσπάθησε να έχει πολιτικά οφέλη χωρίς αποτέλεσμα. Καθίσταται σαφές πως η υπαγωγή της οικονομίας και ειδικά της ενέργειας, αλλά κυρίως η υπερβολική χρήση της μπορεί να αποβεί επιβλαβής. Φυσικά αυτή η υποβάθμιση δεν αποτελεί κάτι καινούργιο όπως έχουμε ήδη αναφέρει, φανερώνοντας την συνέχεια της μη πραγματιστικής εξωτερικής πολιτικής. Μια συνέχεια που χαρακτηριζόταν από την αδυναμία της ρωσικής αντίληψης να δράσει σύμφωνα με τις επιταγές του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος, αλλά και την υπερβολική εμμονή σε λάθος γεωπολιτικές τακτικές.

Ενεργειακή Διπλωματία επί Πούτιν

Ως επακόλουθο των πολιτικών Γιέλτσιν αλλά παράλληλα και μιας γενικευμένης προσπάθειας να προωθηθεί ένα πιο ήπιο πρόσωπο προς τη Δύση, η ρωσική πολιτική εξαναγκασμού στηριζόμενη στην ενέργεια έγινε ίσως πιο ραφιναρισμένη/εκλεπτυσμένη από το 2000 και έπειτα. Φυσικά, ο οικονομικός εξαναγκασμός από την πλευρά του Κρεμλίνου δεν εξαφανίστηκε εν μία νυκτί, αλλά άλλαξε η ρητορική όπως θα δούμε και στην συνέχεια, αλλά και η σύνδεση της τακτικής αυτής με μια νέα πορεία της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Η επιθυμία να

προβληθεί η χώρα ως ένας σταθερός προμηθευτής ενέργειας κυριάρχησε έως το 2004, ενώ από εκεί και μετά η πολιτική του οικονομικού εξαναγκασμού επί προεδρίας Πούτιν συνδέθηκε με την άνοδο της χώρας σε όλα τα επίπεδα αλλά και στην επίδειξη των δυνατοτήτων του Κρεμλίνου. Ουσιαστικά, ο νέο-ιμπεριαλισμός του Γέλτσιν έδωσε την θέση του στην έξυπνη και συνάμα ρεαλιστική προσέγγιση του Πούτιν, χωρίς ο τελευταίος να απαρνηθεί τα συμφέροντα της χώρας κυρίως στο εγγύς εξωτερικό.

Ο Πρόεδρος Πούτιν επιχείρησε να δημιουργήσει ένα ενοποιημένο ενεργειακό μπλοκ που θα ηγούνταν από τη Μόσχα και θα είχε ως στόχο την αποδυνάμωση των εξωτερικών δυτικών εταιρειών. Η πρόταση του Πούτιν για τη δημιουργία ενός Gas-OPEC μεταξύ της Ρωσίας και των Καζακστάν, Ουζμπεκιστάν και Τουρκμενιστάν υπερτονίζει προφανώς τα ρωσικά κίνητρα¹¹⁴.

Επιπροσθέτως, η Ρωσία μαλάκωσε την εξαναγκαστική της πολιτική, αν και σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε η εν λόγω για να λυθεί το πρόβλημα των τιμών (tariffs) με τη Λευκορωσία και για να συνετιστεί το “αγκάθι” της Ουκρανίας. Και στις δυο περιπτώσεις παρατηρούμε μια ποιοτική στροφή στη ρητορική, που συμβαδίζει περισσότερο με τις διεθνείς πρακτικές που αποδέχεται η Δύση. Οι δηλώσεις περί απειλής και δικαιώματος της Μόσχας να αντιμετωπίσει κάθε εχθρό έδωσαν τη θέση τους σε μια ρητορική περί υποχρέωσης του χρεωστή να εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του, ενώ εξελίχθηκε σε πιο δεκτική στο να αποδεχθεί πολλαπλές γραμμές εξαγωγής του φυσικού αερίου¹¹⁵, υπερτονίζοντας, παράλληλα την ανάγκη για συνεργασία επαναλαμβάνεται από όλους τους Ρώσους αξιωματούχους. Όπως υπογραμμίζει και ο Lo, “η στρατηγική του Πούτιν επιχειρεί να πραγματοποιήσει παραδοσιακούς αντικειμενικούς στόχους με μοντέρνα μέσα”¹¹⁶.

¹¹⁴ Βλ. Petroleum Economist, (May 2003), σελ. 30.

¹¹⁵ Petroleum Economist, (July 2002), σελ. 6.

¹¹⁶ Lo, Bobo, ‘Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy’, RIIA publication, (London: Blackwell Publishing), 2003, σελ. 69.

Το 2004 και το 2007 η Μόσχα, πίεσε τη Λευκορωσία χρησιμοποιώντας το φυσικό αέριο ώστε να καταφέρει να αποκτήσει ένα μεγάλο μέρος του λευκορωσικού συστήματος αγωγών. Το Φεβρουάριο του 2004 η Gazprom διέκοψε την παροχή προς το Μινσκ αναγκάζοντας το Λουκασένκο να δηλώσει πως “αυτό είναι μια πράξη τρομοκρατίας”¹¹⁷. Η κρατική εταιρεία αερίου μέσω των αντιπροσώπων της ζήτησε την κυριότητα του 50% του λευκορωσικού δικτύου αγωγών για να συνεχίσει να τροφοδοτεί τη χώρα με επιδοτούμενες - χαμηλότερες δηλαδή - τιμές από την παγκόσμια τιμή. Το αποτέλεσμα ήταν, το Μινσκ να υπογράψει το 2004 μια συμφωνία παρέχοντας το 90% των μετοχών της Beltransgaz στην Gazprom¹¹⁸. Το γεγονός πως το Κρεμλίνο κατάφερε να συνδέσει δύο ζητήματα (τιμή και εξαγορά) δύο φορές τα τελευταία τέσσερα χρόνια είναι ενδεικτικό της θέσης ισχύος που απολαμβάνει έναντι του Μινσκ.

Σε ότι αφορά την Ουκρανία, η ρωσική πολιτική χαρακτηρίζεται εν μέρει από μια συνέχεια, καθώς η σύνδεση του ενεργειακού χρέους με ανταλλάγματα από πλευράς ουκρανικών εταιρειών στρατηγικής σημασίας ήταν πάλι ο θεμέλιος λίθος του Κρεμλίνου. Για παράδειγμα, το 2002 ο Ρώσος υπουργός οικονομικών German Gref δήλωσε πως “η Ρωσία ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την αεροναυπηγική βιομηχανία της Ουκρανίας”¹¹⁹. Το άλλο σημαντικό θέμα σχετικά με την Ουκρανία και πώς τη χειρίστηκε ο Πούτιν ήταν και είναι η επιθυμία να παρακαμφθεί συνολικά η εν λόγω χώρα μιας και δημιουργεί συνεχή προβλήματα στην παροχή αερίου προς δυσμάς.

Η Ουκρανία διαθέτει ένα εκτεταμένο δίκτυο μεταφοράς φυσικού αερίου, συνολικής έκτασης 37,100 χλμ αγωγών και 72 σταθμών συμπίεσης, που μπορεί να παράγει 5,609 MW, καθώς και 13 υπόγειες αποθηκευτικές εγκαταστάσεις. Το ουκρανικό σύστημα φυσικού αερίου χρησιμοποιείται για να καλύψει τις εγχώριες ανάγκες και είναι ο κύριος διάδρομος των ρωσικών εξαγωγών προς τη γηραιά ήπειρο, με 7 αγωγούς να έρχονται από τη Ρωσία και 2 από τη Λευκορωσία. Το Κρεμλίνο και πάλι

¹¹⁷ St Petersburg Times, (20/2/2004).

¹¹⁸ Βλ. Russian Journal, (11/3/2004).

¹¹⁹ Adams, A, Jan (May/June 2002), ‘Russia’s Gas Diplomacy.’ Problems of Post Communism, Vol.49, No.3, σελ. 14-22, σελ. 19.

χρησιμοποίησε εξαναγκαστικές τακτικές προς την Ουκρανία έτσι ώστε να μαλακώσει την στάση της αλλά και να τιμωρήσει τη φιλοδυτική στάση του προέδρου Γιουσένκο, ενώ παράλληλα – κάτι που δεν έγινε επί προεδρίας Γιέλτσιν - εγκαινίασε σχέδια για αγωγούς μέσω Γερμανίας (Nord stream) αλλά και διαμετακομιστικά κέντρα μέσω Πολωνίας.

Η πρώτη εναλλακτική είναι η διασύνδεση με τον αγωγό 6 γραμμών Yamal, που αν και φτιαγμένος από τα χρόνια της Σοβιετικής Ένωσης παρέχει φυσικό αέριο στην Ευρώπη μέσω της Λευκορωσίας και της Πολωνίας, και εν συνεχεία μέσω της Γερμανίας. Η πλήρης σύνδεση αναμένεται το 2016, αν και το 2003 ο αγωγός παρείχε 23 δις κυβικά μέτρα στην ήπειρο. Επιπροσθέτως, για αποφυγή της Ουκρανίας η Gazprom κατασκευάζει μια διασύνδεση του πολωνικού μέρους του Yamal με το σλοβακικό κομμάτι. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η παροχή αερίου μέσω του παραδοσιακού συστήματος παρακάμπτοντας όμως την Ουκρανία. Ο αγωγός θα μπορεί να παρέχει επιπλέον 30 δις κυβικά μέτρα, ενώ η κατασκευή του δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα.

Η δεύτερη εναλλακτική (North Trans/gas grid) όσον αφορά στις βόρειες γραμμές αφορά την κατασκευή μιας δεύτερης γραμμής, παράλληλης με την πρώτη. Με αφετηρία την Αγία Πετρούπολη θα καταλήγει στη Γερμανία είτε μέσω θαλάσσης είτε μέσω ενός συνδυασμού θάλασσας και στεριάς. Επιπλέον αναβαθμίζεται και ο ρόλος των πεδίων παραγωγής στο Shtokmanovskoye στη θάλασσα του Μπάρεντς. Η τρίτη εναλλακτική αφορά τον Blue Stream –μέσω Τουρκίας- αλλά και των ελληνικού ενδιαφέροντος South Stream.

Με μοναδικές εξαιρέσεις την Ουκρανία αλλά και όπως είδαμε τη Λευκορωσία, η Μόσχα φαίνεται να δρέπει τους καρπούς προηγούμενων ετών, αναφορικά με την στρατηγική του εξαναγκασμού. Σε πολλές περιπτώσεις, και ιδιαίτερα με χώρες παραγωγής, η Μόσχα ακολουθεί μια τακτική ήπιας πίεσης και πολλαπλών επαφών. Από το 2002 έως σήμερα όλες οι ενεργειακά παραγωγές χώρες της Κασπίας έχουν ‘δεθεί’ ώστε να εξάγουν μέσω του ρωσικού δικτύου. Με αποτέλεσμα, τα ρωσικά κίνητρα εξασθένισης δυτικών projects όπως το CPC και το BTC να είναι άκρως

επιτυχημένα, μιας και οι μεγάλες ποσότητες μετακινούνται μέσω του ρωσικού δικτύου, άρα αυτομάτως κλονίζεται η εμπορική τους επιτυχία.

Επίσης, η ενεργειακή στρατηγική του Κρεμλίνου επί Πούτιν εκμεταλλεύθηκε την συμμετοχή των ρωσικών εταιριών σε JV's (κοινοπραξίες), κληροδοτώντας τες από την εποχή Γιέλτσιν. Για παράδειγμα, σε ότι αφορά τα δυτικά συμφέροντα “ο υπερ-καυκασιακός αγωγός που θα έδινε 16b/cm από το Τουρκμενιστάν δεν θεωρείται βιώσιμος, αφού ο κύριος όγκος μεταφέρεται μέσω του ρωσικού δικτύου”¹²⁰.

Τέλος, ο Πούτιν έκανε ένα μεγάλο άνοιγμα προς την τεράστια αγορά της Κίνας αλλά και της Ινδίας, δυο χωρών διψασμένων για ενέργεια. Με έναν αριθμό συμφωνιών που υπεγράφησαν τα τελευταία δύο χρόνια το Κρεμλίνο ισχυροποίησε σημαντικότερα τη θέση του. Υπό την καθοδήγηση των κ.κ. Πούτιν και Μίλερ η Μόσχα μετά το 2000 έχει αναλωθεί στην ικανοποίηση της φιλοδοξίας της να αναδειχθεί ως ο σημαντικότερος ενεργειακά προμηθευτής σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτομάτως η Μόσχα καθίσταται ένας σημαντικός παράγοντας για τις οικονομίες της περιοχής, αλλά πάνω από όλα ισχυροποιεί την παγκόσμια θέση της ως μια εναλλακτική και πρωτίστως ασφαλής ενεργειακή λύση, που δεν ταλανίζεται από εσωτερικά προβλήματα και αστάθεια και άρα παρέχει εγγύηση μακροπρόθεσμα.

Συμπερασματικά, παρατηρούμε τις σημαντικές διαφορές στην ενεργειακή πολιτική που ακολούθησε η Ρωσία επί Γιέλτσιν και επί Πούτιν. Επί προεδρείας του τελευταίου η χώρα ναι μεν δεν απέφυγε την τακτική του ενεργειακού εξαναγκασμού (μόνο όμως σε καταστάσεις κρίσεις και όχι στη συχνότητα που το έπραττε η προηγούμενη ηγεσία) αλλά εξάλειψε την επιθετική ρητορική του παρελθόντος επιχειρώντας ταυτόχρονα να αναδείξει ένα σταθεροποιητικό και εποικοδομητικό ρόλο στην ευρύτερη αντί των προσπαθειών αποσταθεροποίησης των όποιων δυτικών σχεδίων. Η άκρως ρεαλιστική θεώρηση του Πούτιν απέφερε καρπούς αφού αυτή την στιγμή η Ρωσία θεωρείται ως ο πιο σημαντικός ενεργειακός εταίρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως και της Κίνας αλλά και της Ινδίας, συνεργάζεται με την Τουρκία,

¹²⁰ Petroleum Economist, (July 2004), σελ 28.

έκανε άνοιγμα προς την νοτιοανατολική Ευρώπη, ελέγχει την Κασπία καθώς και τις δραστηριότητες των δυτικών εταιρειών της περιοχής. Παράλληλα, χρησιμοποιεί, κατά το δοκούν τόσο το καρότο όσο και το μαστίγιο, αφού κατέχει και τα δύο, σε περιπτώσεις που οι συνθήκες είναι ευνοϊκές, όπως σε χώρες-δορυφόρους όπως η Λευκορωσία, ώστε να συνετίσει, να παραδειγματίσει και να υπερτονίσει τη δύναμη της.

Γ. Ρωσική εξωτερική πολιτική: Από τον φιλελεύθερο ιδεαλισμό αλλά και τις ιδεοληψίες του Yeltsin, στον κυνικό πραγματισμό του Putin

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1992, η Ρωσία έγινε η σημαντικότερη διάδοχος της και ένα νέο, αυτόνομο και ενεργό μέλος του διεθνούς συστήματος. Σε Ανατολή και Δύση τέθηκαν αποφασιστικά ερωτήματα για την ειρήνη και την ασφάλεια στην Ευρασία. Θα κινηθεί το νέο ρωσικό κράτος στην ίδια τροχιά με τη σοβιετική εξωτερική πολιτική; Αναμένεται μια «νέα» εξωτερική πολιτική; Θα είναι πρόθυμη στο μέλλον η Ρωσία να συνεργαστεί στενά με τη Δύση προς την κατεύθυνση της πλήρους απαλλαγής από το ψυχροπολεμικό κλίμα, τόσο στο στρατιωτικό, όσο και στο πολιτικό επίπεδο και επιπλέον, θα είναι πρόθυμη να μην καθοδηγείται αποκλειστικά από τα εθνικά της συμφέροντα;

Το 1992 δεν αναμενόταν σχεδόν καθόλου ότι τα εθνικά συμφέροντα της μετασοβιετικής Ρωσίας θα έπαιζαν τον μόνο καθοριστικό ρόλο. Για πρώτη φορά στην ευρωπαϊκή ιστορία ένα μεγάλο κράτος θα δρούσε στη διεθνή πολιτική χωρίς να λάβει υπόψη του τα «εθνικά συμφέροντα». Οι Δυτικοί παρατηρητές ήλπιζαν ότι η Ρωσία θα απαρνούνταν, στο εγγύς μέλλον τουλάχιστον, τον παγκόσμιο ρόλο της υπερδύναμης, θα συνειδητοποιούσε την ιστορία της ως ευρωπαϊκή ηπειρωτική δύναμη, θα γινόταν ένα «κανονικό» κράτος στην Ευρώπη και θα συμβιβαζόταν σε παγκόσμιο επίπεδο με το ρόλο ενός νεαρού εταίρου των ΗΠΑ, στο πλαίσιο μιας νέας μονοπολικής παγκόσμιας τάξης.

2. 1991-1996: ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ & ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΗ ΔΥΣΗ

Στη σύντομη αρχική φάση της διεθνούς αδράνειας και της αναζήτησης νέων θέσεων στην εξωτερική πολιτική, η Ρωσία φάνηκε να αναπτύσσει το 1992 μια σχεδόν ανεπιφύλαχτη προθυμία συνεργασίας με τη Δύση. Η διάλυση της ΕΣΣΔ δημιούργησε στη Ρωσία κρίση ταυτότητας. Ως εκ τούτου, δημιουργήθηκε η ανάγκη αλλαγής του κυρίαρχου ιδεολογικού σχήματος σε εσωτερικό επίπεδο, αφού η κατάρρευση του κομμουνισμού σήμαινε την αναζήτηση νέας ταυτότητας –και επομένως νέου ιδεολογικού σχήματος. Στο εξωτερικό επίπεδο, επίσης, η Ρωσία δεν μπορούσε, έχοντας καταδικάσει τον κομμουνισμό, να συνεχίσει στην ίδια ιδεολογική κατεύθυνση που ακολουθούσε στην εξωτερική της πολιτική η Σοβιετική Ένωση. Έτσι στις κυρίαρχες ελίτ δημιουργήθηκε την περίοδο εκείνη μια άκρατη επιθυμία όχι μόνο για στενές σχέσεις με τη Δύση, αλλά και για σταδιακή απορρόφηση της Ρωσίας από αυτή, κάτι που ασφαλώς αποδείχθηκε ουτοπικό.

Η γραμμή που είχε υιοθετηθεί από την ηγεσία του Υπουργείου Εξωτερικών την περίοδο 1991-1993 και είχε γίνει αποδεκτή από τον πρόεδρο Yeltsin, παρά τον ολοένα διογκούμενο αντιδυτικισμό, ταυτιζόταν με τη θεώρηση των «Ατλαντιστών»¹²¹. Οι «δυτικόστροφοι» ή «Ατλαντιστές» θεωρούσαν τη δυτική Ευρώπη, και πιο συγκεκριμένα τα μεγάλα κράτη-μέλη της Ε.Ε., ως φυσικούς συμμάχους της Ρωσίας, τόσο αναφορικά με τη διαδικασία μετεξέλιξης του πολιτικού και οικονομικού συστήματος, όσο και με την ενεργό παρουσία της στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα. Σύμφωνα με τους «Ατλαντιστές», η ρωσική εξωτερική πολιτική θα έπρεπε να δώσει προτεραιότητα στις σχέσεις της με τη Δύση περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη περιοχή του κόσμου. Ωστόσο, πέρα από αυτό γενικό πλαίσιο, οι απόψεις τους δίσταντο μεταξύ εκείνων που υποστήριζαν ότι η δημοκρατική και καπιταλιστική μετεξέλιξη της Ρωσίας έπρεπε να επιδιωχθεί με κάθε κόστος, ακόμα και αν η εξωτερική πολιτική έπρεπε να καταβάλει το τίμημα της απόλυτης συμπόρευσης με τη Δύση, και εκείνων που τάσσονταν υπέρ μιας περισσότερο ισορροπημένης τοποθέτησης προς τις δυτικές χώρες. Η επικράτηση της «δυτικότροπης» ιδεολογίας άρχισε να γίνεται αισθητή και στις σχέσεις της Ρωσίας

¹²¹ Petro Nikolai N., Rubinstein Alvin Z., "Russian Foreign Policy, From Empire to Nation-State", Addison-Wesley Educational Publishers Inc., 1997, σελ. 98-99.

με πρώην συμμαχικές χώρες και χώρες του Τρίτου Κόσμου. Συγκεκριμένα, η τελευταία διέκοψε σχέσεις με τα εναπομείναντα κομμουνιστικά καθεστώτα, ενώ η ρωσική κυβέρνηση δήλωσε επίσημα «μεταμελημένη» για τα γεγονότα του 1956 στην Ουγγαρία και του 1968 στην Τσεχοσλοβακία¹²², καθώς και για την προσάρτηση των τριών βαλτικών χωρών¹²³.

Κατά τη διάρκεια της πρώιμης περιόδου της προεδρίας Yeltsin, η σχέση της Μόσχας με τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες δεν αποτελούσε βασική προτεραιότητα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, αυτή η κατεύθυνση δεν αποκλειόταν εντελώς, καθώς τα κατάλοιπα των αυτοκρατορικών-σοβιετικών αντιλήψεων δεν επέτρεπαν την πλήρη αποδοχή της νέας πραγματικότητας. Η ρωσική κυβέρνηση και οι πολιτικές ελίτ ήταν πεπεισμένες ότι υπήρχε ανάγκη στενής συνεργασίας με τις χώρες της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών (ΚΑΚ) και ενοποίησης της αμυντικής και εξωτερικής πολιτικής, ενώ απ' την άλλη, οι ριζοσπαστικοί φιλελεύθεροι προέβλεπαν και επιθυμούσαν την πλήρη αποσύνδεση, σαν ένα φυσικό και αναπόφευκτο «διαζύγιο»¹²⁴. Σύντομα διαψεύστηκε κάθε προσδοκία ενσωμάτωσης. Οι πρώην σοβιετικές χώρες όχι μόνο αποστασιοποιήθηκαν από τη Μόσχα, αλλά απομακρύνθηκαν και μεταξύ τους. Οι στόχοι της κοινής αγοράς και της κοινής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής δεν ευοδώθηκαν.

Δεν θα ήταν, βέβαια, σωστό να χαρακτηρίσουμε τις σχετικές προσπάθειες της περιόδου αυτής εντελώς άκαρπες. Η διοίκηση της ΚΑΚ είχε εγκαθιδρυθεί και παρ' όλες τις κενές ουσιαστικού περιεχομένου επίσημες διακηρύξεις, είχε πραγματοποιήσει ορισμένους από τους στόχους της. Ακόμα κι αν δεν μπορεί να θεωρηθεί ιδανικό μοντέλο αποκέντρωσης, η ΚΑΚ τουλάχιστον συνέβαλε στην ομαλή και ειρηνική «μεταβίβαση εξουσιών» στο χώρο της πρώην σοβιετικής αυτοκρατορίας. Ωστόσο, ο ρόλος της παρέμεινε συμβολικός: αφενός η οξεία οικονομική κρίση που διαπερνούσε τη Ρωσική Ομοσπονδία της αφαιρούσε τη δυνατότητα να αποτελέσει το ελκυστικό επίκεντρο του νέου περιφερειακού

¹²² Βλ. *ibid*, σελ.162-165.

¹²³ Βλ. Buszynski Leszek, "Russian Foreign Policy after the Cold War", Praeger Publishers, 1996, σελ. 74-78.

¹²⁴ Jackson, Nikole J., "Russian Foreign Policy and the CIS- Theories, Debates and Actions", London and New York Routledge, 2003, σελ. 59-63.

οργανισμού που ίσως προσέλκυε και άλλες πρώην σοβιετικές χώρες και αφετέρου η ιδέα της ευρασιατικής ενότητας είχε πλέον αντικατασταθεί από την ιδεολογία της απεριόριστης εθνικής κυριαρχίας.

Αδιαμφισβήτητα, τα πρώτα μετασοβιετικά χρόνια το επίπεδο του πραγματισμού στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής έχει αυξηθεί σημαντικά, σε σχέση με τις υψηλές φιλοδοξίες της σοβιετικής περιόδου. Τόσο η ρώσικη οικονομία, όσο και η ρωσική κοινωνία είχαν απόλυτη ανάγκη το «άνοιγμα προς τη Δύση», δηλαδή, την ευρεία συνεργασία με τις δυτικές χώρες. Ωστόσο, ο πρώιμος αυτός πραγματισμός συνοδευόταν από μία άκρως ιδεολογικοποιημένη πολιτική προσέγγιση¹²⁵. Στην πραγματικότητα, η γραμμή πλεύσης τόσο του υπουργού Εξωτερικών Andrey Kozyrev, όσο και του προέδρου Yeltsin, εμπεριείχε έντονα στοιχεία ιδεαλισμού: θεωρούσαν ότι η Δύση μπορούσε να επιλύσει κάθε πρόβλημα της Ρωσίας και ότι θα το έκανε χωρίς ενδοιασμούς.

Σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις της περιόδου εκείνης, ο κύριος μοχλός με τον οποίο η Ρωσία θα επανακτούσε έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στην ευρωπαϊκή ήπειρο θα ήταν ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ)¹²⁶ που θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για μια Ευρώπη περισσότερο ενοποιημένη και απαλλαγμένη από ανταγωνιστικούς στρατιωτικούς συνασπισμούς, στα πλαίσια της οποίας θα υπαγόταν τόσο το ΝΑΤΟ, όσο και η ΚΑΚ. Οι πρώτες προσπάθειες της ρωσικής διπλωματίας επικεντρώθηκαν στη διευθέτηση ζητημάτων που είχαν κληρονομηθεί από τη Σοβιετική Ένωση, όπως η αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων από όλες τις χώρες του τέως Συμφώνου της Βαρσοβίας (διαδικασία που ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο του 1994), η δημόσια αποδοχή των αυθαιρεσιών που είχαν διαπραχθεί από το κομμουνιστικό καθεστώς κατά το παρελθόν και η ανάπτυξη εμπορικών δεσμών με τις τέως κομμουνιστικές χώρες.

Όμως, η Μόσχα πολύ σύντομα ανακάλυψε ότι η δική της αντίληψη για το σύστημα ασφάλειας της Ευρώπης δεν ταυτιζόταν με εκείνη που είχαν οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες και οι ΗΠΑ. Η Ρωσία δεν κατανόησε ότι τα δυτικοευρωπαϊκά

¹²⁵ Fawn, Rick, "Realignments in Russian Foreign Policy", Frank Cass Publishers, London, 2003, σελ. 13-15.

¹²⁶ Βλ. Ivanov I.S., "The New Russian Foreign Policy", Foreword by H.A.Kissinger, Nixon Center and Bookings Institution Press, Washington, 2002, σελ.96-99.

κράτη προτιμούσαν την αποτελεσματικότητα του NATO από την ανάδειξη του ΟΑΣΕ σε κυρίαρχο όργανο της ευρωπαϊκής ασφάλειας. Ούτε, επίσης, έγινε κατανοητό από τους εκσυγχρονιστές Ρώσους διαμορφωτές αποφάσεων ότι οι χώρες της Κεντρικής Ευρώπης πολύ σύντομα θα έδιναν μεγαλύτερη σημασία στην ένταξη στο NATO και την ΕΕ, απ' ότι στη δημιουργία ενός πανευρωπαϊκού συστήματος ασφάλειας. Η Ρωσία αντέδρασε ιδιαίτερα στην προοπτική ένταξης στο NATO χωρών που στο παρελθόν ανήκαν στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας, όπως η Τσεχία, η Ουγγαρία και η Πολωνία. Ωστόσο, μέχρι τα μέσα της άνοιξης του 1997 είχε γίνει φανερό ότι δεν μπορούσε παρά να αποδεχτεί την ένταξη αυτών των χωρών στην Ατλαντική Συμμαχία¹²⁷.

Επίσης, στο χώρο της Μέσης Ανατολής, η διπλωματική παρουσία της Ρωσίας μειώθηκε σημαντικά κατά τη δεκαετία του 1990. Τις προηγούμενες δεκαετίες, η αραβοϊσραηλινή αντιπαράθεση και η άνοδος σε πολλά αραβικά κράτη ριζοσπαστικών και αντιαποικιακών καθεστώτων είχαν επιτρέψει στη Σοβιετική Ένωση να καταστεί πρωταγωνιστικός παράγοντας. Όμως, κατά τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '90 η Μόσχα, λόγω της συμπόρευσής της με την πολιτική της Δύσης και, ασφαλώς, λόγω της οικονομικής αδυναμίας να στηρίξει τα φιλικά προς αυτή αραβικά καθεστάτα, δεν ήταν σε θέση να διαμορφώσει μια δική της πολιτική στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής και της Μεσογείου. Εξάλλου, όλες οι προσπάθειες για την επιτυχή κατάληξη της ειρηνευτικής διαδικασίας στη Μέση Ανατολή στηρίζονταν και εξακολουθούν να στηρίζονται στις ΗΠΑ. Μόνο τα εντελώς τελευταία χρόνια η ρωσική διπλωματία άρχισε να διαφοροποιείται κατά τρόπο σαφή από τις ΗΠΑ, ειδικότερα αναφορικά με το ζήτημα της άρσης των κυρώσεων κατά του Ιράκ και της πώλησης πυρηνικών αντιδραστήρων στο Ιράν¹²⁸.

Επομένως, ενώ τα τελευταία χρόνια της ύπαρξης της Σοβιετικής Ένωσης η σχέση με τη Δύση, στα πλαίσια της γκορμπατσοφικής «νέας σκέψης», στηριζόταν σε μια αντίληψη συνεργατισμού με στόχο τον τερματισμό του ψυχρού πολέμου, μετά τη δημιουργία της Ρωσικής Ομοσπονδίας οι σχέσεις με τη Δύση και ιδιαίτερα με τις ΗΠΑ πέρασαν σε μια νέα φάση. Από τη μία έγιναν πιο στενές, από την άλλη, όπως

¹²⁷ Βλ. Donaldson R.H., Noguee J.L., "The Foreign Policy of Russia-Changing Systems, Enduring Interests", M.E. Sharpe, New York, 2002, σελ.241-247.

¹²⁸ Gorodetsky, Gabriel, "Russia between East and West-Russian Foreign Policy in the Threshold of the Twenty First Century", Frank Cass, London, 2003, σελ.159-163.

ήταν φυσικό, λιγότερο ισομερείς. Παρόλο που η Ουάσινγκτον υιοθέτησε προσεκτική στάση προς τη Μόσχα, πολύ γρήγορα έγινε φανερό στην κοινή γνώμη της Ρωσίας ότι οι συγκεκριμένες θέσεις, αλλά και η γενικότερη θεώρηση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής ολοένα και περισσότερο προσδένονταν στο άρμα της αμερικάνικης ηγεμονίας¹²⁹. Το αποτέλεσμα ήταν να αναπτυχθούν αντιστάσεις που υποστήριζαν τη μεταβολή και την απομάκρυνση της Μόσχας από την Ουάσινγκτον και τη Δύση γενικότερα. Επίσης, πρόσθετες εξωτερικές και εσωτερικές εξελίξεις πίεζαν για μια αλλαγή στην εξωτερική πολιτική.

Οι εξωτερικές αυτές εξελίξεις ήταν μεταξύ άλλων η αδυναμία ή η απροθυμία της Δύσης να αντιμετωπίσει την κρίση στη Γιουγκοσλαβία¹³⁰ και κυρίως οι εθνικές και πολιτικές διενέξεις που ξέσπασαν στη Γεωργία, το Τατζικιστάν, τη Μολδαβία¹³¹, την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν¹³², οι οποίες θα μπορούσαν να μεταφερθούν και σε περιοχές εντός της ρωσικής επικράτειας και απαιτούσαν άμεση και δυναμική δράση που ίσως δε θα γινόταν αποδεκτή από τη Δύση. Επιπρόσθετα, η Κίνα στα ανατολικά συνέχιζε τη στρατιωτική της ενδυνάμωση¹³³, ενώ η Ιαπωνία εξακολουθούσε να διατηρεί δυσπιστία έναντι της Μόσχας, κυρίως εξαιτίας της αντιπαράθεσης για τις Κουρίλες Νήσους¹³⁴. Επιπλέον, στο Νότο, η Τουρκία και το Ιράν επιδίωκαν να αυξήσουν την επιρροή τους στις νέες μουσουλμανικές δημοκρατίες του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας.¹³⁵

Οι προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής δεν διαμορφώνονται, όμως, μόνο από τις αναγκαιότητες που επιβάλλει το διεθνές περιβάλλον, αλλά και από τα αιτήματα που θέτει η εσωτερική οικονομική, κοινωνική, και πολιτική

¹²⁹ Μαρούδας Λ., Τσαρλανίδης Χ., (επιμ.), «Πού βαδίζει η Ρωσία; - Οικονομικές και πολιτικές προεκτάσεις της μετάβασης», Ινστιτούτο Διεθνών και Οικονομικών Σχέσεων, Εξάντας, 1999, σελ.99-100.

¹³⁰ Βλ. Donaldson R.H., Noguee J.L., *ibid*, σελ.223-224.

¹³¹ Βλ. Jackson, Nikole J., “Russian Foreign Policy and the CIS- Theories, Debates and Actions”, London and New York Routledge, 2003, σελ.81-182.

¹³² Βλ. Χρυσανθόπουλος, Λεωνίδα, «Το χρονικό του Καυκάσου- Κρατική συγκρότηση και διπλωματία στην Αρμενία 1993-1994», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2004, σελ.21-26.

¹³³ International Institute for Strategic Studies, “Russia’s Strategic Renovation, Renee de Nevers, Russian Security Strategy and Foreign Policy in the Post-Imperial era”, ADELPHI, paper 289, Brassey’s Ltd, London, 1994, σελ.68-71.

¹³⁴ Petro N.N., Rubinstein A.Z., “Russian Foreign Policy- From Empire to Nation –State”, Addison-Wesley Educational Publishers Inc., 1997, σελ.197-204.

¹³⁵ Bowker, Mike, “Russian Foreign Policy and the end of the Cold War”, Aldershot: Dartmouth, 1997, σελ. 206.

πραγματικότητα. Στο εσωτερικό, λοιπόν, οι αντιδράσεις προέρχονταν από τρεις κυρίως ομάδες της ρωσικής ελίτ, κάθε μία από τις οποίες διαχωρίζονταν στο εσωτερικό της από δύο απόψεις: η μία περισσότερο μετριοπαθής, «κεντρώα» και η άλλη περισσότερο ριζοσπαστική¹³⁶. Την πρώτη ομάδα την αποτελούσαν στελέχη του στρατιωτικού κατεστημένου που απαιτούσαν περισσότερους πόρους για τις ένοπλες δυνάμεις και πίεζαν να καθυστερήσει το πρόγραμμα αποχώρησης των ρωσικών δυνάμεων από το εξωτερικό. Η δεύτερη ομάδα προερχόταν κυρίως από το βιομηχανικό κόσμο που δυσανασχετούσε με τους γρήγορους ρυθμούς που η κυβέρνηση επιθυμούσε να επιβάλει στην πορεία για τη μετάβαση στην οικονομία της αγοράς. Η ίδια ομάδα υποστήριζε την υιοθέτηση μια δραστήριας πολιτικής εξαγωγής οπλικών συστημάτων, τη διατήρηση οικονομικού ελέγχου επί του πρώην σοβιετικού χώρου, την επιβολή προστατευτικών δασμολογικών «τειχών», λιγότερη στήριξη σε δυτική βοήθεια και γενικότερα περισσότερο παρεμβατική πολιτική. Η τρίτη ομάδα αποτελείτο από τα πολιτικά κόμματα και πολιτικούς σχηματισμούς νεοκομμουνιστικού χαρακτήρα, εθνικιστικών τάσεων και κρατικιστικού προσανατολισμού, που υποστήριζαν την υιοθέτηση μιας δυναμικής εξωτερικής πολιτικής, ιδιαίτερα προς τα κράτη-μέλη της ΚΑΚ.

3. ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ;

Οι συνδυασμένες αυτές πιέσεις είχαν ως αποτέλεσμα η ρωσική εξωτερική πολιτική, ήδη από τα μέσα του 1992, να μεταβάλλεται προς μία κατεύθυνση λιγότερο φιλοδυτική, καθώς η ομάδα των «Ατλαντιστών» διασπάστηκε και πλέον η ισορροπία μεταβάλλονταν υπέρ εκείνων που θεωρούσαν ότι η ρωσική εξωτερική πολιτική θα έπρεπε να έχει χαρακτήρα πραγματιστικού εθνικισμού και όχι φιλελεύθερου φιλοδυτικισμού. Οι υποστηρικτές της «ευρασιατικής»¹³⁷ σχολής επιμένουν ότι η Ρωσία γεωπολιτικά είναι μια ευρασιατική δύναμη με συμφέροντα που τη διαχωρίζουν από την πανευρωπαϊκή κοινότητα. Οι απόψεις τους, ωστόσο, δεν είναι πάντα ταυτόσημες. Πολλοί υποστηρικτές αυτής της θεώρησης πιστεύουν ότι η Ρωσία

¹³⁶ Μαρούδας Λ., Τσαρδανίδης Χ. (επιμ.), *ibid*, σελ.100-101.

¹³⁷ Petro, Nikolai N., Rubinstein, Alvin Z., *ibid*, σελ.99.

χάρη στη γεωπολιτική της θέση μπορεί να αναδειχθεί σε σημαντικό παράγοντα στο διεθνές σύστημα, αναλαμβάνοντας έναν παγκόσμιο μεσολαβητικό ρόλο μεταξύ της Ευρώπης (προς τη Δύση) και της Ασίας (προς την Ανατολή), καθώς είναι ένα «έθνος εθνών»¹³⁸. Άλλοι πρεσβεύουν ότι η Ρωσία πρέπει να έχει μια καθαρά αντιδυτική εξωτερική πολιτική, και ιδιαίτερα αντιαμερικανική. Τα όρια μεταξύ της εθνικιστικής και της ευρασιατικής γραμμής είναι φυσικά θολά. Τα κοινά τους στοιχεία είναι γενικά ο αντιδυτικισμός, ο κρατισμός και η πεποίθηση ότι η Ρωσία έχει ιδιαίτερα οικονομικά, πολιτικά και πολιτισμικά συμφέροντα, σαφώς διαφοροποιημένα από τα συμφέροντα των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Επομένως, ενώ η ρωσική εξωτερική πολιτική το 1992 φαινόταν να χαράσσει ανεπιφύλαχτα μια δυτική πορεία, τα επόμενα δυο χρόνια (1993 και 1994) ο πρόεδρος Yeltsin, η ρωσική κυβέρνηση και ο υπουργός Εξωτερικών Andrey Kozyrev προχώρησαν στον επαναπροσδιορισμό των εθνικών συμφερόντων και στην ενίσχυση της επιδίωξής τους στη διεθνή σκηνή ¹³⁹. Η εθνικιστική δεξιά και οι νεοκομμουνιστικές δυνάμεις, που ζητούσαν την αποκατάσταση της Σοβιετικής Ένωσης ή, έστω, της ρώσικης ηγεμονίας στο «εγγύς εξωτερικό» ενισχύθηκαν μετά τις πρώτες ελεύθερες εκλογές, τον Δεκέμβριο του 1993¹⁴⁰. Οι Ζιρινόφσκι, Ρουτσκόι και Ζουγκάνοφ προσέλκυσαν με τις απόψεις τους μεγάλα τμήματα της κοινής γνώμης, τα οποία πίεσαν την κυβέρνηση από τα τέλη του 1993 να προβεί στις έτσι κι αλλιώς σχεδιαζόμενες διορθώσεις της πορείας της στην εξωτερική πολιτική. Επειδή η οικονομική, κοινωνική και πολιτική κατάσταση των περίπου 25-27 εκατομμυρίων Ρώσων που ζούσαν στα άλλα διάδοχα κράτη της ΕΣΣΔ χειροτέρευε σημαντικά (ιδιαίτερα στη Λετονία, την Εσθονία, το Τατζικιστάν, το Καζακστάν και την Ουκρανία) και καθώς αυτό το άλυτο ζήτημα επηρέαζε όλο και περισσότερο την εσωτερική πολιτική, ο πρόεδρος, η κυβέρνηση και ο υπουργός Εξωτερικών αναγκάστηκαν να προβάλλουν εντονότερα τον προστατευτικό -προς τους ομογενείς- ρόλο της Ρωσίας και να ασκούν πολιτική πίεση στα γειτονικά κράτη για την

¹³⁸ Wallander, Celeste A., "The sources of Russian Foreign Policy after the Cold War", Boulder: Westview Press, 1996. Σελ.50.

¹³⁹ Reddaway P., Glinski D., "The tragedy of Russia's Reforms-Market Bolshevism against Democracy", United States Institute of Peace, Washington, 2001, σελ.429-434.

¹⁴⁰ International Institute for Strategic Studies, "Russia's Strategic Renovation, Renee de Nevers, Russian Security Strategy and Foreign Policy in the Post-Imperial era", ADELPHI, paper 289, Brassey's Ltd, London, 1994, σελ.35-37.

προστασία των ρωσικών μειονοτήτων. Ο νόμος του Ιανουαρίου του 1993 που αναφέρεται στις γενικότερες κατευθύνσεις που θα έπρεπε να έχει η ρωσική εξωτερική πολιτική συμπληρώθηκε από το συμβούλιο ασφαλείας τον Νοέμβριο του 1993 από τις «Βασικές παραμέτρους του στρατιωτικού δόγματος».¹⁴¹ Και τα δύο κείμενα αντανακλούν αυτή την αλλαγή, αλλά συγχρόνως και ίσως τη σχετική συναίνεση που στο μεταξύ είχε επιτευχθεί ανάμεσα στις αντιτιθέμενες απόψεις, ή ίσως αντικατοπτρίζει την επιτυχή ανεύρεση ενός κοινού παρανομαστή ανάμεσα στις διαφορετικές τάσεις και προσεγγίσεις που υπήρχαν για την εξωτερική πολιτική.¹⁴²

Το νέο σύνταγμα του 1993 έδινε στον πρόεδρο σχεδόν απεριόριστη εξουσιοδότηση στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Η θέση υπεροχής του προέδρου σε θέματα εξωτερικής πολιτικής ήταν η απάντηση του Γιέλτσιν στις ισχυρές παρεμβάσεις του κοινοβουλίου¹⁴³. Ο Γιέλτσιν ήθελε να καταστήσει σαφές με το νέο σύνταγμα ότι η εξουσία του κοινοβουλίου έχει εξουδετερωθεί. Μόνο ο πρόεδρος θα καθόριζε στο εξής την εξωτερική πολιτική. Σε αντίθεση με το 1992 και το 1993, όταν ο Κοζίρεφ αντιμετώπιζε συνεχώς τις προτάσεις μομφής εναντίον του από το Κοινοβούλιο, τώρα και σύμφωνα με το νέο σύνταγμα ο υπουργός Εξωτερικών εξαρτάται από τη συγκατάθεση του προέδρου. Η έντονη «κοινοβουλευτικοποίηση» της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής τερματίστηκε συνταγματικά από το Δεκέμβριο του 1993.

Η μεταβολή αυτή εκφράστηκε στα αμέσως επόμενα χρόνια πρακτικά με την υιοθέτηση μιας διαφορετικής πολιτικής από εκείνη της Δύσης στον πόλεμο της Βοσνίας¹⁴⁴, με το ζήτημα της διέλευσης των αγωγών πετρελαίου από τις χώρες της Κασπίας, με το πρόβλημα των κυρώσεων εναντίον του Ιράκ, με την απομάκρυνση του υπουργού Εξωτερικών Κοζίρεφ και την ανάληψη των καθηκόντων από τον Πριμακόφ, που σαφώς τάχθηκε υπέρ μιας λιγότερο φιλοδυτικής πολιτικής, με την

¹⁴¹ Jackson, Nikole J., “Russian Foreign Policy and the CIS- Theories, Debates and Actions”, London and New York Routledge, 2003, σελ.76-78. Για τους στόχους του «Νέου στρατιωτικού δόγματος» βλ.: Trautmann L., “Η Ρωσία ανάμεσα στη Δικτατορία και τη Δημοκρατία», Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα, σελ.424-427.

¹⁴² Μαρούδας Λ., Τσαρδανίδης Χ., «Πού βαδίζει η Ρωσία; - Οικονομικές και πολιτικές προεκτάσεις της μετάβασης», Ινστιτούτο Διεθνών και Οικονομικών Σχέσεων, 1999, σελ.101.

¹⁴³ Reddaway P., Glinski D., “The tragedy of Russia’s Reforms-Market Bolshevism against Democracy”, United States Institute of Peace, Washington, 2001, σελ. 346-348.

¹⁴⁴ Βλ. Buszynski, Leszek, “Russian Foreign Policy after the Cold War”, Praeger Publishers, 1996, σελ.71-73.

αναβολή από τη Δούμα της επικύρωσης της συμφωνίας μείωσης των στρατηγικών όπλων START II¹⁴⁵ και με έντονες αντιρρήσεις που εξέφρασε η Μόσχα για τη διεύρυνση της Ατλαντικής Συμμαχίας προς Ανατολάς. Η υιοθέτηση όμως δραστήριων πρωτοβουλιών στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής με στόχο την ικανοποίηση της ρώσικης κοινής γνώμης περιορίζεται από την πραγματικότητα που επιβάλλει το διεθνές περιβάλλον. Η Ρωσία δεν ήταν φυσικά σε θέση να αντιπαραταχθεί στις ΗΠΑ, τουλάχιστον για ζητήματα στα οποία δεν έχει άμεσα εθνικά συμφέροντα, όπως η κατάσταση στη Μέση Ανατολή ή ακόμα και στα Βαλκάνια. Εξάλλου, μια αναζωπύρωση του Ψυχρού Πολέμου δεν μπορούσε παρά να αποβεί εις βάρος της Ρωσίας.

Παράλληλα, στις 11 Δεκεμβρίου το 1994, ο Γιέλτσιν και το συμβούλιο ασφαλείας, παρακάμπτοντας το σύνταγμα και το κοινοβούλιο, ξεκίνησαν την πρώτη τεράστια στρατιωτική δράση εναντίον της Τσετσενίας, η οποία εξελίχθηκε σε έναν απελευθερωτικό πόλεμο, έναν επίμονο ανταρτοπόλεμο χωρίς ορατή πολιτική λύση¹⁴⁶. Ο πρόεδρος επικαλέστηκε το νέο στρατιωτικό δόγμα.¹⁴⁷ Και μόνο αυτό συνιστά μια παραβίαση του συντάγματος, αφού κάθε ενεργοποίηση του στρατού στο εσωτερικό της χώρας χρειάζεται τουλάχιστον τη συγκατάθεση του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου. Επιπλέον, οι δημοκρατικές δυνάμεις της Δούμα, η ρωσική ορθόδοξη εκκλησία και μια μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού ήταν εναντίον της στρατιωτικής επέμβασης. Αναμφίβολα, ο Γιέλτσιν εκτίμησε λανθασμένα την κοινή γνώμη, τη δημοκρατική αντιπολίτευση και τη δυνατότητα μιας γρήγορης νίκης. Η αντιπάθεια των Ρώσων για τους Τσετσένους τρομοκράτες, η οποία ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στη Μόσχα και την Αγία Πετρούπολη, σε καμία περίπτωση δεν σήμαινε ότι ο πληθυσμός ήταν πρόθυμος να αποδεχτεί έναν εξοντωτικό πόλεμο εναντίον μίας άλλης εθνότητας εντός της ρωσικής επικράτειας. Σύμφωνα με δημοσκοπήσεις, περίπου τα 2/3 των Ρώσων απέρριπταν στα τέλη του 1994 τη

¹⁴⁵ Donaldson R.H., Noguee J.L., "The Foreign Policy of Russia- Changing Systems, Enduring interests", M.E. Sharp, New York, 2002, σελ.220-223.

¹⁴⁶ Για τον πόλεμο στην Τσετσενία βλ.: Service, Robert, "Russia-Experiment with a people, From 1991 to the present", London: MacMillan, 2002 σελ.152-166.

¹⁴⁷ Με το νέο στρατιωτικό δόγμα το Νοέμβριο το 1993 μεταφέρθηκε στο στρατό το πρόσθετο καθήκον της επέμβασης για την επίλυση εσωτερικών συγκρούσεων. Βλ. ό.π. σημ.21.

ρωσική εισβολή¹⁴⁸. Η ιδιωτική τηλεόραση και τα ανεξάρτητα έντυπα μέσα έγιναν στη σύγκρουση της Τσετσενίας ένας απροσδόκητα ισχυρός παράγοντας διαμόρφωσης της κοινής γνώμης¹⁴⁹.

Ήταν συνεπώς υποχρεωμένη η Ρωσία να ακολουθήσει μια μετριοπαθή και προσεκτική εξωτερική πολιτική, εκτιμώντας με ακρίβεια τις επιπτώσεις των κινήσεων της τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό. Η ρώσικη κυβέρνηση βέβαια επεδίωκε να εκμεταλλευτεί την εσωτερική της αδυναμία και τον κίνδυνο ανατροπής της από περισσότερο εθνικιστικές δυνάμεις, ώστε να αποσπά από τη Δύση υποχωρήσεις, τόσο στο πολιτικό όσο και στο οικονομικό επίπεδο. Έτσι, φρόντιζε να πείθει τα δυτικά κράτη να της συμπεριφέρονται, έστω και συμβολικά, ως έναν από τους σημαντικότερους δρώντες του διεθνούς συστήματος, πράγμα που της απέφερε πολιτικά κέρδη στο εσωτερικό. Οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες και οι ΗΠΑ απ' την πλευρά τους, κατέβαλαν αρκετές προσπάθειες ώστε να μην απομονωθεί η Ρωσία διεθνώς, σε τέτοιο σημείο μάλιστα που η Δύση να κατηγορηθεί από τα άλλα κράτη της Κοινοπολιτείας ότι εμπορεύεται από «ρωσοκεντρισμό». Έτσι, τα επόμενα χρόνια η Ρωσία ενισχύθηκε σημαντικά από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, προσκλήθηκε να λάβει μέρος στις διαβουλεύσεις της ομάδας G-7 και στην ομάδα επαφής για το πρόβλημα της Βοσνίας και του Κοσσυφοπεδίου, έγινε αποδεκτή η ένταξή της στο Συμβούλιο της Ευρώπης¹⁵⁰, συμμετείχε στην πρωτοβουλία «Συνεργασία για την Ειρήνη»¹⁵¹ και υπέγραψε με το NATO μια συμφωνία ειδικής στρατηγικής σχέσης και με την ΕΕ μια συμφωνία Σύμπραξης και Συνεργασίας¹⁵².

Μετά το 1993, τρία βασικά χαρακτηριστικά προσδιορίζουν τη ρωσική εξωτερική πολιτική: Πρώτον, η αστάθεια που χαρακτηρίζει το πολιτικό σύστημα καθώς και οι σοβαρές δυσχέρειες που παρατηρούνται στη δημιουργία μιας

¹⁴⁸ Trautmann, Ljuba, «Η Ρωσία ανάμεσα στη Δικτατορία και τη Δημοκρατία», Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα, 2000, σελ. 496.

¹⁴⁹ Service, Robert, "Russia-Experiment with a people, From 1991 to the present", London: MacMillan, 2002 σελ.152-166.

¹⁵⁰ Ivanov I.S., "The New Russian Foreign Policy", Foreword by H.A.Kissinger, Nixon Center and Bookings Institution Press, Washington, 2002, σελ.99.

¹⁵¹ International Institute for Strategic Studies, "Russia's Strategic Renovation, Renee de Nevers, Russian Security Strategy and Foreign Policy in the Post-Imperial era", ADELPHI, paper 289, Brassey's Ltd, London, 1994, σελ.77-80.

¹⁵² Ivanov I.S., "The New Russian Foreign Policy", Foreword by H.A.Kissinger, Nixon Center and Bookings Institution Press, Washington, 2002, σελ.103.

οικονομίας της αγοράς οριοθετούν της δυνατότητες της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Η Μόσχα αναγκάστηκε να μειώσει τις δεσμεύσεις της εξωτερικής πολιτικής σε πολλά σημεία του πλανήτη, όπως στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, όπου κατά το παρελθόν η Σοβιετική Ένωση ήταν παρούσα¹⁵³. Εξάλλου, η κατεύθυνση προς την αποϊδεολογικοποίηση της εξωτερικής πολιτικής συνέβαλε σε αυτή την αναπροσαρμογή των προτεραιοτήτων. Πολλές από αυτές τις δεσμεύσεις είχαν διατυπωθεί κατά το παρελθόν και διατηρηθεί για καθαρά ιδεολογικούς λόγους ή εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του πολέμου και την αντιπαράθεση με τις ΗΠΑ. Δεύτερον, η Ρωσία, εξαιτίας της αναγκαιότητας οριοθέτησης των δράσεων της εξωτερικής πολιτικής, υιοθέτησε μια ιεραρχική προσέγγιση των προτεραιοτήτων της που υποδηλώνει ότι έχει κατεξοχήν περιφερειακά συμφέροντα και όχι παγκόσμια. Στην κορυφή της ιεραρχίας των προτεραιοτήτων βρίσκονται τα κράτη του «εγγύς εξωτερικού¹⁵⁴». Το «εγγύς εξωτερικό» έχει καταστεί η κυρίαρχη προτεραιότητα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής για στρατηγικούς, οικονομικούς και πολιτικούς λόγους. Άλλα σημαντικά πεδία δράσης είναι η Ευρώπη και οι χώρες της ανατολικής Ασίας. Τέλος, στην περιφέρεια των ενδιαφερόντων της Ρωσίας είναι οι υπόλοιπες χώρες της Ασίας, της Μέσης Ανατολής και του Τρίτου Κόσμου, όπου τα συμφέροντα περιορίζονται στο χώρο της οικονομίας. Τρίτον, η στροφή από μία ιδεολογικά φορτισμένη εξωτερική πολιτική σε μία περισσότερο πραγματιστική¹⁵⁵. Η Μόσχα δεν επιθυμεί πλέον μέσω της εξωτερικής της πολιτικής να διαχύσει την ιδεολογία της, αλλά μόνο να διατηρήσει την εδαφική της κυριαρχία και την οικονομική της ανάπτυξη. Με άλλα λόγια, οι αποφάσεις τώρα παίρνονται με βάση την ανάλυση κόστους-οφέλους, όπου εκτιμούνται τα απτά οφέλη που θα αποκομίσει η συγκεκριμένη πολιτική.

Η υιοθέτηση όμως μιας ευέλικτης εξωτερικής πολιτικής δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι η ρωσική εξωτερική πολιτική έχει καταστεί περισσότερο συγκροτημένη. Είναι ακόμα ευάλωτη στις εθνικιστικές αντιλήψεις και στις διακυμάνσεις των

¹⁵³ Petro N.N., Rubinstein A.Z., "Russian Foreign Policy- From Empire to Nation –State", Addison-Wesley Educational Publishers Inc., 1997, σελ.219-221.

¹⁵⁴ Βλ. Buszynski, Leszek, Russian Foreign Policy after the Cold War, Praeger Publishers, 1996, σελ. 100-102.

¹⁵⁵ Μαρούδας Λ., Τσαρδανίδης Χ., «Πού βαδίζει η Ρωσία; Οικονομικές και πολιτικές προεκτάσεις της μετάβασης», Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων, Εξάντας, 1999, σελ.106.

ισορροπιών που επιτυγχάνονται στο σύστημα διαμόρφωσης αποφάσεων¹⁵⁶, ανάμεσα στους φιλοδυτικούς «Ατλαντιστές» και στους περισσότερο εθνικιστές «Ευρασιάτες». Στην πραγματικότητα βέβαια οι διαφορές ανάμεσα στα δύο κυρίαρχα ρεύματα είναι περισσότερο τακτικού και λιγότερο στρατηγικού χαρακτήρα. Καμία από τις δύο στρατηγικές δεν αρνείται το γεγονός ότι η Ρωσία είναι μια χώρα της οποίας οι πολιτιστικές ρίζες τη συνδέουν στενά με την Ευρώπη και τη Δύση. Όμως, με το 80% της έκτασής της να βρίσκεται ανατολικά των Ουραλίων, είναι φυσικό να υποστηρίζεται ότι η ισχύς και τα κυρίαρχα συμφέροντά της βρίσκονται στην Ασία. Σ' έναν κόσμο όλο και περισσότερο πολυπολικό, θα ήταν λάθος να προσελκύουν την προσοχή της ρωσικής διπλωματίας μόνο η Ευρώπη και οι ΗΠΑ.

4. 1996-1999: ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΤΙΚΟΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ-ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΔΥΣΗ.

Κάτι που φαίνεται να αντιλήφθηκε, αν και η προσέγγισή του κινήθηκε εν τέλει στη λάθος κατεύθυνση, ο πολιτικός που καθόρισε εν πολλοίς τη δεύτερη περίοδο της προεδρίας Γιέλτσιν (1996-1999), ο Εβγκένι Πριμακόφ. Παρόλο που ο τελευταίος προσέδωσε ισχυρή δόση ρεαλισμού στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής, στην ουσία δεν κατάφερε να την αποϊδεολογικοποιήσει. Αντίθετα, απ' το ένα ιδεολογικό άκρο, όπου κυριαρχούσε η έντονα συνεργασιακή αντίληψη για τη Δύση, περάσαμε στο άλλο, της έντονα συγκρουσιακής αντίληψης. Στην πραγματικότητα η αλλαγή στον τρόπο χάραξης της εξωτερικής πολιτικής είχε ήδη αρχίσει να συντελείται νωρίτερα, όπως προαναφέρθηκε. Στο ξεκίνημά του, το 1994 σημαδεύτηκε από την νίκη του Φιλελεύθερου Δημοκρατικού Κόμματος του Ζιρινόφσκι¹⁵⁷. Ο θρίαμβος του Ζιρινόφσκι, που επέφερε και την αντικατάσταση του υπουργού Εξωτερικών Κοζίρεφ, οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην επικράτηση πιο ακραίων εθνικιστικών ιδεών. Ο Ζιρινόφσκι και οι κομμουνιστές ηγέτες υποστήριζαν μια πολιτική

¹⁵⁶ Kanet R., Kozhemiakin A. , “The Foreign Policy of the Russian Federation”, London: MacMillan”, 1997, σελ.192-193.

¹⁵⁷ Βλ. ό.π. σημ. 20.

απομονωτισμού, που αντιμετώπιζε της δυτικές χώρες, και κυρίως τις ΗΠΑ, ως αιώνιους εχθρούς. Οι δυτικά προσανατολισμένες πολιτικές ελίτ αποτελούσαν πλέον μειοψηφία, αλλά ακόμα και εκείνες αποκαλούσαν τους Δυτικούς περισσότερο «εταίρους» παρά «συμμάχους». Ωστόσο, η αντιδυτική ρητορική δεν άγγιξε τα όρια της σοβιετικής περιόδου. Παρόλο που δημοσκοπήσεις της εποχής καταδείκνυαν ότι πάνω από 50% του πληθυσμού αποκάλυπτα αυτοχαρακτηρίζονταν «αντιδυτικοί»¹⁵⁸, η συνεργασία με τη Δύση συνεχίστηκε, ενώ απέφερε και θετικά αποτελέσματα: το 1997 υπεγράφη επίσημη συμφωνία συνεργασίας Ρωσίας-NATO¹⁵⁹, το 1998 οι G-7 έγιναν G-8 μετά την είσοδο της Ρωσίας¹⁶⁰, ενώ η τελευταία συνέχιζε να αποσπά δάνεια από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο¹⁶¹.

Η εξωτερική πολιτική επί Πριμακόφ έχει χαρακτηριστεί από πολλούς ως «η πολιτική των εναλλακτικών», καθώς, αντί της συνεργασίας με τη Δύση, παρουσιάζονταν «εναλλακτικές» ευκαιρίες συνεργασιών με έμφαση στον Ευρασιατικό χώρο. Συγκεκριμένα, πέρα από την επιρροή στο χώρο της ΚΑΚ, δεν αποκλειόταν ένας «τριγωνικός συνασπισμός» μεταξύ Ρωσίας-Κίνας-Ινδίας, αφενός για να εξασφαλιστεί ότι η αυξανόμενη οικονομική ισχύς της Κίνας δεν θα απειλήσει τη Ρωσία, ιδιαίτερα στα αραιοκατοικημένα εδάφη της στην Άπω Ανατολή, κι αφετέρου για να αποτελέσει αντίβαρο στην αμερικανική ηγεμονία.

Η διαμάχη με τη Δύση έφτασε στο απόγειό της την άνοιξη του 1999, μετά τους βομβαρδισμούς του NATO στην πρώην Γιουγκοσλαβία¹⁶². Σε διάστημα δύο εβδομάδων, το ποσοστό του πληθυσμού που έτρεφε αντιαμερικανικά αισθήματα αυξήθηκε από 32% σε 64%¹⁶³. Δύο είναι οι βασικοί λόγοι που ενίσχυαν τον αντιαμερικανισμό στη ρωσική κοινωνία στα τέλη της δεκαετίας του 1990: Πρώτον, η

¹⁵⁸ Fawn, Rick, “Realignments in Russian Foreign Policy”, Frank Cass Publishers, London, 2003, σελ. 15.

¹⁵⁹ Donaldson H.R., Noguee J.L., “The Foreign Policy of Russia-Changing Systems, Enduring Interests”, M.E. Sharpe, New York, 2002, σελ.241-247.

¹⁶⁰ Ivanov I.S., “The New Russian Foreign Policy”, Foreword by H.A.Kissinger, Nixon Center and Bookings Institution Press, Washington, 2002, σελ.114.

¹⁶¹ Reddaway P., Glinski D., “The tragedy of Russia’s Reforms-Market Bolshevism against Democracy”, United States Institute of Peace, Washington, 2001, σελ. 292-298.

¹⁶² Βλ.: Service, Robert, “Russia-Experiment with a people, From 1991 to the present”, London: McMillan, 2002, σελ.172-174.

¹⁶³ Fawn, Rick, “Realignments in Russian Foreign Policy”, Frank Cass Publishers, 2003, σελ. 14-15.

συνεχιζόμενη οικονομική κρίση και η «θεραπεία- σοκ»¹⁶⁴, σε συνδυασμό με την απογοήτευση λόγω έλλειψης οικονομικής βοήθειας από τη Δύση. Για διάφορους λόγους η πολυαναμενόμενη από της ρωσικές κυβερνητικές ελίτ οικονομική βοήθεια στα πλαίσια του σχεδίου Μάρσαλ δεν έφτασε ποτέ. Η ευρεία οικονομική κρίση που είχε ξεκινήσει από το 1992 επιδεινώθηκε από την έλλειψη δανείων τον Αύγουστο του 1998 και από τη σημαντική υποτίμηση του ρουβλίου, ενώ την ίδια περίοδο, το ήδη χαμηλό βιοτικό επίπεδο μειώθηκε κατά 30%¹⁶⁵. Δεύτερον, η στάση της Δύσης, κυρίως ως προς την επέκταση του NATO, και τους βομβαρδισμούς της πρώην Γιουγκοσλαβίας, αύξησαν τη στήριξη στους εθνικιστές στρατιωτικούς στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό της Ρωσίας, για τους οποίους, η Δύση φαινόταν φυσικός εχθρός. Ειδικά την περίπτωση του Κοσσυφοπεδίου, η Ρωσία την εξέλαβε περισσότερο σαν αποκάλυψη της κρυφής ατζέντας των ΗΠΑ, οι οποίες αφήφισαν όχι μόνο τη Ρωσία, αλλά και τα ΗΕ και το Διεθνές Δίκαιο, παρά σαν την εκπλήρωση μιας παγκόσμιας αποστολής. Οι σχέσεις Ρωσίας- Δύσης εκείνη την περίοδο έγιναν περισσότερο ανταγωνιστικές απ' ό τι ήταν αμέσως μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Γιέλτσιν κατηγόρησε τις ΗΠΑ ότι επεδίωκαν να μετατρέψουν τη Γιουγκοσλαβία σε προτεκτοράτο, ενώ θεωρούσε ότι ο πόλεμος αυτός θα δημιουργούσε μοναδικό προηγούμενο στις Διεθνείς Σχέσεις, επιτρέποντας στο εξής στις ΗΠΑ να επεμβαίνουν στα εσωτερικά ζητήματα κυρίαρχων κρατών. Διάφορες κινήσεις εκ μέρους της Ρωσίας κατά τη διάρκεια του πολέμου, όπως η μεταφορά στόλου από τη Μαύρη Θάλασσα στην Αδριατική και η κατάληψη του αεροδρομίου της Πρίστινα από ειδικές σοβιετικές δυνάμεις, έγιναν αποδεκτές με ιδιαίτερο ενθουσιασμό στη Μόσχα, ενώ ήταν φανερό και η ικανοποίηση της τελευταίας για το γενικότερο αίσθημα δυσφορίας που είχε προκαλέσει σε όλη την Ευρώπη το παράζ

¹⁶⁴ Η θεραπεία- σοκ που ξεκίνησε το 1992 συνεισέφερε σίγουρα στη μείωση της πολιτικής εμπιστοσύνης μεγάλου τμήματος του πληθυσμού. Ο ρωσικός πληθυσμός συνεχώς φτώχαινε, εξαιτίας της μείωσης της παραγωγής, της φιλελευθεροποίησης των τιμών και του υπερβολικού πληθωρισμού. Γιατροί, δάσκαλοι, επιστήμονες, υπάλληλοι και άλλοι, που είχαν υποστηρίξει τα προηγούμενα χρόνια τις δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις και τη μετάβαση στην οικονομία της αγοράς, συγκαταλέγονται στα θύματα της μονεταριστικής αυτής πολιτικής. Βλ. Reddaway P., Glinski D., "The tragedy of Russia's Reforms-Market Bolshevism against Democracy", United States Institute of Peace, Washington, 2001, σελ. 298-303.

¹⁶⁵ Reddaway P., Glinski D., "The tragedy of Russia's Reforms-Market Bolshevism against Democracy", United States Institute of Peace, Washington, 2001, σελ. 595-604.

των βομβαρδισμών.¹⁶⁶ Η περίοδος 1999-2000 έμοιαζε με επιστροφή στον Ψυχρό Πόλεμο. Η εθνικιστική ιδεολογία της «Μεγάλης Ρωσίας» ενισχύθηκε ιδιαίτερα και κέρδισε την πλειοψηφία των ρωσικών πολιτικών ελίτ. Η ιδέα ενός πολυπολικού συστήματος διαψεύσθηκε, καθώς στην πράξη κυριαρχούσε μία και μοναδική υπερδύναμη. Το αίσθημα της νοσταλγίας για το περασμένα μεγαλεία της Ρωσίας κυριάρχησε σε πολιτικούς και ακαδημαϊκούς κύκλους. Η νέα «εναλλακτική» εξωτερική πολιτική που ασκήθηκε βασίστηκε στη θεωρία της Ευρασίας με κεντρική την ιδέα της εθνικής ενότητας ως η καρδιά του ρωσικού έθνους.

Κατά τη διάρκεια της δεύτερης αυτής περιόδου της μετασοβιετικής εξωτερικής πολιτικής δεν υπήρξαν αλλαγές ως προς τη λειτουργία της ΚΑΚ. Η ενσωμάτωση των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών αποτελούσε βασική προτεραιότητα. Η δημιουργία μιας «ευρασιατικής» συνομοσπονδίας, που θα υποδήλωνε πολιτική κυριαρχία, ανεξαρτησία, κοινή οικονομική και αμυντική πολιτική και διατήρηση «ανθρωπιστικών» σχέσεων μεταξύ των κρατών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης αποτελούσε πρωταρχικό πολιτικό στόχο. Στην πράξη, αυτός ο θεσμός δεν λειτούργησε, ενώ οι πρωτοβουλίες για τη συνένωση με την Λευκορωσία το 1997 εξυπηρετούσαν κυρίως οπορτουνιστικούς πολιτικούς σκοπούς¹⁶⁷. Η κρίση του 1998 είχε καταστήσει τη Ρωσία πολύ λιγότερο ελκυστική στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, οι οποίες ένιωθαν περισσότερο ασφαλείς εκτός της σοβιετικής επιρροής. Πολλές μάλιστα από αυτές, όπως η Ουκρανία, το Αζερμπαϊτζάν, το Ουζμπεκιστάν, επιδιώκοντας να διατηρήσουν την κυριαρχία στις περιοχές τους η καθεμία για τους λόγους της, είχαν αντιταχθεί φανερά στη Ρωσία.¹⁶⁸

Στη Μέση Ανατολή η ρωσική έντονη αντίθεση στα μονομερή αμερικάνικα στρατιωτικά μέτρα εναντίον του Ιράκ, που επιβλήθηκαν πρώτη φορά το 1994, συνεχίστηκε και για τα έτη 1997-1999. Η στάση αυτή έδινε τη δυνατότητα στη Ρωσία και προσωπικά στον Primakov να προβάλλεται με τον ρόλο του διαμεσολαβητή, επιτρέποντάς του να ισχυρίζεται ότι η Μόσχα παίζει ζωτικό ρόλο

¹⁶⁶ Gorodetsky, Gabriel, "Russia between East and West-Russian Foreign Policy in the Threshold of the Twenty First Century", Frank Cass, London, 2003, σελ. XIII-XIV (introduction).

¹⁶⁷ Service, Robert, "Russia-Experiment with a people, From 1991 to the present", London: McMillan, 2002, σελ. 174-175.

¹⁶⁸ Fawn, Rick, "Realignments in Russian Foreign Policy", Frank Cass Publishers, London, 2003, σελ. 16-17.

στην καθυστέρηση στρατιωτικής αναμέτρησης στο Ιράκ¹⁶⁹. Προσπαθώντας να αποδείξει ότι η Ρωσία εξακολουθούσε να είναι μια υπερδύναμη με αποτελεσματικότητα στην περιφερειακή πολιτική δεν έχασε την ευκαιρία να μεσολαβήσει και στην αραβοϊσραηλινή διαμάχη, επισκεπτόμενος τον Νοέμβριο του 1996 και τον Οκτώβρη του 1997 το Ισραήλ, την Παλαιστινιακή Αρχή και τα γειτονικά κράτη, ενώ τον Μάιο του 1997 παρενέβη και στην κρίση του Λιβάνου, προσπαθώντας να πείσει Συρία και Λίβανο να σταματήσουν την ενίσχυση της Χεζμπολάχ¹⁷⁰. Ωστόσο, η τάση αυτή του Πριμακόφ να προσπαθεί να πείσει για την επικείμενη επιστροφή της Ρωσίας στη Μέση Ανατολή, παραβλέποντας το γεγονός ότι η ικανότητα της πρώτης να ασκεί πολιτική επιρροή στην περιοχή έχει πάψει να υφίσταται από τα μέσα της δεκαετίας του '50, και οι «βαρύγδουπες» δηλώσεις του προς στην κατεύθυνση αυτή, φυσικά δεν αύξησαν το περιφερειακό ανάστημα της Ρωσίας. Ούτε η έντονη διπλωματική κινητικότητα, ούτε οι προσωπικές ικανότητες του Πριμακόφ κατάφεραν να πραγματοποιήσουν τις ρωσικές αυτές επιθυμίες. Οι προφορικές δηλώσεις απείχαν πολύ από την πράξη. Η μεταφορά του Πριμακόφ στο αξίωμα του πρωθυπουργού τον Σεπτέμβριο του 1998 δεν άλλαξε τα δεδομένα ως προς την επιρροή της Ρωσίας στον αραβικό κόσμο. Ωστόσο, παρόλο που μετριάστηκε κατά πολύ η ενθουσιώδης ρητορική, η Ρωσία εξακολουθούσε να ισχυρίζεται ότι ο ρόλος της είναι καθοριστικός στην άσκηση της περιφερειακής πολιτικής.

Το στοιχείο που χαρακτήριζε τόσο τη διακυβέρνηση Πριμακόφ (1998-1999), όσο και τη θητεία του τελευταίου στο Υπουργείο Εξωτερικών (1996-1998) ήταν εκείνο του πραγματισμού. Παρόλο που συνιστά μια μη-ιδεολογική προσέγγιση, ο πραγματισμός από μόνος του αποτελεί μέρος μιας ιδεολογικοποιημένης πρακτικής. Μια πραγματιστική στρατηγική στην οικονομία απαιτεί τον ενεργό ρόλο του κράτους, ενώ κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής οι στόχοι υποτίθεται είναι ξεκάθαροι και μόνο τα μέσα ρυθμίζονται με πραγματιστικά κριτήρια. Αν και ο πραγματισμός του Πριμακόφ ήταν σχετικά ευέλικτος και διατηρούσε πολλά στοιχεία της «φιλελεύθερης» περιόδου Κοζίρεφ (1992-1996), τα στοιχεία εκείνα που

¹⁶⁹ Βλ. Ivanov I.S., "The New Russian Foreign Policy", Foreword by H.A.Kissinger, Nixon Center and Bookings Institution Press, Washington, 2002, σελ.132-133.

¹⁷⁰ Gorodetsky, G., "Russia between East and West-Russian Foreign Policy in the Threshold of the Twenty First Century", Frank Cass, London, Portland, 2003, σελ.164-165.

αποδίδονται αποκλειστικά στην προσωπικότητα του Πριμακόφ θυμίζουν περισσότερο τη σοβιετική περίοδο. Παράλληλα, ενώ στοιχεία του «νέου ρεαλισμού» του Πούτιν (βλ. παρακάτω) συναντάμε και στην περίοδο Πριμακόφ, με την ανάληψη της ηγεσίας από τον πρώτο έγιναν πιο σαφή τα όρια της ρωσικής ισχύος, τα οποία βέβαια περιορίζονταν από την οικονομική αδυναμία της χώρας. Αυτό δεν σήμαινε ότι εγκαταλείφθηκαν οι φιλοδοξίες για παγκόσμια επιρροή, απλά έγινε μια πιο συνειδητή προσπάθεια να συνδυαστούν οι φιλοδοξίες με τα διαθέσιμα μέσα.¹⁷¹

5. Η «ΜΕΓΑΛΗ ΡΩΣΙΑ» ΤΟΥ ΠΟΥΤΙΝ: 2000- Σεπτέμβριος 2001

Στις αρχές του 2000 ο Βλαντιμίρ Πούτιν διεξήγαγε την προεκλογική του εκστρατεία με το σύνθημα «Μεγάλη Ρωσία» και «Ισχυρό ρωσικό κράτος», αλλά χωρίς κάποιο συγκεκριμένο λεπτομερές σχέδιο. Η ιδεολογία αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια «εναλλακτική πολιτική προς της Δύση» ή ακόμα και μία «πολιτική απομονωτισμού». Αργότερα, στις αρχές του 2001 ο Πούτιν έθεσε τα κριτήρια της πολιτικής του: σαφής καθορισμός των εθνικών προτεραιοτήτων, πραγματισμός και οικονομική αποδοτικότητα. Ακόμα και αυτές οι δηλώσεις όμως επιδέχονταν πολλές ερμηνείες. Στο άκουσμά τους ήταν πολλά υποσχόμενες, αλλά δεν φώτιζαν ξεκάθαρα του στόχους της εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, η γραμμή που ακολούθησε ο Πούτιν στη συνέχεια κάθε άλλο παρά απομονωτιστική αποδείχτηκε. Εξαρχής εμφανίστηκε μια δυναμική ανάπτυξη σχέσεων με τις άλλες χώρες, ενώ ο ίδιος ο Πούτιν το φθινόπωρο του 2001 επιβεβαίωσε το μη απομονωτιστικό χαρακτήρα της εξωτερικής πολιτικής του. Μόνο κατά το έτος 2000 η Ρωσία είχε συμμετάσχει σε 269 διεθνείς συσκέψεις¹⁷². Βασικά χαρακτηριστικά της εξωτερικής πολιτικής Πούτιν ήταν πρωτίστως η ανάπτυξη των σχέσεων με τις ευρωπαϊκές χώρες, ο πραγματισμός, και η ανάπτυξη οικονομικών σχέσεων με τις υπόλοιπες.

¹⁷¹ Sakwa, Richard, "Putin's Foreign Policy: "Transforming the East" στο: Gorodetsky, Gabriel, "Russia between East and West-Russian Foreign Policy in the threshold of the 21st Century", Frank Cass, London, Portland, 2003, σελ.174-175.

¹⁷² Fawn, Rick, "Realignments in Russian Foreign Policy", Frank Cass Publishers, London, 2003, σελ.17.

Ενώ κατά την πρώτη μετασοβιετική περίοδο η εξωτερική πολιτική της Ρωσικής Ομοσπονδίας ήταν προσανατολισμένη προς τις ΗΠΑ, από το 2000 έχει ξεκάθαρα ευρωπαϊκή κατεύθυνση. Η Ευρώπη θεωρείτο φυσικός εταίρος, κι έτσι ο Πούτιν και η κυβέρνησή του προέβησαν σε ανάπτυξη διμερών σχέσεων με όλα τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη¹⁷³. Η Γερμανία ήταν ήδη ο βασικός εμπορικός και οικονομικός εταίρος από την πτώση του κομμουνισμού. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όμως, παρατηρείται στην ανάπτυξη των ρωσοβρετανικών σχέσεων: Ο Βρετανός πρωθυπουργός Τόνι Μπλερ υπήρξε ο πρώτος επίσημος διεθνής εταίρος του Πούτιν, ενώ σε λιγότερο από δύο χρόνια οι δύο ηγέτες πραγματοποίησαν δέκα προσωπικές συναντήσεις.¹⁷⁴

Η προτεραιότητα στην ανάπτυξη σχέσεων με την Ευρώπη είναι αξιοσημείωτη ιδιαίτερα αν λάβουμε υπ' όψη ότι η ταύτιση της Ρωσίας με την Ευρώπη δεν αναγνωρίζεται από μεγάλο μέρος των πολιτικών και ακαδημαϊκών ρωσικών κύκλων. Τόσο ιδεολογικά όσο και πολιτικά η Ρωσία αναζητεί ακόμα την εθνική της ταυτότητα. Οι φιλελεύθεροι και οι δημοκράτες θεωρούν τη Ρωσία μέρος της Ευρώπης και του παγκόσμιου πολιτισμού, κι ότι πρέπει να ενσωματωθεί στην παγκόσμια και ευρωπαϊκή κοινότητα. Η αντίθετη άποψη υποστηρίζεται από τους κομμουνιστές και τους εθνικιστές, οι οποίοι θεωρούν ότι η Ρωσία πρέπει να ηγείται της συμμαχίας των αντι-δυτικών χωρών. Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 επικρατούσε η διαμάχη «ατλαντιστών»- «ευρασιατιστών», διαμάχη μεταξύ αντίληψης για τη Δύση –Ανατολή¹⁷⁵.

Με την ανάληψη της προεδρίας από τον Πούτιν επαναπροσδιορίστηκαν οι έννοιες Ανατολής και Δύσης. Η απόρριψη της «ευρασιατικής» ιδεολογίας δεν σήμαινε και απόρριψη μιας δυναμικής εξωτερικής πολιτικής προς την Ασία. Η βελτίωση των σινο-σοβιετικών σχέσεων ήταν ουσιώδους σημασίας για τη Ρωσία¹⁷⁶. Η Κίνα αποτελεί χώρα-κλειδί για την πολιτική της Ρωσίας σε Σιβηρία και Άπω Ανατολή. Για περισσότερο από 30 χρόνια η περιοχή των ρωσοκινεζικών συνόρων

¹⁷³ Donaldson H.R., Noguee J.L., "The Foreign Policy of Russia-Changing Systems, Enduring Interests", M.E. Sharpe, New York, 2002, σελ.331.

¹⁷⁴ Ο.π. σημ. 52.

¹⁷⁵ Gorodetsky, G., "Russia between East and West-Russian Foreign Policy in the Threshold of the Twenty First Century", Frank Cass, London, Portland, 2003, σελ.174.

¹⁷⁶ Service, Robert, "Russia-Experiment with a people, From 1991 to the present", London: McMillan, 2002, σελ.178.

(που εκτείνονται στα 4000 χιλιόμετρα), αποτελούσε πεδίο αντιπαράθεσης και συγκρούσεων, που πλέον έχουν δώσει τη θέση τους σε μια μη βίαιη αλλά ανεξέλεγκτη μετανάστευση Κινέζων πολιτών στα αραιοκατοικημένα ρωσικά εδάφη. Η δημογραφική αυτή «τρύπα» στην Άπω Ανατολή αποτελεί απειλή για τη Ρωσία, ως προς την διατήρηση του ελέγχου της στην περιοχή. Έτσι, τον Ιούλιο του 2001 Ρωσία και Κίνα υπέγραψαν συνθήκη οικονομικής και ευρύτερης συνεργασίας, στην οποία ωστόσο τονίστηκε πως δεν περιλαμβάνεται το στρατιωτικό σκέλος, καθώς και ότι δεν πρόκειται περί συμμαχίας έναντι κάποιας τρίτης χώρας. Η Ρωσία επίσης εντατικοποίησε τις σχέσεις της με Βόρεια και Νότια Κορέα, ενώ βελτίωσε και τις σχέσεις της με την Ιαπωνία. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Πούτιν στο Τόκιο τον Σεπτέμβριο του 2000 μεταξύ άλλων αναγνωρίστηκε και η Διακήρυξη του 1956 στην οποία αναφερόταν ότι η Σοβιετική Ένωση παρέδιδε στην Ιαπωνία μία από τις Κουρίλες νήσους¹⁷⁷. Η οικονομική συνεργασία των δύο χωρών αυξάνεται συνεχώς, ενώ η Ρωσία έγινε πλήρες μέλος του Asian-Pacific Economic Cooperation¹⁷⁸.

Επομένως, η ρωσική εξωτερική πολιτική της νέας χιλιετίας αναδεικνύεται ως πιο πραγματιστική στην ευρασιατική εκδοχή της, ενώ στηρίζεται σε γεωπολιτικά κριτήρια¹⁷⁹. Η Ρωσία συνορεύει με έξι μεγάλες γεωγραφικές περιοχές: την Ευρώπη, τη Μέση Ανατολή, τη Μεσόγειο, την Κεντρική Ασία, την Κίνα και την Άπω Ανατολή. Η πολιτική προς την ευρύτερη περιοχή της Ασίας πρέπει να είναι δυναμική και αυτό είναι απόλυτα κατανοητό από το Κρεμλίνο. Η αλλαγή αυτή στην πολιτική προς την Ασία δεν στηρίζεται σε δογματισμούς, αλλά σε πραγματιστικά, ρεαλιστικά κριτήρια για μια δυναμική παρουσία στην περιοχή παράλληλα με την ανάπτυξη ευρωπαϊκής πολιτικής.

Ο ρεαλισμός αυτός έγινε αισθητός και στις σχέσεις της Ρωσίας με τις χώρες της ΚΑΚ¹⁸⁰. Είχε πλέον καταστεί σαφές ότι η οικονομική ενσωμάτωση των πρώην

¹⁷⁷ Fawn, Rick, "Realignments in Russian Foreign Policy", Frank Cass Publishers, London, 2003, σελ.19.

¹⁷⁸ Ivanov I.S., "The New Russian Foreign Policy", Foreword by H.A.Kissinger, Nixon Center and Bookings Institution Press, Washington, 2002, σελ.126-127.

¹⁷⁹ Ο ρόλος της Δύσης γενικά επιδέχεται πολλών ερμηνειών. Οι επικρατέστερες είναι η γεωπολιτική, γεωοικονομική και η γεω- ιδεολογική προσέγγιση. Βλ. σχετικά: Gorodetsky, G., "Russia between East and West-Russian Foreign Policy in the Threshold of the Twenty First Century", Frank Cass, London, Portland, 2003, σελ.174-181.

¹⁸⁰ Gorodetsky, G., "Russia between East and West-Russian Foreign Policy in the Threshold of the Twenty First Century", Frank Cass, London, Portland, 2003, σελ.125-130.

σοβιετικών χωρών στα πλαίσια της ΚΑΚ ήταν ανέφικτη. Ο όγκος των εμπορικών συναλλαγών είχε μειωθεί σημαντικά μεταξύ Ρωσίας και των πρώην σοβιετικών χωρών, ενώ οι τελευταίες συχνά επεδίωκαν συνεργασίες με τις ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι, η Ρωσία ακολούθησε μια πραγματιστική πολιτική, επιδιώκοντας ανάπτυξη διμερών συνεργασιών μόνο με εκείνες τις χώρες της ΚΑΚ που ήταν πρόθυμες να το κάνουν¹⁸¹. Αναγνώρισε χωρίς δισταγμό την πλήρη ακεραιότητα των κρατών της πρώην ΕΣΣΔ και απέκλεισε κάθε σκέψη περί αναβίωσης της Σοβιετικής Ένωσης, ρίχνοντας το βάρος στην οικονομική ανάπτυξη που είναι απαραίτητη όχι μόνο για την επιβίωση του ρωσικού κράτους αλλά και για την άσκηση μίας πιο αποτελεσματικής εξωτερικής πολιτικής. Η χαρακτηριστικότερη δε περίπτωση αποϊδεολογικοποίησης της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής είναι αυτή της ένωσης Ρωσίας-Λευκορωσίας. Η σειρά συνθηκών οι οποίες υπεγράφησαν κατά σειρά το 1996, το 1997 και το 1999 μεταξύ Γέλτσιν-Λουκασένκο¹⁸² δεν έχουν ακόμα τεθεί σε ισχύ κυρίως για ένα λόγο: διότι ο Πούτιν θέλει η ένωση να μην επιβαρύνει την ρωσική οικονομία, αλλά τα βήματα ενοποίησης να γίνουν πάνω στην βάση αμοιβαίου συμφέροντος¹⁸³.

Για την ακρίβεια η εξωτερική πολιτική της τρίτης αυτής μετασοβιετικής περιόδου δεν είναι ότι στερείται ιδεολογίας. Από τα ιδεολογικά άκρα αφενός της σοβιετικής «παγκόσμιας κομμουνιστικής επανάστασης» και αφετέρου της συνεργασίας με τη Δύση κατά την πρώτη μετασοβιετική περίοδο, περάσαμε στην ιδέα του «ισχυρού ρωσικού κράτους», η οποία ωστόσο είναι ιδεολογικά ουδέτερη, αφού δεν περιλαμβάνει την ιδέα του «εχθρού» της χώρας. Αντιθέτως, στηρίζεται σε μια ρεαλιστική πολιτική με βασικό και πρωταρχικό κριτήριο την αποδοτικότητα της οικονομίας. Απ' τη σκοπιά «Δύσης-Ανατολής» η πρώτη αυτή περίοδος χαρακτηρίζεται από μια ισορροπία των ευρωπαϊκών και ασιατικών προτεραιοτήτων. Απ' τη σκοπιά του τρίπτυχου «ΗΠΑ-Ευρώπη-Ρωσία» δίνεται σαφώς προτεραιότητα στον ευρωπαϊκό χώρο. Οι διμερείς σχέσεις Ρωσίας με τις ευρωπαϊκές χώρες

¹⁸¹ Φίλης, Κωνσταντίνος, "Putin's Realpolitik: Toward a Foreign Policy of the Possible (March 2000-March 2004), University of Reading, June 2006

¹⁸² Service, Robert, "Russia-Experiment with a people, From 1991 to the present", London: McMillan, 2002, σελ.174-175.

¹⁸³ Φίλης, Κωνσταντίνος, "Putin's Realpolitik: Toward a Foreign Policy of the Possible (March 2000-March 2004), University of Reading, June 2006

αυξήθηκαν σημαντικά. Αντίθετα, οι σχέσεις με το NATO δεν σημείωσαν πρόοδο. Ωστόσο, χαρακτηρίζονται πολύ λιγότερο συγκρουσιακές, ενώ η κατεύθυνση της στενότερης συνεργασίας περιλήφθηκε στην ατζέντα και των δύο πλευρών.

6. ΜΕΤΑ ΤΗΝ 11^η ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2001: ΑΝΤΙΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ;

Τα δεδομένα στις διεθνείς σχέσεις ανατράπηκαν εντελώς μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη και τον επακόλουθο πόλεμο κατά της παγκόσμιας τρομοκρατίας που κήρυξαν οι ΗΠΑ. Ο επαναπροσδιορισμός των προτεραιοτήτων εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής ήταν επιτακτική ανάγκη για όλες τις χώρες. Η Ρωσία προσέφερε στήριξη στις ΗΠΑ, σημαντικές απόρρητες πληροφορίες και αεροδιαδρόμους για τη διευκόλυνση των νατοϊκών αεροσκαφών παντός τύπου που κατευθύνονταν προς το Αφγανιστάν,¹⁸⁴ ενώ συμφώνησε και στην εγκατάσταση αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων σε χώρες της Κεντρικής Ασίας όπως το Ουζμπεκιστάν, το Κιργιστάν και το Τατζικιστάν¹⁸⁵. Η Μόσχα είχε πολλές επιλογές αντίδρασης στα γεγονότα. Θα μπορούσε για παράδειγμα να είχε αναπτύξει μια παθητική στάση, εκφράζοντας απλά τη συμπαραστάσή της και ενισχύοντάς ηθικά τις ΗΠΑ, όπως έπραξε η Κίνα. Ή θα μπορούσε να είχε διατηρήσει ουδέτερη στάση, βοηθώντας τις ΗΠΑ να έρθουν σε συμφωνία με το Ουζμπεκιστάν και το Τατζικιστάν, αλλά παραμένοντας εκτός νυμφώνος, όπως έπραξε η Ινδία. Αντίθετα, η Ρωσία ανέλαβε ενεργό ρόλο στην κατεύθυνση της συνεργασίας με τη Δύση με κοινό σύνθημα την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Τις επόμενες μέρες μετά την 11^η Σεπτεμβρίου το Κρεμλίνο ανακοίνωσε το νέο μακροχρόνιο σχέδιο εποικοδομητικού διαλόγου και συνεργασίας με τη Δύση και τις ΗΠΑ, το οποίο επισφραγίστηκε με την επίσκεψη του Πούτιν στην Ουάσινγκτον τον Οκτώβρη του 2001 και τις συναντήσεις του με Ευρωπαίους ηγέτες. Σε γενικές γραμμές το σχέδιο ακολουθήθηκε παρά τις εμφανείς δυσκολίες που συναντούσε η ρωσική πλευρά. Η Μόσχα δέχτηκε την κατάργηση της Συνθήκης για τους Βαλλιστικούς Πυραύλους του 1972 (ABM) που

¹⁸⁴ Sakwa, Richard, "Putin: Russia's Choice", New York Routledge, 2004, σελ. 216-217.

¹⁸⁵ Service, Robert, "Russia-Experiment with a people, From 1991 to the present", London: McMillan, 2002, σελ. 178-180.

πρότειναν οι ΗΠΑ, παρά το ότι θεωρούσε αυτό το βήμα πολιτικό λάθος¹⁸⁶. Το Κρεμλίνο επίσης επέτρεψε την αμερικάνικη στρατιωτική εμπλοκή στην Γεωργία παρά το ότι αντιδρούσε στην συνεργασία της Δύσης με τις χώρες της Κεντρικής Ασίας¹⁸⁷. Τι χειροπιαστό όφελος θα είχε η Ρωσία με όλες αυτές τις παραχωρήσεις; Η δημιουργία «συμμαχίας ενάντια στην τρομοκρατία» με τις ΗΠΑ για τον Πούτιν ήταν ζήτημα αρχής επομένως θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα απτά οφέλη παραβλέπονται. Ωστόσο, η Μόσχα κέρδισε δύο σαφή, άμεσα και σημαντικά πλεονεκτήματα: αφενός την ανατροπή του εχθρικού καθεστώτος των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν από της υποβοηθούμενες από τη Ρωσία συμμαχικές δυνάμεις, που από καιρό απειλούσε το συμμαχικό προς τη Ρωσία Τατζικιστάν¹⁸⁸ και αφετέρου την υποχώρηση της κριτικής προερχόμενης από τη Δύση για τον πόλεμο στην Τσετσενία¹⁸⁹, που εν μέρει επαναπροσδιορίστηκε και εντάχθηκε τα πλαίσια της καταπολέμησης της διεθνούς τρομοκρατίας.

Η μεγαλύτερη ωστόσο αλλαγή αφορά στις σχέσεις της Ρωσίας με το NATO, οι οποίες μπήκαν σε μία εντελώς νέα τροχιά. Από τις γενικού περιεχομένου συζητήσεις πέρασαν σε λεπτομερείς πολιτικές διαπραγματεύσεις για την εύρεση του μηχανισμού με τον οποίο η Ρωσία θα συμμετείχε αποτελεσματικά στις δραστηριότητες του NATO. Φυσικά, σ' αυτή την περίπτωση το NATO θα ήταν ένας διαφορετικός οργανισμός. Θα γινόταν το βασικό όργανο της ευρωπαϊκής ασφάλειας, καθώς με τη ρωσική συμμετοχή θα έχανε το ρόλο του ως αμυντικό στρατιωτικό μπλοκ. Πολιτικοί αναλυτές της εποχής εκτιμούσαν ότι το NATO θα σταματούσε να υπάρχει σε μια πενταετία. Θεωρούσαν ότι δεν ήταν πλέον επαρκές για να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα, ενώ η φρενίτιδα περί εισόδου της Ρωσίας στον Οργανισμό αποδιδόταν στην ανασφάλεια μεγάλου μέρους της πολιτικής ελίτ που είχε προκληθεί κυρίως λόγω της αποφασιστικότητας των Βαλτικών Χωρών να συμμετάσχουν στην Βορειοατλαντική Συμμαχία. Για τον Πούτιν, ωστόσο, προείχε να εξασφαλίσει την ασφάλεια της χώρας του στη νέα

¹⁸⁶ Donaldson H.R., Noguee J.L., "The Foreign Policy of Russia-Changing Systems, Enduring Interests", M.E. Sharpe, New York, 2002, σελ.335.

¹⁸⁷ Sakwa, Richard, "Putin: Russia's Choice", New York Routledge, 2004, σελ. 216-217.

¹⁸⁸ Service, Robert, "Russia-Experiment with a people, From 1991 to the present", London: McMillan, 2002, σελ.179.

¹⁸⁹ Βλ. Donaldson H.R., Noguee J.L., "The Foreign Policy of Russia-Changing Systems, Enduring Interests", M.E. Sharpe, New York, 2002, σελ.265-266.

χιλιετία κι έτσι δεν λάμβανε καθόλου υπ' όψη του τις παράλογες αυτές φοβίες πολιτικών που παρέμεναν προσκολλημένοι στον προηγούμενο αιώνα. Όπως δήλωσε ο πρόεδρος Πούτιν «η Ρωσία είναι έτοιμη να συνεργαστεί με το NATO μέχρι κάποιο σημείο, αν όμως κληθεί να γίνει πλήρες μέλος του Οργανισμού, ίσως να αλλάξει τη θέση της»¹⁹⁰.

Ο πρόεδρος Πούτιν με την πολιτική του «αντιτρομοκρατικού συνασπισμού» και των καλών, σχεδόν «συμμαχικών» σχέσεων με τις ΗΠΑ και το NATO απείχε πολύ από την δογματική νοοτροπία που διατηρούσε μεγάλο τμήμα των ρωσικών δημόσιων και πολιτικών ελίτ. Στις αρχές του 2002 υπήρχε μεγάλο κενό μεταξύ των απόψεων του Πούτιν και εκείνων των υπόλοιπων μελών του κυβερνητικού κατεστημένου, παρόμοιο με εκείνο των ετών 1993-1994, όπου είχε ενισχυθεί ιδιαίτερα η εθνικιστική αντιπολίτευση σε σημείο που αργότερα η γραμμή της να αποτελεί και επίσημη πολιτική. Εντούτοις, η επίσημη γραμμή που ακολουθήθηκε από τον Πούτιν είχε τρεις βασικές προτεραιότητες: η πρώτη αφορά στα συμφέροντα της ίδιας της χώρας. Η εξωτερική πολιτική «υπηρετεί» την εσωτερική πολιτική, η οποία απαιτεί την ανάπτυξη αποτελεσματικού συστήματος ασφάλειας, την αύξηση του βιοτικού επιπέδου και τη δημιουργία «κοινωνίας των πολιτών». Η Ρωσία πρέπει να έχει συνεχή διπλωματική παρουσία και να χρησιμοποιεί σωστά και προσεκτικά τα δεδομένα που παρουσιάζονται στο εξωτερικό. Η δεύτερη προτεραιότητα έχει να κάνει με μια μη-απομονωτική πολιτική και συγκεκριμένα με την ενσωμάτωση στην κοινότητα των δημοκρατικών κρατών και των διεθνών οικονομικών δομών. Και τέλος, η τρίτη προτεραιότητα συνίσταται σε μία έντονη παρουσία και δυναμική πολιτική προς όλες τις κατευθύνσεις, διατηρώντας μια ισορροπία ανάμεσα σε Δύση και Ανατολή, Ευρώπη και Ασία¹⁹¹.

Στο σύνολό της η πολιτική αυτή υποδηλώνει την ουσιαστική πρόοδο που επιτεύχθηκε στην αντικατάσταση της δογματικής και ιδεολογικής προσέγγισης από μια πραγματιστική και ρεαλιστική. Η γεωοικονομία υπερίσχυσε της γεωπολιτικής¹⁹² καθώς η αντιμετώπιση των εσωτερικών κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων

¹⁹⁰ Fawn, Rick, “Realignments in Russian Foreign Policy”, Frank Cass Publishers, London, 2003, σελ.25.

¹⁹¹ Ο.π. σημ.68. σελ.26.

¹⁹² Gorodetsky, G., “Russia between East and West-Russian Foreign Policy in the Threshold of the Twenty First Century”, Frank Cass, London, Portland, 2003, σελ.190-191.

αποτελέσει πρωταρχικό στόχο, και τον μόνο τρόπο μέσω του οποίου θα διασφαλιζόνταν καλύτερα τα εθνικά συμφέροντα και θα αναδιδόταν η Ρωσία σε ένα πραγματικά ισχυρό κράτος, χωρίς να στηρίζεται στην παλιά ιδέα της «Μεγάλης Ρωσίας». Πραγματισμός, οικονομικές επιτυχίες, λιγότερη ευφορία από τη δεκαετία του '90, περισσότερο κοινή λογική, αποπολιτικοποίηση της εξωτερικής πολιτικής και προοπτική αποστρατικοποίησης. Αυτή φαίνεται να είναι η «ιδεολογία» της ρωσικής διπλωματίας στην αυγή του 21^{ου} αιώνα. Η μεγαλύτερη πρόκληση στο εξής θα είναι να καθιερωθεί αυτός ο πραγματισμός και να καταστεί μη αναστρέψιμος.

Η απόφαση του Μπους να εισβάλει στο Ιράκ είχε αρχίσει να εξελίσσεται σε μια σημαντική δοκιμασία την νέας, κυρίως προσωπικής, σχέσης που είχαν δημιουργήσει εκείνος και ο Πούτιν. Από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου οι Ρώσοι αντιστέκονταν στην επιβολή της Αμερικής στον κόσμο, αλλά είχαν αποδειχτεί ανίκανοι να την ανακόψουν. Οι επεμβάσεις στη Βοσνία και στο Κόσοβο είχαν εξοργίσει ιδιαίτερα τις αντιαμερικανικές δυνάμεις μέσα στη Ρωσία. Το Ιράκ όμως είχε ακόμα μεγαλύτερη στρατηγική σημασία για τον Πούτιν. Ήταν κάτι που ο Πούτιν δεν μπορούσε εύκολα να δεχτεί και μάλιστα αδιαμαρτύρητα. Το ενδιαφέρον της Ρωσίας για το Ιράκ αναγόταν σε δεκαετίες νωρίτερα, στην εποχή που η Σοβιετική Ένωση καλλιεργούσε πελατειακά κράτη στον αραβικό κόσμο και είχε δεχτεί με χαρά τον Σαντάμ Χουσεΐν, καθώς μετέτρεψε το πρώην βρετανικό προτεκτοράτο σε μια υπολογίσιμη δύναμη στην περιοχή. Τα τελευταία χρόνια της διακυβέρνησης του Χουσεΐν η Ρωσία είχε αναδειχτεί στο μεγαλύτερο εμπορικό συνέταιρο του Ιράκ με το πρόγραμμα του ΟΗΕ «πετρέλαιο έναντι τροφίμων», αγοράζοντας 40% από τις επιτρεπόμενες εξαγωγές πετρελαίου της Βαγδάτης και πωλώντας στην κυβέρνηση του Χουσεΐν περισσότερα τρόφιμα, φάρμακα και εξοπλισμό για τη βιομηχανία πετρελαίου απ' ό,τι οποιαδήποτε άλλη χώρα από την έναρξη του προγράμματος το 1996¹⁹³. Βέβαια, αυτό που επίσης απασχολούσε τη ρωσική ηγεσία ήταν μήπως η πρόθεση των Αμερικανών να επέμβουν στρατιωτικά στο Ιράκ σηματοδοτούσε την αναδιάταξη του διεθνούς συστήματος με μικρότερο σεβασμό στο Διεθνές Δίκαιο, κατά περίπτωση περιφρόνηση των Ηνωμένων Εθνών

¹⁹³ Βλ.: Baker P. E., Glasser S., «Απόλυτο Σχέδιο Πούτιν», Μοντέρνοι Καιροί, Αθήνα, 2007, σελ.354-355.

και ad hoc σύσταση συνασπισμού προθύμων¹⁹⁴. Κάτι που λίγο αργότερα, κατά κάποιον τρόπο, επαναλήφθηκε και στα Βαλκάνια και ειδικότερα το Κόσοβο.

Καθώς ο Πούτιν σκεφτόταν πώς να αντιδράσει στις αμερικάνικες απειλές κατά του Ιράκ, η κατάσταση γινόταν όλο και πιο περίπλοκη. Θα θυσιάζε μια επικερδή σχέση με έναν παλιό σύμμαχο, όσο απωθητικός κι αν ήταν, που έφερνε χειροπιαστά οικονομικά οφέλη στη Ρωσία, για χάρη μιας αβέβαιης και μέχρι τότε καθόλου επικερδούς αναπτυσσόμενης φιλίας με την πιο ισχυρή χώρα στον κόσμο; Τους μήνες που ακολούθησαν την υπογραφή της Συνθήκης της Μόσχας για τον αμοιβαίο περιορισμό των πυρηνικών οπλοστασίων¹⁹⁵ οι Ρώσοι είχαν καταλήξει να δυσανασχετούν με αυτό που θεωρούσαν μονόπλευρη σχέση με την Ουάσινγκτον. Φαινόταν ότι μόνο έδιναν, αλλά δεν έπαιρναν τίποτε. Η Ρωσία είχε παραδώσει την Κεντρική Ασία, είχε υποχωρήσει στα θέματα του συμφώνου ABM και της επέκτασης του NATO, είχε κλείσει τις στρατιωτικές βάσεις που διατηρούσε από τη σοβιετική εποχή στη Λούρντ της Κούβας και στον κόλπο Καμ Ραν στο Βιετνάμ¹⁹⁶, και είχε προσφέρει βοήθεια σε θέματα κατασκοπίας στο Αφγανιστάν. Με τι αντάλλαγμα; Η κυριότερη προτεραιότητα του Πούτιν ήταν η αναστήλωση της οικονομίας και ο Μπους δεν είχε κάνει κάτι για να τον βοηθήσει σε αυτή την προσπάθεια. Τα όνειρα της γρήγορης πρόσβασης στον Παγκόσμιο Οργανισμού Εμπορίου¹⁹⁷ ή ενός νέου κύματος αμερικανικών επενδύσεων στη Ρωσία είχαν σβήσει πια όταν, το φθινόπωρο του 2002, ο Μπους ζήτησε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ διεθνή συμμαχία εναντίον του Ιράκ. Το μόνο που είχε κερδίσει η Ρωσία, όπως το έβλεπαν πολλοί, ήταν αυξημένες ταρίφες για το ρωσικό χάλυβα και του τόνους φτηνά μπούτια κοτόπουλων εισαγωγής από τις ΗΠΑ, που οι Ρώσοι κοροϊδευτικά αποκαλούσαν «μπούτια του Μπους»¹⁹⁸.

Ταυτόχρονα, ο Πούτιν δεν σχεδίαζε να έρθει σε ρήξη με τον Μπους για να σώσει τον Σαντάμ Χουσεΐν. Αν οι ΗΠΑ προχωρούσαν σε πόλεμο, ο Πούτιν είχε

¹⁹⁴ Δρ. Κωνσταντίνος Φίλης, «Ένας χρόνος μετά την αμερικανική επέμβαση στο Ιράκ», Μάρτιος 2004, www.cere.gr

¹⁹⁵ Ivanov I.S., "The New Russian Foreign Policy", Foreword by H.A.Kissinger, Nixon Center and Bookings Institution Press, Washington, 2002, σελ.114-115.

¹⁹⁶ Sakwa, Richard, "Putin: Russia's Choice", New York Routledge, 2004, σελ. 218.

¹⁹⁷ Βλ.: Gorodetsky, G., "Russia between East and West-Russian Foreign Policy in the Threshold of the Twenty First Century", Frank Cass, London, Portland, 2003, σελ.48.

¹⁹⁸ Ο.π. σημ. 71. σελ.358.

αποφασίσει να εκφράσει τις επιφυλάξεις του, όχι όμως να δαπανήσει πολιτικό κεφάλαιο για να τον σταματήσει. Το τελευταίο που ήθελε ήταν να γίνει ένας νέος Μπόρις Γιέλτσιν, κατηγορώντας τις αμερικανικές επιχειρήσεις στο Ιράκ, συνδουρίζοντας το αντιαμερικανικό αίσθημα στη χώρα του, ενώ θα αποκάλυπτε την εγγενή αδυναμία του στο εξωτερικό. Για αυτό ακριβώς το λόγο έδρασε αποφασιστικά προς την κατεύθυνση της μη απομόνωσης της Μόσχας και της εξεύρεσης περιστασιακών συμμάχων. Πρόθεση της ρωσικής ηγεσίας δεν ήταν τόσο να αποτρέψει την προδιαγεγραμμένη μοίρα του Ιράκ αλλά να στείλει το μήνυμα στην άλλη πλευρά του ατλαντικού ότι πλέον η Ουάσιγκτον δεν ήταν σε θέση να προωθήσει τις επιλογές της στο διεθνές σύστημα «αναίμακτα» και χωρίς κόστος. Σε αυτά που προηγήθηκαν αλλά και επακολούθησαν κατά την αμερικανική εισβολή και κατοχή του Ιράκ, αναδείχθηκε και η στόχευση της Μόσχας γύρω από την παγκόσμια πολιτική: η, σε συνεργασία με άλλες δυνάμεις, διαβούλευση, όπου χρειάζεται νουθεσία και συνακόλουθα συγκράτηση της αμερικανικής ισχύος αντί προσπαθειών, κενού περιεχομένου, να αναδιαμορφωθεί η διεθνής κατάσταση στη μηδενιστική λογική άσπρου-μαύρου. Ταυτόχρονα, στο Ιράκ το Κρεμλίνο κατόρθωσε, κάτι που άλλωστε αποτέλεσε και εκ των βασικών πολιτικών του επιλογών κυρίως στη δεύτερη θητεία Πούτιν, να διχάσει τη Δύση. Ο Πούτιν, όπως θα δούμε και παρακάτω, έχοντας πλήρη γνώση της κατάστασης δεν επιθυμούσε (πέρα της ρητορικής για εσωτερική κατανάλωση) να αμφισβητήσει επί της ουσίας την αμερικανική πρωτοκαθεδρία· κυρίως διότι η χώρα του αφενός στερούνταν εναλλακτικού μοντέλου/ιδεολογίας και αφετέρου σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να καταστεί συνολικά περισσότερο ελκυστικός σύμμαχος εν συγκρίσει με τις ΗΠΑ για τις υπόλοιπες χώρες¹⁹⁹. Αυτό, όμως, που επεδίωξε και εν μέρει κατάφερε ήταν να καταστήσει τη Ρωσία συμπληρωματική επιλογή συνεργασίας σε συγκεκριμένους τομείς όπου η Μόσχα διατηρούσε συγκριτικά πλεονεκτήματα (π.χ. ενέργεια) και από τους οποίους τα συνεργαζόμενα κράτη θα επωφελούνταν περισσότερο γεωπολιτικά και λιγότερο οικονομικά. Πάντως, είναι αλήθεια, πως στο τελευταίο διάστημα της δεύτερης θητείας του ο Βλ. Πούτιν ορμώμενος και από την αυτοπεποίθηση που προσέφερε στη χώρα του η συγκυρία κινήθηκε σε μία λιγότερο μετριοπαθή και

¹⁹⁹ Δρ. Κωνσταντίνος Φίλης σε διάφορες παρεμβάσεις του στην ιστοσελίδα του Κέντρου Ρωσίας&Ευρασίας, www.cere.gr. Βλέπε χαρακτηριστικά η Ρωσία του Πούτιν και η Δύση, Μέρος Α' και Μέρος Β'.

ευέλικτη κατεύθυνση χωρίς ωστόσο η επιδείνωση στις σχέσεις του με τη Δύση και κυρίως τις ΗΠΑ (Κόσοβο, αντιπυραυλική) να τεθεί εκτός ελέγχου.

Επιστρέφοντας στα της αντιτρομοκρατικής συμμαχίας, οι επιθέσεις στο εσωτερικό της Ρωσίας το 2002 (9 Μαΐου στο Νταγκεστάν και 23 Οκτωβρίου στο θέατρο στο Μόσχα) συνδυάστηκαν και συνδέθηκαν αμέσως με την 11^η Σεπτεμβρίου²⁰⁰. Η εξωτερική πολιτική του Πούτιν έγινε πιο επιθετική στα πλαίσια της καταπολέμησης της παγκόσμιας τρομοκρατίας, κι έτσι κλιμάκωσε τη στρατιωτική δραστηριότητα στην Τσετσενία με μακροσκελείς, σκληρές επιχειρήσεις επί στόχων. Η γενικότερη πολιτική του Πούτιν στην Τσετσενία στην ουσία δεν διέφερε από εκείνη της προηγούμενης δεκαετίας. Η μόνη διαφορά ήταν ότι αυτή τη φορά τα ΜΜΕ ελέγχονταν σχεδόν απόλυτα και ότι η Ρωσία πλέον ταυτιζόταν με τη ρητορική των ΗΠΑ περί τρομοκρατίας κι έτσι δεν δρούσε μόνη της. Ο Μπους απ' την άλλη χαιρόταν να βλέπει ανάλογες με τις δικές του αντιδράσεις εκ μέρους της Ρωσίας, ενώ οι εξελίξεις αυτές θα μετρίαζαν και την κριτική της τελευταίας για τον πόλεμο στο Ιράκ.

Αδιαμφισβήτητα η διεθνής συγκυρία έδωσε την ευκαιρία στον Πούτιν να επανέλθει στο διεθνές προσκήνιο και να παίξει τον δικό του ρόλο στο συνασπισμό κατά τη τρομοκρατίας. Παρόλο που για λίγο η Δύση επέδειξε μεγαλύτερη κατανόηση για την κατάσταση στην Τσετσενία και περισσότερη συμπάθεια για τις δυσκολίες της Ρωσίας εκεί, δεν άργησε και η διεθνής κατακραυγή από ΗΠΑ, ΕΕ και ΗΕ για την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το ρώσικο στρατό στην περιοχή²⁰¹.

²⁰⁰ Fawn, Rick, "Realignments in Russian Foreign Policy", Frank Cass Publishers, London, 2003, σελ.39-41.

²⁰¹ Ο.π. σημ. 76, σελ.41-42.

7. ΔΕΥΤΕΡΗ ΤΕΤΡΑΕΤΙΑ ΠΟΥΤΙΝ: Η ΑΥΤΟΠΕΠΟΙΗΘΗΣΗ ΣΥΝΑΝΤΑΕΙ ΤΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΜΟ

Αξίζει να δώσουμε έμφαση στη ρητορική που χρησιμοποιούσε ο πρώην Ρώσος πρόεδρος, που δεν συνάδει βέβαια απαραίτητα με την πρακτική, ωστόσο η εύστοχη χρησιμοποίηση αυτής δυσχέρανε τις προσπάθειες της Δύσης να αναχαιτίσει με επιχειρήματα τη ρωσική ισχύ. Όταν επί παραδείγματι κατηγορήθηκε ότι χρησιμοποιεί την ενέργεια ως μέσο πολιτικού εξαναγκασμού επικαλείτο τους κανόνες που διέπουν την ανοιχτή αγορά για να αιτιολογήσει τις αποφάσεις της χώρας του. Όπως εύστοχα παρατηρεί και ο Κωνσταντίνος Φίλης, «σε τελική ανάλυση γιατί να επιδοτεί η Ρωσία με χαμηλές τιμές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες που προσανατολίζονται στη σταδιακή απορρόφησή τους από τη Δύση και τους θεσμούς της;»²⁰². Εντούτοις, σε αυτό το σημείο χρήζουν προσοχής τα εξής: η ενέργεια πέρα από μέσο πολιτικού εξαναγκασμού ενδέχεται να μετατραπεί και σε εργαλείο «βελούδινης» αλλαγής καθεστώτων, τουλάχιστον εντός του μετασοβιετικού χώρου και συνακόλουθα η αποδοχή από πλευράς μας της ανάπτυξης στις χώρες-transit καθεστώτων φίλα προσκείμενων ή/και ελεγχόμενων από τη Ρωσία- με την αίρεση μάλιστα ότι θα είναι πιστά και υπάκουα- ως τη μόνη λύση που θα μας διασφαλίσει τη συνεχή και αδιάλειπτη ροή ενέργειας προερχόμενης από την Ανατολή (είτε έχουν ως αφετηρία είτε διασχίζουν τη Ρωσία).

Σε επίπεδο τακτικής αντιμετώπισης, ο μέχρι πρότινος ένοικος του Κρεμλίνου Ρώσος πρόεδρος χρησιμοποίησε πτυχές της πολυμερούς διπλωματίας, όπως η προτεραιότητα στον ΟΗΕ, η δημιουργία ενός πιο δίκαιου κόσμου, η ανάγκη προσφυγής σε πολιτικά και διπλωματικά μέσα επίλυσης των διαφορών με την συμμετοχή και συν-απόφαση της Διεθνούς Κοινότητας, ώστε οι θέσεις της χώρας του να βρίσκουν μεγαλύτερη απήχηση στα υπόλοιπα κράτη. Με αυτό τον τρόπο ήλπιζε να υπονομευτεί σταδιακά η αμερικανική μονομέρεια, αν και το παράδειγμα στο εσωτερικό της ίδιας της Ρωσίας δεν συνιστούσε σοβαρή εναλλακτική προς το αμερικανικό μοντέλο [όμως στο ρωσικό τρόπο σκέψης δεν υπάρχει άμεση διασύνδεση

²⁰² Κωνσταντίνος Φίλης, Η Ρωσία του Πούτιν και η Δύση, Μέρος Α, Ιούλιος 2007, www.cere.gr

εσωτερικής κατάστασης και εξωτερικής πολιτικής]. Σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με το παρελθόν αποτέλεσε η προσπάθεια του Κρεμλίνου για τη δημιουργία ad hoc διμερών ή περιφερειακών συνεργασιών με στόχο την ανάδειξη των αμοιβαία επωφελών τομέων συνεργασίας, προκειμένου να εξελιχθεί η Μόσχα σε περισσότερο ελκυστικό εταίρο για τους απογοητευμένους από τις επιλογές της Δύσης.

Αυτό που πρωτίστως επιζήτησε τα τελευταία κυρίως χρόνια, ως αποτέλεσμα της πολυεπίπεδης (οικονομικά, διπλωματικά, πολιτικά, στρατιωτικά, στρατηγικά) υποχώρησής της τη δεκαετία του 1990 αλλά και της ανάγκης ανάκαμψης του εθνικού φρονήματος, ήταν τον σεβασμό φίλων και αντιπάλων. Πάντως, εν αντιθέσει με το πρόσφατο παρελθόν (ακόμη και της πρώτης θητείας Πούτιν), φάνηκε αποφασισμένη να αντιπαρατεθεί με τη Δύση αν έκρινε πως αυτό προωθούσε αποτελεσματικότερα τα συμφέροντα της· θα προτιμούσε, όμως, να αποφύγει μία μετωπική και πολυδιάστατη σύγκρουση αφού αντιλαμβανόταν πως κάτι τέτοιο θα έπληττε τα συμφέροντα της.

Υπογραμμίζεται πως «τον τελευταίο καιρό τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η περίσταση στη Ρωσία μεταφράζονται στο μυαλό των Ρώσων ιθυνόντων σε μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και άρα λιγότερη διαλλακτικότητα, λιγότερη ανεκτικότητα και ένα αίσθημα ότι για πρώτη φορά μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης μπορούν να έχουν μία ανεξάρτητη φωνή, να επιλέγουν αυτοί τους συμμάχους τους και να διαπραγματεύονται σκληρά με τους ανά τον κόσμο εταίρους τους. Επίσης, επιδιώκουν τον σεβασμό των άλλων ως ένδειξη αποδοχής της ισχύος τους. Μην λησμονούμε το ψυχολογικό επακόλουθο (hangover) της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης καθώς και το αντιφατικό αίσθημα υπεροχής από την μία και απομονωτισμού από την άλλη»²⁰³.

Ποια Ρωσία θέλουμε- Ποια Ρωσία έχουμε

Σε αυτό το σημείο χρήζει επισήμανσης πως είναι τεράστιο λάθος να λογίζουμε τη Ρωσία ως προέκταση ή κομμάτι της Δύσης που μάλιστα μοιράζεται τις ίδιες αρχές και αξίες με εμάς –και να την αντιμετωπίζουμε ανάλογα για ζητήματα δημοκρατίας, κράτους δικαίου, ανοιχτής αγοράς, ελευθερίας της έκφρασης, κ.α.-. Οφείλουμε, στο

²⁰³ Ibid.

πλαίσιο των παραπάνω πραγματικοτήτων, να δημιουργήσουμε τις προϋποθέσεις για μία λειτουργική σχέση με τη Μόσχα αντί να υποκρινόμαστε και να παριστάνουμε ότι επιθυμούμε να την μετατρέψουμε (ουσιαστικά να την μεταλλάξουμε) στη βάση των δικών μας δογματικών αντιλήψεων, αξιών και «θέλω». Η εν λόγω χώρα, επισημαίνει ο Κωνσταντίνος Φίλης, «δεν είναι μέρος της Δύσης, ούτε είναι ευθυγραμμισμένη με τον δυτικό κόσμο και τον τρόπο σκέψης, έχει άλλες ιστορικές αναφορές και συνεπώς δεν πρέπει να ανησυχούμε κάθε φορά που τα συμφέροντα της δεν συμβαδίζουν ή συγκρούονται με τα δικά μας· αυτό είναι εύλογο και αποδεκτό, όπως και το γεγονός ότι η Ρωσία δεν πρόκειται να καταστεί απόλυτα πιστός ή υπάκουος σύμμαχος της Δύσης. Αν όμως επιθυμούμε να εξελιχθεί σε ένα προβλέψιμο εταίρο –με το δικαίωμα να διαφωνεί όπου αυτή κρίνει απαραίτητο- θα πρέπει να αποφεύγουμε κινήσεις απομόνωσης του και να τον αντιμετωπίζουμε όπως την Κίνα και την Ινδία»²⁰⁴.

Μάλιστα, η εντεινόμενη πολυεπίπεδη αλληλεξάρτηση Ρωσίας-Δύσης επιτάσσει την οικοδόμηση μίας προβλέψιμης, μακρόπνοης και εν τέλει βιώσιμης συνεργασίας βασισμένης: σε κοινά αποδεκτούς κανόνες, συνεχή πολιτική διαβούλευση, περιορισμό πολιτικών κινήσεων που επιδρούν συνολικά αρνητικά, αποφυγή επιλογών που στηρίζονται σε προκαταλήψεις, στερεότυπα, συναισθηματισμούς και φοβικά σύνδρομα από την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και οι οποίες αντί να γεφυρώνουν εντείνουν το ψυχολογικό χάσμα μεταξύ των δυο πλευρών, εξεύρεση ενός –όχι ιδανικού αλλά λειτουργικού- μοντέλου αλληλοκατανόησης και συνεννόησης, υιοθέτηση ξεκάθαρων θέσεων (ακόμη και αντικρουόμενων) ώστε να αποφεύγονται οι παρερμηνείες για τις εκατέρωθεν προθέσεις που με τη σειρά τους καλλιεργούν κλίμα_καχυποψίας και ρευστότητας, και, μέσω αμοιβαίων επενδύσεων, ενίσχυση των οικονομικών και εμπορικών δεσμών²⁰⁵.

Ρωσία και Κίνα

Στο πρόσωπο της Κίνας το Κρεμλίνο βλέπει έναν στρατηγικό σύμμαχο αλλά και δυνητικό ανταγωνιστή τις διαθέσεις του οποίου μπορεί να περιορίσει μόνο μέσω της ενισχυμένης συνεργασίας· η τωρινή ρωσική ηγεσία διατηρεί ένα αρκετά ρεαλιστικό

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Κωνσταντίνος Φίλης, Η Ρωσία του Πούτιν και η Δύση, Μέρος Α, Ιούλιος 2007, www.cere.gr

τρόπο σκέψης ώστε να πιστεύει σε τριγωνικούς συνασπισμούς εναντίον της Αμερικής αφού γνωρίζει ότι στην παρούσα φάση όλα τα κράτη έχουν περισσότερο ανάγκη την Αμερική από ότι τη Ρωσία. Τέλος, στο επίκεντρο των εξωτερικών σχέσεων της Μόσχας βρίσκεται η οικονομική διπλωματία και συνακόλουθα η ενίσχυση των οικονομικών σχέσεων της χώρας στο εξωτερικό.

Η ρωσική ατζέντα στο Κόσσοβο

Στο Κόσσοβο η Μόσχα πέτυχε το σκοπό της και μάλιστα για ένα προδιαγεγραμμένο από καιρό ζήτημα: από τη μία οι διαπραγματεύσεις παρατάθηκαν και απέτυχαν με κύρια ευθύνη των Αλβανοκοσσοβάρων, οι Αμερικανοί για μία ακόμη φορά εγκλωβίστηκαν αναγκασμένοι να συστήσουν νέα συμμαχία προθύμων απαξιώνοντας με τη στάση τους τον ΟΗΕ, και η Ευρώπη –πέρα από τις επίσημες διακηρύξεις- εν πολλοίς διχάστηκε· από την άλλη η Ρωσία ανέδειξε ένα πρόσωπο *bona fide* (καλόπιστης) δύναμης που σέβεται το Διεθνές Δίκαιο, όπως επίσης εμφανίστηκε να μην επιδιώκει την επιβολή λύσεων σε κράτη, να μην αποκλείει τη διαπραγματευτική οδό ούτε να επιθυμεί το Συμβούλιο Ασφαλείας να εξελιχθεί σε εργαλείο πίεσης, και εν τέλει να εξακολουθεί να θεωρεί τον ΟΗΕ ως το κυρίαρχο και μοναδικό νομιμοποιητικό όργανο λήψης αποφάσεων²⁰⁶.

Όλα αυτά σύμφωνα με τη ρωσική πλευρά είχαν ως επακόλουθο να αποκαλυφθούν οι πραγματικές προθέσεις των δυτικών της εταίρων, να πληγεί η αξιοπιστία της επιχειρηματολογίας τους αλλά και η ηθική τους καθολικότητα και να ενισχυθεί το αίσθημα δυσπιστίας του υπόλοιπου κόσμου απέναντι κυρίως στην Ουάσιγκτον και τον τρόπο που η τελευταία επιχειρεί να επιβάλει τις απόψεις της.

Είναι περίπου βέβαιο ότι η μονομερής ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου και η συνακόλουθη αναγνώριση από μερίδα κρατών είναι εν πολλοίς ευνοϊκή για τα σχέδια του Κρεμλίνου. Και αυτό διότι αφενός θα απεγκλωβίσει τη Ρωσία από το Κόσσοβο χωρίς ιδιαίτερα μεγάλο κόστος (κινδύνευε να θέσει σε κίνδυνο τις ήδη τεταμένες σχέσεις της με τη Δύση για χάρη μίας περιοχής που δεν βρίσκεται στις άμεσες ρωσικές προτεραιότητες) αφετέρου και κυρίως θα της δώσει

²⁰⁶ Κωνσταντίνος Φίλης, Η Ρωσία το 2008: Ανακτά το χαμένο κύρος της, συσσωρεύει εσωτερικά προβλήματα, Κυριακάτικη Αυγή, 6 Ιανουαρίου 2008.

μεγάλα περιθώρια ελιγμών αφού το προηγούμενο που δημιουργείται μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τη Μόσχα ως αιωρούμενη απειλή για αναγνώριση αντίστοιχων περιπτώσεων εντός του μετασοβιετικού χώρου προκειμένου να προωθήσει αποτελεσματικότερα τις θέσεις της²⁰⁷. Αναμφίβολα, πάντως, η στάση που θα τηρήσει η Ρωσία θα επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό τη «χρήση» της περίπτωσης του Κοσσόβου στη διεθνή σκηνή.

Αν επιχειρούσαμε μία συνολική προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική του σύγχρονου Μεγάλου Πέτρου, όπως πολλοί αποκαλούν τον Πούτιν, θα εστιάζαμε στα εξής χαρακτηριστικά: φλεγματικότητα (εν ολίγοις μία εμπλουτισμένη έκδοση του πραγματισμού), ευελιξία, ψυχρή λογική πέρα από συναισθηματισμούς, στερεότυπα, εμμονές, δογματισμούς, ψυχώσεις και αγκυλώσεις του πρόσφατου παρελθόντος, κάποιες φορές κυνισμό. Οι εξωτερικές σχέσεις της Μόσχας στερούνταν αρχών και αξιών, εναλλακτικής ιδεολογίας απέναντι στον κυρίαρχο δυτικό τρόπο σκέψης, ενώ αποδεχόντουσαν τον κυρίαρχο ρόλο των ΗΠΑ αλλά όχι τις ηγεμονικές τους βλέψεις. Ταυτόχρονα αναζητούνταν μία φόρμουλα συνεργασίας με τη Δύση αλλά συνάμα, κατά τη δεύτερη θητεία Πούτιν η Ρωσία, λόγω της ολοένα και αυξανόμενης αυτοπεποίθησης της, δεν δεχόταν κηρύγματα ή μαθήματα από τους δυτικούς της εταίρους, καθιστάμενη περισσότερο περιφρονητική προς τις επιθυμίες των τελευταίων. Παράλληλα, παρά τις αντίθετες απόψεις – κυρίως απόρροια της υστερίας που επικρατεί σε κύκλους της Δύσης και της σύγχυσης γύρω από τις προθέσεις της Μόσχας- η Ρωσία δεν επεδίωξε να επικρατήσει παγκοσμίως, ούτε θεώρησε εαυτόν εχθρό της Δύσης χωρίς απαραίτητα να λογίζεται και ως στενός εταίρος. Σε γενικές γραμμές σέβεται τους κανόνες και τις αρχές που διέπουν τον αναπτυγμένο κόσμο, ωστόσο, υπό προϋποθέσεις, επιχειρεί να θέσει η ίδια κάποια νέα δεδομένα στα πλαίσια, πάντως, της κατοχύρωσης των συμφερόντων της, όπως αυτή τα αντιλαμβάνεται.

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

²⁰⁷ Σύμφωνα με τον Κ. Φίλη, η Ρωσία δύσκολα θα προχωρήσει σε μονομερή αναγνώριση αν πρώτα δεν έχει εξασφαλίσει την υποστήριξη και άλλων κρατών για μία τέτοια ενέργεια, βλ.σχετικά www.cere.gr.

Η ανάλυσή μας αυτή είχε ως στόχο να καταδείξει τη μεταστροφή που πραγματοποιείται αναφορικά με τον παγκόσμιο ρόλο της Ρωσίας. Όταν κατέρρευσε η Σοβιετική Ένωση, πολλοί ήταν εκείνοι που δεν πίστευαν ότι η Ρωσία θα μπορούσε να ανακτήσει το χαμένο έδαφος και να αντικαταστήσει επάξια την ΕΣΣΔ. Τα προβλήματα που προέκυψαν από το κενό εξουσίας στον αχανή χώρο της ΕΣΣΔ, έδειχναν ικανά να εμποδίσουν τόσο τη Ρωσία, όσο και τις άλλες ανεξάρτητες χώρες που προέκυψαν στο να προχωρήσουν. Για ένα διάστημα περίπου δέκα χρόνων η εικόνα που παρουσίαζε η περιοχή του Ανατολικού μπλοκ ήταν ένα απέραντο χάος. Εμφύλιες συγκρούσεις, οικονομική και πολιτική αστάθεια, αβέβαιο μέλλον, ήταν τα στοιχεία που χαρακτήριζαν το εκεί σκηνικό.

Αντιμετωπίζοντας με κριτική διάθεση τα βασικά συστατικά του ιδεολογικού σχήματος που κυριάρχησε επί Γέλτσιν, καταδεικνύεται η σαφής έλλειψη ρεαλισμού, η οποία με την σειρά της οδήγησε στην αδυναμία καθορισμού «καθαρών» και συγκεκριμένων συμφερόντων κάτι που είχε ως αποτέλεσμα την απουσία μίας συνεπούς και συγκροτημένης εξωτερικής πολιτικής. Η διάθεση που διακατείχε τη ρωσική ηγεσία να λειτουργεί ως υπερδύναμη ήταν μία αυταπάτη. Τα δεδομένα που ακολουθούν αποτελούν απτές αποδείξεις: η οικονομία της Ρωσίας βρισκόταν προ κατάρρευσης, η οποία τελικά ήρθε το 1998, ο πάλαι ποτέ ισχυρός σοβιετικός στρατός είχε δώσει τη θέση του σε ένα διεφθαρμένο, αναξιόπιστο και με χαμηλό ηθικό στράτευμα, η εγκληματικότητα ήταν σε επίπεδα τριτοκοσμικής χώρας, υπήρχε έντονο δημογραφικό πρόβλημα και τέλος, ενώ η εισροή ξένων κεφαλαίων θεωρούνταν κάτι σαν «απαγορευμένος καρπός» ήταν απαραίτητη για την επιβίωση του ρωσικού κράτους, επιβεβαιώνοντας την, σχεδόν απόλυτη, εξάρτησή της Μόσχας από τη Δύση. Βάσει αυτών των δεδομένων, η Ρωσία ανήκε -και εξακολουθεί να ανήκει- στην κατηγορία κρατών μεσαίας κλίμακας. Επιπλέον, σε μια περίοδο που η κυριαρχία των ΗΠΑ ήταν αναμφισβήτητη και την είχαν αποδεχτεί χώρες όπως η Γερμανία και η Γαλλία, η Ρωσία αναζητούσε τρόπους να αμφισβητήσει αυτή την κυριαρχία, μέσω τριγωνικών συνασπισμών με χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία,ρέποντας προς μια ψευδή συναίσθηση των διεθνών συνθηκών

Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα ιδεολογικοποίησης της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής υπήρξαν οι ενέργειες του Γέλτσιν, τις περισσότερες φορές

κενές περιεχομένου, προκειμένου να επανενώσει ένα μέρος της ΕΣΣΔ²⁰⁸ αγνοώντας παράλληλα την ψυχολογία αυτών των κρατών, που σ' ένα τόσο σύντομο χρονικό διάστημα έπειτα από την πτώση του κομμουνισμού αναζητούσαν τρόπους να ξεφύγουν από την ασφυκτική καταπίεση της Ρωσίας, θέλοντας να αναδείξουν την, τόσο απαραίτητη για αυτές, ανεξαρτησία τους. Η Μόσχα πάντως δεν έδειξε να πτοείται από την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, θεωρώντας πως διατηρούσε το αποκλειστικό προνόμιο να ασκεί την επιρροή της, ορισμένες δε φορές δεν τους αναγνώριζε καν το δικαίωμα να λειτουργούν ανεξάρτητα από τις επιταγές της «μητέρας» Ρωσίας. Είναι αξιοσημείωτο πως χρειάστηκαν σχεδόν επτά χρόνια προκειμένου να αποδεχθεί η ρωσική πολιτική ελίτ την ανεξαρτησία της μεγαλύτερης από τις νέες χώρες, της σλαβόφωνης Ουκρανίας, καθώς επίσης και την απώλεια της Κριμαίας και της Σεβαστούπολης²⁰⁹ επιδεικνύοντας μια αρτηριοσκληρωτική, με βαθιά χαρακτηριστικά ιδεολογικοποίησης, πολιτική. Άλλωστε, είναι σαφές πως ένας από τους λόγους παγίωσης της ουκρανικής αντίθεσης στα όποια σχέδια της Ρωσίας για ένωση αλλά και η κοινωνική αποδοχή αυτής της θέσης προήλθαν από την αμφιβολία περί των προθέσεων της Μόσχας. Αυτό προκάλεσε ένα έντονο αντιρωσισμό στους κόλπους των κυβερνώντων και της κοινωνίας, αφού ήταν εμφανής η προσπάθεια από πλευράς Ρωσίας να αξιοποιήσει τυχόν κατάρρευση της Ουκρανίας. Δεν μπορούσε με άλλα λόγια, ή δεν ήθελε να αντιληφθεί η ρωσική ηγεσία ότι η Ουκρανία είχε επιλέξει την απεμπλοκή της από την επιρροή της Μόσχας²¹⁰.

Οι ανακατατάξεις στην Ανατολική Ευρώπη και στην περιοχή της πρώην ΕΣΣΔ έχουν δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες για την αλλαγή και των χαρακτηριστικών του Διεθνούς Συστήματος των διακρατικών σχέσεων. Ενώ το διακρατικό στερέωμα για περισσότερο από μισό αιώνα χαρακτηριζόταν από τον διπολισμό, την ύπαρξη δηλαδή δυο μεγάλων παγκόσμιων πόλων, των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίοι βρίσκονταν σε ανταγωνιστική κατάσταση, μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, ο ένας από τους δυο πόλους του παγκόσμιου συστήματος

²⁰⁸ Βλ. Jackson, Nikole J., "Russian Foreign Policy and the CIS- Theories, Debates and Actions", London and New York Routledge, 2003, σελ.76-78.

²⁰⁹ Βλ. Donaldson H.R., Nogue J.L., "The Foreign Policy of Russia-Changing Systems, Enduring Interests", M.E. Sharpe, New York, 2002, σελ.183-187.

²¹⁰ Φίλης, Κωνσταντίνος, «Η νέα κατάσταση σε βασικές αρχές της εξωτερικής πολιτικής και τα επακόλουθα στις σχέσεις Ρωσίας-Δύσης». Στο: <http://www.cere.gr/upload/EIDIKESMELETES-APΘPO%20ΓIA%20PΩΣIKH%20EΞOTEPIKH%20ΠOΛITIKH%20KAI%20ΔYΣH%209-12-03,%2023%20σeλιδeς.doc>

έπαψε να υφίσταται. Μέχρι σήμερα μόνο μια δύναμη, οι ΗΠΑ, συγκεντρώνουν τα χαρακτηριστικά εκείνα που μπορούν να την προσδιορίσουν ως παγκόσμια δύναμη. Τα γνωρίσματα αυτά είναι η ύπαρξη συμφερόντων σε όλους τους τομείς των ανθρώπινων λειτουργιών και σε κάθε μέρος του πλανήτη, αλλά και η δυνατότητα από τις ΗΠΑ της προάσπισης με κάθε μέσο αυτών των συμφερόντων. Ειδικότερα, η δυνατότητα επέμβασης από τις ΗΠΑ, όπου αυτές κρίνουν ότι χρειάζεται να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους, είναι το χαρακτηριστικό που δεν απαντάται σε καμία άλλη σημαντική δύναμη²¹¹.

Το μονοπολικό αυτό παγκόσμιο σύστημα συναντάται για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία, αφού πάντοτε όποτε υπήρχε μια δύναμη με παγκόσμιο χαρακτήρα, υπήρχε τουλάχιστον μια ακόμα ή ένας συνασπισμός άλλων δυνάμεων ικανός να ισορροπήσει τις Διεθνείς Σχέσεις. Τώρα όμως αρχίζει να κάνει και πάλι αισθητή την παρουσία της η Ρωσία. Μετά από δέκα περίπου χρόνια αναζήτησης τρόπων αντιμετώπισης των σοβαρών εσωτερικών της προβλημάτων και υπό την καθοδήγηση του Πούτιν, η Ρωσία φαίνεται σήμερα περισσότερο από ποτέ ικανή να αντικαταστήσει επάξια τη Σοβιετική Ένωση. Μειωμένη αισθητά από άποψη μεγέθους, η Ρωσία προσπαθεί να περιλάβει στη ζώνη επιρροής της τις γειτονικές της χώρες, πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες, με τις οποίες διατηρεί στενές σχέσεις εξάρτησής τους από εκείνη. Όσο κι αν εισχωρήσει ο δυτικός παράγοντας στην οικονομία και την πολιτική αυτών των χωρών, η Μόσχα θα είναι πάντα παρούσα, για το λόγο ότι οι πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες δεν έχουν ιστορία αυτόνομου εθνικού κράτους, αλλά αντίθετα η πρόσφατη τους παρουσία ήταν ταυτισμένη, για περισσότερο από εβδομήντα χρόνια, με τη ρωσική κηδεμονία. Ο δεσμός αυτός είναι πολύ ισχυρός και θα αποτελέσει για τη Ρωσία το εφαλτήριο για επέκταση της ισχύος της πέρα από τα νοερά όρια της πρώην ΕΣΣΔ σε άλλες άμεσα γειτονικές της χώρες με απώτερο στόχο την ανάδειξή της σε ρυθμιστή των διεθνών εξελίξεων. Στην προοπτική της αυτή έχει βοηθηθεί από τις διεθνείς συγκυρίες και από το κλίμα αβεβαιότητας που χαρακτηρίζει τον Κόσμο μετά την «παγκοσμιοποίηση» της τρομοκρατίας. Η συνεργασία της Μόσχας με τη Δύση και ειδικότερα με τις ΗΠΑ στην εκστρατεία κατά των τρομοκρατών, έδειξε ότι η Δύση μπορεί να υπολογίζει πλέον στη Ρωσία ως σύμμαχο και να μην την αντιμετωπίζει με καχυποψία και

²¹¹ “Η αμυντική πολιτική της Ρωσίας στην αυγή του 21^{ου} αιώνα», Στο: http://www.cere.gr/upload/EIDIKESMELETES_20060719.pdf

διστακτικότητα, παρότι είναι αλήθεια ότι τελευταία δυσκολεύεται να ξεφύγει από παρόμοιες ιδεοληψίες.

Ο Πούτιν προσπάθησε να αποϊδεολογικοποιήσει τη ρωσική εξωτερική πολιτική, αντικαθιστώντας την με ένα «ψυχρό» πραγματισμό ή κατά άλλους ένα «πολιτικό ρεαλισμό²¹²». Αναγνώρισε χωρίς δισταγμό την πλήρη ακεραιότητα των κρατών της πρώην ΕΣΣΔ και απέκλεισε επί του παρόντος κάθε σκέψη περί αναβίωσης της Σοβιετικής Ένωσης, ρίχνοντας το βάρος στην οικονομική ανάπτυξη που είναι απαραίτητη όχι μόνο για την επιβίωση του ρωσικού κράτους αλλά και για την άσκηση μίας πιο αποτελεσματικής εξωτερικής πολιτικής. Παράλληλα κατέστησε σαφές ότι η Ρωσία δεν είχε την πολυτέλεια να αναλάβει τον ρόλο της αποκλειστικής περιφερειακής υπερδύναμης αλλά και τις δεσμεύσεις που απορρέουν από αυτόν, κυρίως διότι είναι ουτοπικό να εξακολουθεί η, μέχρι πρότινος, καταρρέουσα Ρωσία να παρέχει τις υπηρεσίες της στα κράτη της πρώην ΕΣΣΔ. Άλλωστε ο Πούτιν ξεφεύγοντας από τα στερεότυπα του παρελθόντος, αφενός φαίνεται να αντιμετωπίζει τα νέα κράτη ως ισότιμους εταίρους προτάσσοντας μία ατζέντα αμοιβαία επωφελούς συνεργασίας και αφετέρου θεωρεί την οικονομική επιρροή αποτελεσματικότερη της στρατιωτικής, κυρίως όταν αυτό γίνεται με αμοιβαίο όφελος και όχι παρά την θέληση ενός εκ των δύο μερών.

Η Μόσχα, αναμφίβολα, έχει ενισχύσει το ρόλο της στο διεθνές γίγνεσθαι εξαιτίας μιας σειράς παραγόντων και όχι αποκλειστικά χάρη στην ενέργεια. Η τελευταία αναμφίβολα παίζει κυρίαρχο ρόλο δεδομένου ότι:

- οι τιμές παραμένουν σε υψηλά επίπεδα,
- υπάρχει μια αδυναμία εξεύρεσης εναλλακτικών πηγών ενέργειας,
- η διαφοροποίηση των προμηθευτών της Ευρώπης πέραν της Ρωσίας έχει καταστεί δυσχερής,
- η κατάσταση στη Μέση Ανατολή, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική παραμένει ασταθής,
- το πλουτοπαραγωγικό Ιράν βρίσκεται σε διεθνή απομόνωση
- και τέλος οι ταχέως αναπτυσσόμενες οικονομίες Κίνας και Ινδίας διψούν για ενέργεια.

²¹² Pursiaien, Christer, “Russian Foreign Policy and International Relations Theory”, Ashgate Publishing Limited, England, 2000, σελ.188-189.

Πέραν αυτών, ο διαμεσολαβητικός ρόλος της Ρωσίας για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, η έστω και συγκυριακή αποδυνάμωση των θέσεων της Δύσης, η οικονομική διεϊσδυση ρωσικών εταιρειών στην Ευρασία που «αγοράζει» στο Κρεμλίνο πολιτική επιρροή, η αξιοποίηση του αισθήματος ανασφάλειας –κυρίως αποτέλεσμα των πρόσφατων αδιεξόδων της Δύσης- σε πολλές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες και το γεγονός ότι η Μόσχα δεν διακατέχεται από ενδοιασμούς όταν συναναστρέφεται με απολυταρχικά καθεστώτα και ως εκ τούτου δεν δημιουργεί ανησυχία για το ενδεχόμενο υπονόμευσή τους, όλα αυτά, έστω και προσωρινά, ενισχύουν το ρόλο της Μόσχας στο διεθνές γίγνεσθαι²¹³.

Οι προοπτικές της Ρωσίας παρουσιάζονται θετικές για την ώρα και πάντοτε με τα σημερινά δεδομένα, αφού στις Διεθνείς Σχέσεις ο κανόνας είναι ότι δεν υπάρχουν κανόνες. Στενότερη συνεργασία των χωρών της Δύσης με τη Ρωσία νομίζουμε ότι θα προσπορίσει θετικά στοιχεία για όλους. Η εξάλειψη των εντάσεων, των κρίσεων και των προβλημάτων σε διεθνές επίπεδο είναι ουτοπικό ακόμα και να το φανταζόμαστε. Μέσα όμως από την εποικοδομητική και ουσιαστική συνεργασία των χωρών, όλα τα προβλήματα είναι δυνατό να αντιμετωπιστούν. Όσο για τον απερχόμενο πρόεδρο Πούτιν, η φλεγματικότητα, η ευελιξία και η ψυχρή λογική που τον χαρακτηρίζουν κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής αν μη τι άλλο προσέδωσαν στη Ρωσία μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, και άρα λιγότερη διαλλακτικότητα, λιγότερη ανεκτικότητα, και ένα αίσθημα ότι για πρώτη φορά μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ μπορεί να διατηρεί μια ανεξάρτητη φωνή, να επιλέγουν αυτοί τους συμμάχους τους και να διαπραγματεύονται σκληρά με τους ανά τον κόσμο εταίρους τους. Είναι επομένως σχεδόν βέβαιο ότι, ακόμα κι αν δεν απολαμβάνει τις αυξημένες εξουσίες του προεδρικού θώκου, θα συνεχίζει, εκτός συγκλονιστικού απροόπτου, να επηρεάζει τις πολιτικές εξελίξεις στη Ρωσία τουλάχιστον για τις επόμενες δύο τετραετίες.

Το διακύβευμα

Πέρα όμως από τα επιμέρους, όχι ήσσονος, ωστόσο, σημασίας, ζητήματα τα οποία έχουν περισσότερο ή λιγότερο συγκυριακό χαρακτήρα, το κύριο διακύβευμα για τη

²¹³ Φύλης, Κωνσταντίνος, «Η νέα κατάσταση σε βασικές αρχές της εξωτερικής πολιτικής και τα επακόλουθα στις σχέσεις Ρωσίας-Δύσης». Στο: <http://www.cere.gr/upload/EIDIKESMELETES-APΘPO%20ΓIA%20PΩΣIKH%20EΞOTEPIKH%20ΠOΛITIKH%20KAI%20ΔYΣH%209-12-03,%2023%20σελιδες.doc>

Μόσχα είναι η διαμόρφωση του συστήματος που θα κυριαρχήσει στις διεθνείς σχέσεις, κυρίως λόγω της ενίσχυσης του περιφερειακού ρόλου της Ρωσίας και των ευρύτερα ρωσικών θέσεων στην διεθνή πολιτική. Η βασική διαφοροποίηση, σύμφωνα με τον Κ. Φίλη συνίσταται στο γεγονός πως μέχρι πρότινος ο πρόεδρος Πούτιν έδειχνε να συμβιβάζεται με την αμερικανική πρωτοκαθεδρία σε νευραλγικές περιοχές ανά τον κόσμο, με τη βασική όμως προϋπόθεση, σε συγκεκριμένα ζητήματα διεθνούς πολιτικής, οι Αμερικανοί να διαβουλευόνταν με τους Ρώσους, όπως για παράδειγμα στο θέμα της διεθνούς τρομοκρατίας. Αυτή την περίοδο όμως ο Πούτιν αξιοποιώντας τη διεθνή συγκυρία, έχοντας ενισχύσει σημαντικά τη θέση της Ρωσίας διεθνώς αλλά κυρίως στον μετασοβιετικό χώρο, επιδιώκει να εκμεταλλευθεί το πολιτικό κενό που αφήνουν οι αμερικανικές πολιτικές, πιο συγκεκριμένα: την αποτυχία της πολιτικής των ΗΠΑ σε Ιράκ και Αφγανιστάν, τα ανοιχτά μέτωπα των ΗΠΑ ανά τον κόσμο, την απώλεια της ηθικής οικουμενικότητας τους, τη διεθνή αναξιοπιστία των Ηνωμένων Πολιτειών λόγω της μονομερούς δράσης τους και περιφρόνησης διεθνών θεσμών και δικαίου, υποχώρησης των αμερικανικών θέσεων και κύρους λόγω αδυναμίας άσκησης ηγεμονίας, με απώτερο στόχο, αμφισβητώντας την ατλαντική πρωτοκαθεδρία, τη δυναμική επάνοδο της Ρωσίας στο διεθνές προσκήνιο²¹⁴.

Αντί Επιλόγου

Στις σελίδες που προηγήθηκαν επιχειρήσαμε μια καταγραφή και ανάλυση των βασικότερων τάσεων του ρωσικού πολιτικού και οικονομικού συστήματος και των κυριότερων κατευθύνσεων της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στα χρόνια της μετασοβιετικής περιόδου. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στον εντοπισμό των στοιχείων εκείνων από τα οποία προκύπτει, αναλόγως, η διαπίστωση της συνέχειας ή της μεταβολής ανάμεσα στις δυο βασικές υποπεριόδους της: στην περίοδο που σηματοδεύτηκε από την κυριαρχία του Μπ.Γιέλτσιν και σε εκείνη που σηματοδεύτηκε από την κυριαρχία του Βλ. Πούτιν. Η συγκριτική προσέγγιση και ανάλυση των εξελίξεων που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια των δυο αυτών ιστορικών φάσεων οδηγεί σε το δυνατόν περισσότερο ασφαλή συμπεράσματα για την σύγχρονη ιστορική πορεία της Ρωσίας. Η περίοδος Γιέλτσιν και η αντίστοιχη Πούτιν παρά το

²¹⁴ Φίλης, Κωνσταντίνος, «Η Ρωσία του Πούτιν και η Δύση-Μέρος Α'», Ιούλιος 2007, www.cere.gr

ότι φαίνονται –και εν πολλοίς είναι– εξαιρετικά διαφορετικές, είναι, παράλληλα, άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους, καθώς η δεύτερη αποτελεί στην ουσία συνέχεια της πρώτης, τόσο αναφορικά με τα πρόσωπα των πρωταγωνιστών, όσο και αναφορικά με τους στόχους που τέθηκαν και με τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν.

Η δύσκολη περίοδος της δεκαετίας του 1990 σηματοδεύτηκε από τις συνέπειες της μετάβασης από ένα κοινωνικό-πολιτικό-οικονομικό σύστημα σε ένα άλλο, δομικά διαφοροποιημένο. Η θεσμικά και πολιτικά απόλυτη κυριαρχία του κομμουνιστικού κόμματος αντικαταστάθηκε από ένα αντιπροσωπευτικό σύστημα, με τακτικές και ελεύθερες εκλογές και, ασφαλώς, με την ύπαρξη πολλών ανταγωνιστικών κομμάτων. Βέβαια, η ουσία της «δημοκρατικότητας» του νέου πολιτεύματος νοθεύτηκε εξ αρχής τόσο εξαιτίας της θεσμικής κατοχύρωσης ενός προέδρου τόσο ισχυρού που να θυμίζει έντονα τους ανώτατους άρχοντες παλαιότερων φάσεων της ρωσικής ιστορίας (δηλαδή τον τσάρο και τον γενικό γραμματέα), όσο και εξαιτίας της ανάπτυξης εξωθεσμικών παράκεντρων εξουσίας που δεν είχαν καμία σχέση με την αυθεντική έκφραση της λαϊκής θέλησης. Επίσης, οι αντικειμενικές δυσκολίες της μη ύπαρξης προηγούμενης ιστορικής εμπειρίας αναφορικά με τις δημοκρατικές διαδικασίες, αλλά και οι οικονομικές και κοινωνικές δυσκολίες που προέκυψαν από την κατάρρευση της ισχύος του κράτους που θα μπορούσε σε διαφορετική περίπτωση να προλάβει πολλά δεινά, οδήγησαν στην εγκαθίδρυση ενός ασταθούς, πολυδιασπασμένου και δυσλειτουργικού κομματικού συστήματος, πλήρως κηδεμονευομένου από το Κρεμλίνο και με πολύ περιορισμένη λαϊκή νομιμοποίηση. Τέλος, η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε και από την ανάδυση της πολιτικής και οικονομικής ισχύος των περιφερειών, σε τέτοιο μάλιστα βαθμό που κάθε πολιτική δύναμη (κόμματα-Κρεμλίνο) να προσπαθεί είτε να τις προσεταιριστεί, είτε να τις περιορίσει, ενώ έντονοι ήταν φόβοι μήπως η τάση αυτή οδηγήσει τελικά στην ενθάρρυνση ποικίλων αποσχιστικών τάσεων –ιδίως μετά το ξέσπασμα του πρώτου πολέμου στην Τσετσενία.

Στον οικονομικό τομέα, η περίοδος αυτή επίσης χαρακτηρίστηκε από τις δυσάρεστες συνέπειες της κατάρρευσης του κράτους, δηλαδή του, μέχρι πρότινος, μοναδικού ιδιοκτήτη και επιχειρηματία. Η μετάβαση από τον κρατικιστικό σοσιαλισμό στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς πραγματοποιήθηκε μέσα από μια εξαιρετικά

αμφιλεγόμενη διαδικασία ιδιωτικοποιήσεων, η οποία οδήγησε την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής σε κατάλληλα τοποθετημένους ιδιώτες και με όρους επαχθείς για το δημόσιο συμφέρον. Επομένως, γίνεται αντιληπτό πως η ρωσική οικονομία την περίοδο Γιέλτσιν είχε να αντιμετωπίσει όχι μόνο τις αναμενόμενες οδύνες της μετάβασης από το ένα σύστημα στο άλλο, αλλά και τους αμφιλεγόμενους όρους υπό τους οποίους έγινε η μετάβαση αυτή, με αποτέλεσμα την πλήρη κατάρρευση. Στο κοινωνικό πεδίο, ο πληθυσμός κλήθηκε να καταβάλει το μεγάλο τίμημα της προβληματικής οικονομικής μετάβασης. Η ελεύθερη πτώση του βιοτικού επιπέδου του ρωσικού λαού οδήγησε σε φαινόμενα αποσύνθεσης του κοινωνικού ιστού (φτώχεια, εγκληματικότητα, βία). Επίσης, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός πως και η μετάβαση στο νέο πολιτικό σύστημα στιγματίστηκε και έχασε μεγάλο μέρος από τη νομιμοποίησή της εξαιτίας της οικονομικής και κοινωνικής δυσπραγίας. Η κατάσταση της Ρωσίας την περίοδο Γιέλτσιν θύμιζε έντονα την κατάσταση της Γερμανίας κατά την περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, με το ασταθές πολιτικό σύστημα, την οικονομική δυσπραγία και την κοινωνική κρίση. Ευτυχώς, όμως, τόσο για τη Ρωσία, όσο και για ολόκληρο τον κόσμο οι ομοιότητες σταματούν εκεί και δεν έχουν τις αντίστοιχες ιστορικές εξελίξεις και συνέπειες.

Τέλος, αναφορικά με την εξωτερική πολιτική, η προσέγγιση της ρωσικής ηγεσίας αυτή την περίοδο πέρασε από διάφορα στάδια. Αφού αρχικά προσπάθησε να αποβάλλει, ως σοβιετικό κατάλοιπο, κάθε στοιχείο ανταγωνισμού με τη Δύση, σε βαθμό που να κινδυνεύσει να παραγνωρίσει τη σημασία των ζωτικών συμφερόντων της χώρας, στη συνέχεια κατέληξε σε μια πιο πραγματιστική στάση, προσαρμοσμένη καλύτερα στα ρωσικά συμφέροντα. Βέβαια, η ρεαλιστική προσαρμογή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής κατά την ύστερη περίοδο Γιέλτσιν, έλαβε χώρα μόνο κατόπιν της διαπίστωσης πως η Δύση δεν επρόκειτο να απαρνηθεί τα δικά της ζωτικά συμφέροντα και να προσφέρει αμέριστη κατανόηση και συμπαράσταση ή απροϋπόθετη βοήθεια ώστε να οδηγηθούν τα πράγματα σε μια διεθνή συνεννόηση, απλώς και μόνο διότι η Ρωσία εγκατέλειψε την κομμουνιστική ιδεολογία και την σοβιετική νοοτροπία και υιοθέτησε τον καπιταλισμό. Οι εγγενείς λογικές του διεθνούς συστήματος και οι γεωπολιτικές προτεραιότητες είναι αυτές που καθόρισαν στο παρελθόν και θα καθορίζουν και στο μέλλον τις συμπεριφορές των κρατών στο διεθνές περιβάλλον.

Από την άλλη πλευρά, η περίοδος που σημαδεύτηκε από την προσωπικότητα του άγνωστου τότε Βλ. Πούτιν χαρακτηρίστηκε από μια εντυπωσιακή προσπάθεια αντιστροφής της καθοδικής πορείας της Ρωσίας και σταθεροποίησης των βασικών κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δεδομένων της. Το πολιτικό σύστημα της χώρας κατά την περίοδο αυτή είχε ως σημείο αναφοράς την επιστροφή της κεντρικής εξουσίας. Η πολύπλευρη κρίση της δεκαετίας του 1990 δεν οδήγησε, όπως συνέβη στην περίπτωση της Βαϊμάρης, στην ανάδειξη και κυριαρχία κάποιων ακραίων στοιχείων, αλλά, αντιθέτως, η αντίδραση στην κρίση προήλθε από τον κεντρικό πυρήνα της εξουσίας. Ο νέος πρόεδρος κατάφερε να αποφύγει τις συνέπειες του γεγονότος ότι ουσιαστικά δέχτηκε το δαχτυλίδι της διαδοχής από τον ίδιο τον – πλήρως απονομιμοποιημένο– Γιέλτσιν και απέκτησε τα δικά του ερείσματα στην κοινωνία. Έκτοτε, η έντονη δραστηριότητα του εστιάστηκε στην αποκατάσταση των «κάθετων» δομών εξουσίας που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην αποτελεσματική αντιμετώπιση της αστάθειας στο κομματικό και εν γένει στο πολιτικό σύστημα, καθώς και στην αποδυνάμωση των διαφόρων παράκεντρων εξουσίας που νόθευαν με τη συστηματική επιδίωξη των ιδιοτελών συμφερόντων τους τη δημοκρατία και επιπλέον ζημίωναν την εθνική ισχύ. Η δημιουργία και η πολύ επιτυχημένη παρουσία του κόμματος της «Ενωμένης Ρωσίας» (ΥΡ) προσέφερε στο νέο πρόεδρο και τη στήριξη του κοινοβουλίου κάτι που ο προκάτοχός του δεν είχε σε μεγάλο βαθμό. Επίσης, η επανισχυροποίηση της κεντρικής εξουσίας οδήγησε και στον σημαντικό περιορισμό της επιρροής των τοπικών ηγετών. Βέβαια, η προσπάθεια αυτή για την αποκατάσταση της «κάθετης» εξουσίας είχε σημαντικές παράπλευρες απώλειες, η σημαντικότερη εκ των οποίων είναι η αποδυνάμωση της «ανταγωνιστικότητας» στις δημοκρατικές διαδικασίες, με την πλήρη επικράτηση του προέδρου στις εκλογές, στα μέσα μαζικής επικοινωνίας και στις προτιμήσεις του μέσου Ρώσου. Βέβαια, η πλήρης κυριαρχία του προέδρου και η αξιοσημείωτη τάση εξαφάνισης κάθε ισχυρής αντιπολιτευτικής τάσης προέκυψαν μέσα από εκλογικές διαδικασίες. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η υποχώρηση του αυθεντικού πλουραλισμού, οδηγεί με τη σειρά του σε μια ακόμη αποστέρηση των δημοκρατικών θεσμών από το πραγματικό τους περιεχόμενο –όπως πολλάκις έχει συμβεί στη (τσαρική και σοβιετική) ρωσική ιστορία.

Στον οικονομικό τομέα, η επιστροφή του κράτους οδήγησε στην αποδυνάμωση των «ολιγαρχών» της περιόδου Γιέλτσιν, αλλά όχι και στην αποδόμησή τους ως ξεχωριστής οικονομικής –και πολιτικής– δύναμης του ίδιου του συστήματος. Οι προκλητικά ασύδοτοι και υπερβολικά φιλόδοξοι «ολιγάρχες» της προηγούμενης περιόδου αντικαταστάθηκαν από άλλους, περισσότερο προσαρμοσμένους στα νέα δεδομένα της ισχυρής κεντρικής εξουσίας. Το μήνυμα που έλαβαν οι εκπρόσωποι του νέου επιχειρηματικού κατεστημένου ήταν πως αν ήθελαν να επιβιώσουν έπρεπε να συνεργαστούν με το Κρεμλίνο και να περιορίσουν τις πολιτικές τους φιλοδοξίες. Συνάμα, το κράτος πήρε ξανά στα χέρια του την ιδιοκτησία και τη διαχείριση των στρατηγικών τομέων, με προεξάρχοντα εκείνον της ενέργειας. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την ευτυχία –για τη Ρωσία και γενικά τις χώρες που διαθέτουν ενεργειακούς πόρους– συγκυρία της αύξησης των τιμών της ενέργειας σε διεθνές επίπεδο, οδήγησε σε εντυπωσιακή βελτίωση των ρωσικών δημοσιονομικών προβλημάτων. Στο κοινωνικό επίπεδο, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου κινείται μεν με βραδύτερους ρυθμούς από ότι θα αναμενόταν βάσει της ευνοϊκής συγκυρίας (βλ. υψηλές τιμές πετρελαίου), είναι όμως αδιαμφισβήτητη.

Τέλος, στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, η περίοδος Πούτιν σηματοδότησε την, σε σημαντικό βαθμό, αποκατάσταση του ρωσικού γοήτρου διεθνώς. Παρά τις περί του αντιθέτου διαδεδομένες αντιλήψεις, η αποκατάσταση αυτή δε συνέβη με την επιστροφή της Ρωσίας σε τροχιά σύγκρουσης με τη Δύση. Η εξωτερική πολιτική του Πούτιν ήταν απολύτως πραγματιστική και αποϊδεολογικοποιημένη. Μάλιστα, η αποϊδεολογικοποίηση αυτή συνίσταται τόσο στην αποφυγή εξιδανίκευσης της Δύσης, όσο και στην αποφυγή της δαιμονοποίησής της. Η Ρωσία της περιόδου αυτής εκμεταλλεύτηκε τις ευκαιρίες που της προσέφερε η εσωτερική της ανάκαμψη, αλλά και η «δαπανηρή» εμπλοκή της Δύσης στα διάφορα μέτωπα, ώστε να αυξήσει την επιρροή της, είτε σε συνεργασία με την τελευταία, είτε με περιφερειακές πρωτοβουλίες χωρίς αυτήν αλλά με τη συμμετοχή πρόθυμων, κυρίως πρώην σοβιετικών δημοκρατιών. Αναμφίβολα, στον πυρήνα της προσπάθειας της Μόσχας να αναδειχθεί ως ένας αξιόπιστος και εν πολλοίς προβλέψιμος εταίρος, αλλά και ανεξάρτητος παίκτης του διεθνούς συστήματος βρέθηκε η ενέργεια. Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι η εύστοχη αξιοποίηση από πλευράς Πούτιν, και των ελεγχόμενων σε σημαντικό βαθμό από τον κύκλο του εταιρειών ενέργειας, που τους

προσέφεραν ο πλούτος της σε υδρογονάνθρακες, σε συνδυασμό με την μερική αστάθεια σε αντίστοιχα πλουτοπαραγωγικές περιοχές/χώρες καθώς επίσης και τη «δίψα» ραγδαία αναπτυσσόμενων κρατών (π.χ. Κίνα, Ινδία) προσέδωσαν στη Μόσχα ισχύ ανακόλουθη των πραγματικών της δυνατοτήτων. Η θέση και ο ρόλος που απολαμβάνει αυτή τη στιγμή η Ρωσία πιστώνονται κατά κύριο λόγο στον τρόπο που διαχειρίστηκε ο Πούτιν τις ευκαιρίες που του προσέφεραν η συγκυρία και οι αποτυχίες της Ουάσιγκτον στη διεθνή σκακιέρα.

Η αποχώρηση του Πούτιν από την προεδρία και η συνακόλουθη ανάδειξη του Ντμίτρι Μεντβέντεφ στο πόστο αυτό με τις εκλογές του 2008, ανοίγουν ένα νέο κεφάλαιο στη νεότερη ρωσική ιστορία. Η κληρονομιά που έχει στη διάθεσή του ο νέος πρόεδρος περιλαμβάνει σταθερότητα και δρομολογημένη ανάπτυξη, αλλά και πολλά εγγενή προβλήματα που εντοπίζονται στην εσωτερική κοινωνική και οικονομική κατάσταση (μεταξύ άλλων το δημογραφικό, η στασιμότητα στους ρυθμούς ανάπτυξης, ο υψηλός πληθωρισμός, η μονοδιάστατη οικονομία, η τεχνολογική υστέρηση). Επομένως, τα ερωτήματα παραμένουν: Έχει, η Ρωσία, επιτέλους τροchioδρομήσει στην κατεύθυνση της «φυσιολογικής» κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ανάπτυξης; Θα καταφέρει να αντιπαρέλθει την ιστορία της και να εξελιχθεί σε ένα ακόμη «κανονικό» κράτος; Και το κυριότερο: είναι η ρωσική κοινωνία ώριμη και η ρωσική ηγεσία έτοιμη για μια τέτοια εξέλιξη; Τα χρόνια που έπονται θα κομίσουν και τις απαντήσεις στα παραπάνω θεμελιώδη ερωτήματα για το μέλλον της σημαντικής αυτής χώρας.